

Χρήστος Μάνος Ευστάθιος Σελίμης Χαράλαμπος Σονιάδης

Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α Π Ρ Ο Σ Χ Ο Λ Ι Κ Η Σ Η Λ Ι Κ Ι Α Σ



Γ΄ ΕΠΑ.Λ.



ΤΟΜΕΑΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΠΡΟΝΟΙΑΣ - ΕΥΕΞΙΑΣ

Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

1. **Μάνος Χρήστος**, Φιλόλογος - Βρεφονηπιοκόμος, Καθηγητής Μέσης Εκπ/σης
2. **Σελίμης Ευστάθιος**, Φιλόλογος - Υποψ. κάτοχος Μ.Δ.Ε.
στη «Βασική και Εφαρμοσμένη Γνωσιακή Επιστήμη»
3. **Σονιάδης Χαράλαμπος**, Φιλόλογος, Καθηγητής Μέσης Εκπ/σης

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΡΙΣΗΣ

1. **Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα**, Καθηγήτρια Ελληνικής Φιλολογίας, Π.Τ.Δ.Ε.
Πανεπιστημίου Αθηνών
2. **Τζαφεροπούλου Μαρία**, Φιλόλογος, Διδάκτωρ Επιστημών Αγωγής
(Πανεπιστήμιο Κρήτης)
3. **Χατζηδημητρίου-Παράσχου Σοφία**, Φιλόλογος, κάτοχος μεταπτυχιακού
διπλώματος λογοτεχνίας, συγγραφέας βιβλίων παιδικής λογοτεχνίας

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ

1. **Ροζάκος Νικόλαος**, Ειδικός Πάρεδρος του Π.Ι.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Φορτούνη Κωστούλα, Φιλόλογος

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Σταμάτης Αλαχιώτης

Καθηγητής Γενετικής Πανεπιστημίου Πατρών

Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

- Επιστημονικός Υπεύθυνος του Έργου

Γεώργιος Βούτσιος

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

- Υπεύθυνη του Τομέα Υγείας και Πρόνοιας

Ματίνα Στάππα, Οδοντίατρος

Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Χρ. Μάνος, Ε. Σελίμης, Χ. Σονιάδης

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Γ΄ ΕΠΑ.Λ.

Ειδικότητα: Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων



ΤΟΜΕΑΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΠΡΟΝΟΙΑΣ - ΕΥΕΞΙΑΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
----------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1°

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ: ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ	13
1.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	15
1.3. ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	20
1.4. ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΑΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	22
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	24
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	24
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ - ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ - ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ

2.1. ΕΙΔΗ	27
2.2. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ	27
2.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	29
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	32
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	32
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3°

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ	37
3.2. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	38
3.3. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ	42
3.4. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ	45
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	49
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	49
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4°

ΜΥΘΟΙ - ΘΡΥΛΟΙ

4.1. ΜΥΘΟΙ	53
4.1.1. Άλλη ταξινόμηση	54
4.1.2. Αρχαία ελληνική μυθολογία	55
4.1.3. Ύφος των μύθων και απόδοση	55
4.1.4. Ρόλος και προσφορά των μύθων	55
4.2. ΘΡΥΛΟΙ	57
4.2.1. Καταγωγή και γενεσιουργά αίτια	57
4.3. ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΘΡΥΛΟΥΣ, ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΜΥΘΟΥΣ	59
4.3.1. Θρύλοι και παραμύθια	59
4.3.2. Οι μύθοι σε σχέση με τα παραμύθια και τους θρύλους	60
4.4. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	61
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	63
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	63
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

5.1. ΟΡΙΣΜΟΣ	67
5.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	68
5.3. ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ ΜΕ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ	70
5.3.1. Το πρωτόγονο παραμύθι έναντι του νεότερου	70
5.3.2. Θεωρίες για τις ομοιότητες των παραμυθιών	72
5.3.3. Προέλευση του ελληνικού παραμυθιού	73
5.4. ΕΙΔΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ	74
5.5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ	77
5.6. ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ	80
5.7. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ	84
5.8. ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ	87
5.9. ΤΡΟΠΟΙ, ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΗΣ ΔΙΗΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ	98
5.10. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗ ΔΙΗΓΗΣΗ ΕΝΟΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ	103
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	108
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	108
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°

ΜΙΚΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ	113
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	118
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	118
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	118

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7°

ΠΟΙΗΣΗ	
7.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ	123
7.2. Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ	125
7.2.1. Παραδοσιακή ποίηση	125
7.2.2. Σύγχρονη ποίηση	126
7.3. Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ	130
7.4. ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	131
7.5. ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	132
7.6. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΚΡΟΑΣΗ ΕΝΟΣ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ	138
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	141
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	141
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	143

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8°

ΒΙΒΛΙΑ ΓΝΩΣΕΩΝ - ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ	
8.1. ΒΙΒΛΙΑ ΓΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	147
8.2. ΕΙΔΗ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ	148
8.3. Η ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ	151
8.4. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΞΑΣΦΑΛΙΖΟΥΝ ΤΗ ΘΕΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ	152
8.5. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ	153
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	155
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	155
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	156

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9°

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ ΕΝΤΥΠΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ (ΚΟΜΙΚΣ)	
9.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΟΡΙΣΜΟΣ	159
9.2. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΟΜΙΚΣ	161

9.3. Η ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΜΙΚΣ	163
9.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΙΚΣ: ΥΠΕΡ Ή ΚΑΤΑ;	165
9.4.1 Η ιστορία των συζητήσεων	165
9.4.2 Αρνητικές και θετικές κριτικές για τα κόμικς	166
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	171
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	171
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	172

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10°

ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ - ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ - ΒΙΝΤΕΟ

10.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	175
10.2. ΕΠΙΛΟΓΕΣ - ΚΡΙΤΗΡΙΑ - ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ	176
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	179
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	179
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	180

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11°

ΕΞΟΙΚΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

11.1. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΣΤΟΥΣ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟΥΣ ΣΤΑΘΜΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ	183
11.2. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΗ ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ	184
11.3. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ: Η κατανόηση χωροχρονικών εννοιών μέσω της Λογοτεχνίας	187
11.3.1. Αφηγηματικά κείμενα και χωροχρονικές σχέσεις	187
11.3.2. Ποιητικά κείμενα και χωροχρονικές σχέσεις	191
11.4. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΕΠΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	194
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	198
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	198
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	199
ΓΛΩΣΣΑΡΙ	200
ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	201
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	205

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αγαπητοί μαθητές-τριες,

Ωs αυριανοί παιδαγωγοί θα κληθείτε να συμβάλετε αποφασιστικά στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών και να τους προσφέρετε πολύτιμη βοήθεια, προκειμένου να ενταχθούν ομαλά στο σύγχρονο κόσμο· έναν κόσμο που εξελίσσεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς και, λόγω της υπέρμετρης ανάπτυξης του τεχνολογικού πολιτισμού, δημιουργεί πολλά αδιέξοδα στο σημερινό άνθρωπο κάθε ηλικίας.

Η επαφή του παιδιού με το βιβλίο και ιδιαίτερα με το λογοτεχνικό κείμενο ήδη από την προσχολική ηλικία δημιουργεί ευσύνες προοπτικές για την άρση αυτών των αδιεξόδων μέσω της αισθητικής και της παιδευτικής λειτουργίας του συγκινησιακού λόγου.

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας φιλοδοξεί να σας βοηθήσει να κατανοήσετε την αξία της Λογοτεχνίας για τα μικρά παιδιά και να σας δώσει ιδέες, προκειμένου να αξιοποιήσετε δημιουργικά τα λογοτεχνικά κείμενα. Διαβάζοντάς το, θα ανακαλύψετε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Παιδικής Λογοτεχνίας και θα αντιληφθείτε ότι η πρώιμη επαφή του παιδιού με το βιβλίο έχει σπουδαία σημασία για την αισθητική του καλλιέργεια, τη γλωσσική του ανάπτυξη και την ψυχοκοινωνική του ωρίμανση. Τη χαρά της «ανάγνωσης» δεν μπορεί να την ανακαλύψει μόνο του, αλλά χρειάζεται τη δική σας συνδρομή. Η γνώση, η ευαισθησία σας και οι κατάλληλοι, από την πλευρά σας, παιδαγωγικοί χειρισμοί θα του επιτρέψουν να γίνει συνειδητός και διαβίου αναγνώστης.

Στο παρόν εγχειρίδιο η διάταξη της ύλης έγινε σύμφωνα με τη συχνότητα ανάγνωσης-ακρόασης των λογοτεχνικών ειδών από τα νήπια. Στα επιμέρους κεφάλαια προτάσσεται το θεωρητικό μέρος και έπονται προτεινόμενες-ενδεικτικές δραστηριότητες. Ελπίζουμε ότι, παράλληλα με τη βοήθεια των δασκάλων σας και τη δική σας προσπάθεια, το βιβλίο θα πετύχει το στόχο του.

Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την επιτροπή κρίσης του βιβλίου για τις εποικοδομητικές της παρατηρήσεις, καθώς και όσους συνέβαλαν στη συλλογή του φωτογραφικού υλικού.

Η ομάδα συγγραφής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

10

**ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ:
ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ: ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

«Όταν ήμουνα παιδί, έτρεχα ώρες ατέλειωτες στη στέπα, κυνηγώντας το ουράνιο τόξο.... Τώρα ξέρω. Το ουράνιο τόξο είναι φτιαγμένο απ' όλα τα όνειρα των παιδιών, απ' όλα τα ποιήματα και τα παραμύθια των λαών. Το ουράνιο τόξο είναι ολάκερη η παιδική λογοτεχνία του πλανήτη μας, καμωμένο από την αγάπη, τη φιλία, την καλοσύνη που είναι μέσα στα βιβλία για νέους. Όσο πιο όμορφα τα βιβλία για νέους ανθρώπους, τόσο πιο λαμπερό το ουράνιο τόξο, το σημείο της ειρήνης πάνω από τον κόσμο»¹

Ντορζίν Γκαρμάα,
ποιητής από τη Μογγολία

1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ

Πριν γίνει οποιαδήποτε άλλη αναφορά, η αποσαφήνιση του όρου «Παιδική Λογοτεχνία» φαντάζει αναγκαία και απαραίτητη. Μια τέτοια όμως οριοθέτηση χρειάζεται στηρίγματα και εμπνεύσεις από χώρους συγγενικούς και μη προς αυτή. Η Ψυχολογία, η Παιδαγωγική και η Λαογραφία, με την εμπειρία και την θεωρητική τους άποψη, βοηθούν ουσιαστικά στην περιχάραξη της Παιδικής Λογοτεχνίας².

Παρ' όλο που σε ερωτήσεις όπως τι είναι Λογοτεχνία, σε τι χρησιμεύει κτλ. δίνονται απαντήσεις περισσότερο υποκειμενικές, ένα είναι βέβαιο: Οποιαδήποτε λογοτεχνική δημιουργία είναι μια πράξη μη τυποποιημένη και σε θεωρητικό και σε πρακτικό επίπεδο. Η δημιουργία ανάγεται σε προσωπικές-εσωτερικές σχέσεις και ανάγκες.

Πέρα απ' αυτά, οι στόχοι της Λογοτεχνίας εκτείνονται σε πολλά επίπεδα: Να πλάθει και να αναπλάθει τον κόσμο, να αμφισβητεί την πραγματικότητα και να ανυψώνει τον άνθρωπο σε ανώτερες σφαίρες.

Ωστόσο, προσπαθώντας να προσεγγίσουμε όσο πιο αντικειμενικά γίνεται την

έννοια της Λογοτεχνίας για την προσχολική ηλικία, σκόπιμο είναι να σταθούμε λίγο στις ανάγκες και στα χαρακτηριστικά³ των παιδιών στα οποία απευθύνεται:

α) Ανάγκες:

- Ψυχοσυναισθηματικές: επικοινωνία, έκφραση, ασφάλεια, αγάπη, αυτονομία, ψυχαγωγία κ.ά.,
- Φυσικές: κίνηση, γνωριμία του εαυτού τους κ.ά.,
- Νοητικές: γνωριμία του γύρω κόσμου, έκφραση της δημιουργικής φαντασίας, απόκτηση γνώσεων κ.ά.

β) Χαρακτηριστικά:

- Ατέλειες στο σχηματισμό των εννοιών (δίνουν «αφελείς» σημασίες στα πράγματα),
- Ανθρωπομορφισμός - ανιμισμός* (δίνουν ανθρώπινη μορφή και ψυχή στα άψυχα),
- Τάση για μίμηση και ταύτιση,



Εικ. 1. Η χαρά της «ανάγνωσης» ζωγραφισμένη στο πρόσωπο του παιδιού.

* Βλ. Γλωσσάρι.

- Εγωκεντρισμός (ερμηνεύουν τον κόσμο με βάση τον εαυτό τους, χωρίς δηλαδή να κατανοούν την προοπτική του άλλου),
- Έντονη φαντασία.

Είναι γενικά παραδεκτό σήμερα ότι τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας είναι ραγδαία εξελισσόμενα άτομα και ότι οι αλλαγές που συντελούνται στα πρώτα έξι χρόνια της ζωής τους είναι ταχύτατες, πολύ σημαντικές και καθοριστικές για την υπόλοιπη πορεία τους. Στην πορεία αυτή ο ρόλος της Παιδικής Λογοτεχνίας είναι καθοριστικός τόσο ως αισθητικού μέσου όσο και ως διδακτικού εργαλείου.

Αν δεχτούμε ότι «Αισθητική Αγωγή είναι η σταδιακή υποβοήθηση του ατόμου να εκδηλώσει και να βελτιώσει τις έμφυτες τάσεις του που οδηγούν στη θέα και στην απόλαυση του ωραίου, είτε βρίσκεται στη φύση είτε στην τέχνη»⁴, η Παιδική Λογοτεχνία συντελεί στην οργάνωση και τη μορφοποίηση του καλαισθητικού συναισθήματος των παιδιών. Ένα αληθινό λογοτεχνικό κείμενο προκαλεί αισθητική συγκίνηση που είναι απαραίτητη για την προετοιμασία του μικρού αναγνώστη να δεχτεί το μήνυμα που εμπεριέχει. Έτσι, το καταξιωμένο λογοτέχνημα ασκεί άμεση αγωγή μέσω των ιδεών που προσφέρει και έμμεση αισθητική αγωγή με την αρμονική οργάνωση και τη συνοχή των νοημάτων του, δηλαδή με τον κόσμο της μορφής του.

Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο, παρ' όλο που είναι κατεξοχήν έργο τέχνης, δεν παύει να διατηρεί και την παιδευτική του αξία. Έρχεται ως αρωγός της προσπάθειας γονιών και παιδαγωγών για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.

Συμπερασματικά, λοιπόν, με βάση τα παραπάνω, θα λέγαμε ότι:

Η *Λογοτεχνία της προσχολικής ηλικίας* περιλαμβάνει τα αισθητικά δικαιωμένα κείμενα που απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας έως 6 χρόνων και ανταποκρίνονται στις αντιληπτικές τους ικανότητες, στις ευαισθησίες, στα ενδιαφέροντα, στις ανάγκες και στα προβλήματά τους.

1.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η ελληνική Παιδική Λογοτεχνία και ιδιαίτερα η Λογοτεχνία της προσχολικής ηλικίας διαμορφώθηκε ιδεολογικά, αισθητικά και θεματικά τα τελευταία χρόνια, εντούτοις κρίνεται σκόπιμο να ξεκινήσουμε την ανασύνθεσή της από την ελληνική αρχαιότητα ως τις μέρες μας.

α) Αρχαιότητα

Αν και η αρχαία Ελλάδα μας έχει δώσει μια πλούσια λογοτεχνική παραγωγή, πολύ λίγες πληροφορίες για την ύπαρξη παιδικών λογοτεχνικών κειμένων εντοπίζουμε στη βιβλιογραφία.

Δε θα μπορούσαμε παρά να ξεκινήσουμε την αναφορά μας στην αρχαία Παιδική Λογοτεχνία με τους μύθους του Αίσωπου, με τους οποίους έρχονταν σε επαφή παιδιά σχολικής, κυρίως, ηλικίας. Οι μύθοι αυτοί, σύντομοι, απλοί, χαριτωμένοι και διδακτικοί, βοηθούσαν στη γλωσσική ανάπτυξη και την ηθικοπλαστική καλλιέργεια των παιδιών.

Η σημασία που απέδιδαν στους μύθους αυτούς για την αγωγή των παιδιών ήταν μεγάλη, όπως φαίνεται και από σχετική αναφορά του Αριστοφάνη:

*“Αμόρφωτος γεννήθηκες και δίχως ερωτήματα
και ούτε τον Αίσωπο ξεσκόλισες...”*

(Όρνιθες, στ. 471)

Εκτός από τον Αίσωπο, έργα όπως η *Βατραχομομαχία* (ο πόλεμος των βατράχων και των ποντικών), η *Αραχνομαχία* και η *Γαλεομαχία* ήταν μερικά από τα λογοτεχνήματα που απευθύνονταν σε παιδιά.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε και σε τραγούδια που έφτιαχναν μόνα τους τα παιδιά στην αρχαία Ελλάδα, όπως τα λεγόμενα *χελιδονίσματα* που τα τραγουδούσαν σε διάφορες γιορτές. Παραλλαγές τους σώζονται και σήμερα. Για παράδειγμα,

*“Ηλθ’, ήλθε η χελιδών
καλώς ώρας άγουσα...”⁵*

με την ακόλουθη νεότερη εκδοχή:

*Ήρθε ήρθε η χελιδόνα,
ήρθε κι άλλη χελιδόνα,
κάθισε και λάλησε και
γλυκά κελάηδησε...*

β) Μεσαίωνας

Η Παιδική Λογοτεχνία στο Μεσαίωνα δε γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση· η επικράτηση του Χριστιανισμού δημιουργεί νέα δεδομένα και η αρχαία παράδοση προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες.

Προς το τέλος της περιόδου δημοσιεύονται μερικές ψυχαγωγικές και διδακτικές ιστορίες, όπως η *Γαϊδάρου φυλλάδα* (όπου εξιστορούνται οι περιπέτειες ενός

γαϊδάρου) και ο *Πουολόγος* (τα πουλιά, αφού κλήθηκαν από το βασιλιά τους, τον αετό, στο γάμο του γιου του, μιλά το καθένα για τα προτερήματά του και κατηγορεί τα άλλα). Παράλληλα, από τον Η΄ αιώνα έχουμε παραγωγή τραγουδιών που αντλούν τα θέματά τους από τα κατορθώματα των Ακριτών και τραγουδιούνται από μικρούς και μεγάλους.

Πρέπει να σημειώσουμε όμως ότι τόσο οι ιστορίες όσο και τα τραγούδια αυτής της εποχής δεν απευθύνονταν σε παιδιά, αλλά, λόγω της νοηματικής τους απλότητας, άγγιζαν και τις παιδικές ψυχές.

γ) Νεότεροι χρόνοι

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, σπέρματα Παιδικής Λογοτεχνίας βρίσκουμε κυρίως στην ποίηση. Το δημοτικό τραγούδι, τα νανουρίσματα, τα ταχταρίσματα και γενικά τα εύθυμα ποιήματα ψυχαγωγούν και διασκεδάζουν τα παιδιά.

Κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αρκετοί ήταν εκείνοι που έγραψαν στίχους και ποιήματα, κυρίως πατριωτικά και θρησκευτικά. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι: Θωμάς Φλαγγίνης, Νικόλαος Μαυροκορδάτος και Ρήγας Βελεστινλής.

Στην παραπάνω ιστορική αναδρομή έγινε αναφορά σε λογοτεχνικά έργα που, όπως προαναφέραμε, δεν απευθύνονταν μόνο σε παιδιά ή δε γράφτηκαν κατ' αρχάς για παιδιά και πολύ περισσότερο για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Μετά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης γίνεται μια πιο συστηματική προσπάθεια και στροφή προς την καθαυτό παιδική λογοτεχνία.

δ) Η περίοδος μετά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης⁶

Κατά την πρώτη μετά την Επανάσταση περίοδο και μέχρι το 1858 δεν έχουμε έντονα σημάδια Λογοτεχνίας που να απευθύνεται σε παιδιά. Γίνονται όμως προσπάθειες. Αναφέρουμε ενδεικτικά την έκδοση διηγημάτων του Δ. Πανταζή καθώς και των περιοδικών *Παιδική Αποθήκη*^{*7} (1836) και *Αποθήκη γνώσεων* που, ανάμεσα στα άλλα, φιλοξενούν ποιήματα και διηγήσεις. Ακόμα, οι συλλογές *Παίγνια ή Ποιήματα διάφορα* του Η. Τανταλίδη (1839), η τρίτομη *Ελληνική Χρηστομάθεια* του Αλ. Ρίζου Ραγκαβή (1841) και οι *Μύθοι* του Αλ. Κατακουζηνού (1846) είναι μερικά από τα λογοτεχνικά έργα που γράφονται για παιδιά, αλλά έχουν τα ίδια μορφολογικά και ιδεολογικά στοιχεία με αυτά της Λογοτεχνίας που απευθύνεται στους μεγάλους. Επίσης, ορισμένα ποιήματα του Αρ. Βαλαωρίτη θα μπορούσαν να διαβαστούν από μικρά παιδιά.

Στη συνέχεια, και ως το 1917 όλο και πιο συχνά γράφονται παιδικά λογοτεχνικά έργα με σκοπό τη διδασχή και την καλλιέργεια του εθνικού και θρησκευτικού αισθήματος. Έργα, όπως ο *Γεροστάθης* του Λέοντα Μελλά, ο *Τρομάρας* του Γ. Βιζυηνού, τα *Τραγουδάκια για παιδιά* (1889) του Αλ. Πάλλη, το *Παραμύθι χωρίς όνομα* της Πηνελόπης Δέλτα και *Η αδελφούλα μου* (1891) του Γρ. Ξενόπουλου, σημαδεύουν αυτή την περίοδο.

Κατόπιν, και ως το 1945 το κέντρο βάρους του ενδιαφέροντος των λογοτεχνών μετατοπίζεται προς το παιδί, το οποίο θεωρείται πλέον άτομο νοήμον και με βούληση. Τα πιο σημαντικά έργα που ωθούν την Παιδική Λογοτεχνία προς την ωριμότητα είναι *Τα ψηλά βουνά* και τα *Χελιδόνια* του Ζαχαρία Παπατωνίου. Ακόμη, μια σειρά σημαντικών λογοτεχνών μεταξύ των οποίων οι Πηνελόπη Δέλτα, Γ. Δροσίνης, Ι. Πολέμης κ.ά. βοηθούν προς την ίδια κατεύθυνση.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ως το 1974, με την καταλυτική παρουσία της τηλεόρασης και την ανάπτυξη της τεχνολογίας, τα γεγονότα που σημαδεύουν την Παιδική Λογοτεχνία είναι η ίδρυση της *Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς** και του *Κύκλου Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου**. Μια νέα γενιά λογοτεχνών, όπως η Έ. Αλεξίου, η Α. Μεταξά, ο Β. Ρώτας, η Ζ. Σαρή, η Γ. Ταρσούλη και η Γ. Γρηγοριάδου-Σουρέλη κ.ά., γράφουν βιβλία αποκλειστικά για παιδιά και αρκετοί συνεχίζουν ακόμα και σήμερα να παράγουν σημαντικό έργο.

Σε μια κοινωνία τραυματισμένη από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τη Γερμανική Κατοχή, τον Εμφύλιο και την επτάχρονη δικτατορία, και μεταβαλλόμενη λόγω της αστυφιλίας και της μετανάστευσης, η Παιδική Λογοτεχνία ενηλικιώνεται, αλλάζει η θεματολογία της και αποφεύγεται ο διδακτισμός.

Μετά τη μεταπολίτευση (1974) και ως τις μέρες μας έχουμε μια εκρηκτική παραγωγή λογοτεχνικών βιβλίων για παιδιά⁸. Η νέα πολιτική κατάσταση που δημιουργήθηκε, οι κοινωνικές ανακατατάξεις που έγιναν, η πολιτιστική ανανέωση, η επικράτηση νέων παιδαγωγικών αντιλήψεων που δίνουν έμφαση στην αντιαυταρχική εκπαίδευση, η ανάπτυξη της τεχνολογίας, τα προβλήματα στο περιβάλλον κ.ά. έδωσαν ώθηση στην Παιδική Λογοτεχνία και την οδήγησαν σε έναν νέο προσανατολισμό.

Η θεματολογία της διευρύνεται σημαντικά. Οι λογοτέχνες καταπιάνονται με θέματα κοινωνικά (φιλία, ειρήνη κ.ά.), περιβαλλοντικά, τεχνολογικά κ.ά. και, μέσω της εκφραστικής λιτότητας και του χιούμορ, φέρνουν το παιδί σε επαφή με τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα και το βοηθούν στην κοινωνικοποίησή του.

Δίνεται έμφαση στην αισθητική αξία και απόλαυση των κειμένων. Η εικονογράφηση βελτιώνεται και η γλώσσα είναι καλλιεργημένη αλλά όχι επιτηδευμένη. Ο ηθι-

κοιδακτισμός υποχωρεί και το παιδί δεν αντιμετωπίζεται ως ενήλικας σε μικρογραφία.

Μια σειρά αξιόλογων λογοτεχνών, όπως η Α. Ζέη, η Ζ. Βαλάση, η Ζ. Σαρή, η Σ. Ζαραμπούκα, η Θ. Χορτιάτη, ο Μ. Κοντολέων κ.ά., ασχολούνται με το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο, έτσι ώστε να μπορούμε να μιλάμε για Λογοτεχνία προσχολικής ηλικίας μαζί με τη Λογοτεχνία για παιδιά και νέους. Η ελληνική Παιδική Λογοτεχνία πλέον έχει ωριμάσει και παύει να βρίσκεται στο περιθώριο. Η Α. Κατσίκη-Γκίβαλου παρατηρεί σχετικά: «η παιδική λογοτεχνία εντάσσεται στο σύνολο της εθνικής λογοτεχνίας, διατηρώντας όμως την αυτονομία της που καθορίζεται από την ψυχοπνευματική και συναισθηματική ωριμότητα του δέκτη. Αυτό δεν πρέπει να στερεί τα κείμενα από τη λογοτεχνικότητα και την αισθητική αξία.»⁹

Πέρα όμως από την Ελλάδα και, χρονικά, κυρίως μετά τη βιομηχανική επανάσταση, η Παιδική Λογοτεχνία γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση τόσο στην Ευρώπη και την Αμερική όσο και στον υπόλοιπο κόσμο. Σημαντική θέση σε παγκόσμιο επίπεδο κατέχουν ο Γάλλος Ιούλιος Βερν (Jules Vern) με έργα επιστημονικής φαντασίας για παιδιά άνω των δώδεκα ετών, ο Δανός Χανς Κρίστιαν Άντερσεν (Hans Christian Andersen) που με τα παραμύθια του συγκίνησε μικρούς και μεγάλους καθώς και ο Αμερικανός Μαρκ Τουέιν (Mark Twain), που με τα γεμάτα ρεαλισμό και χιούμορ έργα του υπήρξε ένας από τους πρωτοπόρους της αμερικανικής Παιδικής Λογοτεχνίας.



Εικ. 2. Στις μέρες μας έχουμε πλούσια παραγωγή λογοτεχνικών βιβλίων για παιδιά.

1.3. ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Το παιδί είναι ένας εξελισσόμενος οργανισμός, ο οποίος δέχεται συνεχώς ερεθίσματα από τον κόσμο στον οποίο ζει. Τα ερεθίσματα αυτά σε συνδυασμό με τις ατομικές προδιαθέσεις και καταβολές επιδρούν και διαμορφώνουν την προσωπικότητά του στην πορεία του προς την ωρίμανση.

Παιδαγωγοί, δάσκαλοι, ψυχολόγοι, γλωσσολόγοι και όλοι όσοι ασχολούνται με την αγωγή των παιδιών αναγνωρίζουν σήμερα ότι η Παιδική Λογοτεχνία συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και αποτελεί μέσο διαπαιδαγώγησης και γλωσσικής καλλιέργειας.

Η Παιδική Λογοτεχνία καλλιεργεί και ευαισθητοποιεί το παιδί απέναντι στο Ωραίο, συμβάλλει στην ανάπτυξη του λόγου του, το συγκινεί και το επηρεάζει. Ταυτόχρονα του δίνει τη δυνατότητα να διαμορφωθεί και γενικά να δομήσει την προσωπικότητά του. Τα παθήματα, οι δυσκολίες και οι νίκες των ηρώων με τους οποίους μέσω των λογοτεχνικών κειμένων έρχεται σε επαφή γίνονται και δικά του παθήματα και κατορθώματα. Στα πρόσωπα των χαρακτήρων των έργων ανακαλύπτει και προβάλλει τον εαυτό του, ταυτίζοντας τις δραστηριότητές τους με τις δικές του ενέργειες.

Προκειμένου να πλησιάσει ένα λογοτεχνικό κείμενο, το παιδί κινητοποιεί το συναίσθημα, τη φαντασία και τη σκέψη του, επιτυγχάνοντας έτσι μια ισόρροπη ανάπτυξη και καλλιέργεια όλων των ψυχικών του δυνάμεων.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό πως η επαφή του παιδιού με το βιβλίο πρέπει να ξεκινήσει από πολύ νωρίς. Το επιβάλλουν λόγοι αισθητικοί, ψυχολογικοί, παιδαγωγικοί και κοινωνικοί.

Από όσα προαναφέρθηκαν για τη σημαντική προσφορά της Παιδικής Λογοτεχνίας στα μικρά παιδιά, γίνεται φανερό πως οι μελλοντικοί παιδαγωγοί, για να αξιοποιήσουν κατά το δυνατόν καλύτερα τα λογοτεχνικά κείμενα προς όφελος των παιδιών, πρέπει να έχουν τη δυνατότητα κατά τη διάρκεια των σπουδών τους:

- α) Να κατανοήσουν το ρόλο της Παιδικής Λογοτεχνίας στην αγωγή του παιδιού.
- β) Να εξοικειωθούν οι ίδιοι με την Παιδική Λογοτεχνία διαβάζοντας κείμενα αξιόλογων πεζογράφων και ποιητών.
- γ) Να αποκτήσουν τις απαραίτητες γνώσεις, για να μπορούν να επιλέγουν τα κατάλληλα βιβλία, να οργανώνουν σωστά μια βιβλιοθήκη και να ενημερώνουν επαρκώς τους γονείς για τα βιβλία των παιδιών τους.
- δ) Να ευαισθητοποιηθούν, ώστε να φροντίζουν για τη συνεχή λογοτεχνική τους ενημέρωση.

ε) Να γνωρίσουν και να ανακαλύψουν τις κατάλληλες παιδαγωγικές και διδακτικές προσεγγίσεις που θα τους βοηθήσουν να φέρουν με τον καλύτερο τρόπο σε επαφή το παιδί με το βιβλίο.

Εύκολα, λοιπόν, κατανοεί κάποιος πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του/της παιδαγωγού-δασκάλου/-ας στην προσέγγιση της Λογοτεχνίας από το παιδί.



Εικ. 3. «Ο δάσκαλος ανάμεσα στο παιδί και στο βιβλίο»

Η Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου επισημαίνει σχετικά¹⁰: «Αποτελώντας το κύριο και καίριο στοιχείο διαμεσολάβησης μεταξύ των δύο “πόλων” –παιδιού και βιβλίου–, ο δάσκαλος οφείλει να γνωρίζει και να ανασυνθέτει τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Από τη μια μεριά οφείλει να εξοπλιστεί με την αγάπη, αλλά και τη βαθιά γνώση του βιβλίου και της λογοτεχνίας –είτε αυτή απευθύνεται στους ενήλικες είτε στα παιδιά. Παράλληλα είναι απαραίτητη η γνώση του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει η λογοτεχνία, όχι μόνο στην καλλιέργεια της γλωσσικής έκφρασης και στον εμπλουτισμό των γνώσεων του παιδιού –όπως χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα–, αλλά κυρίως στην αισθητική του καλλιέργεια, την ανάπτυξη της φαντασίας του, την ψυχική του ωρίμανση και την ομαλή του κοινωνικοποίηση.»

1.4. ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΑΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Όσο πιο γρήγορα φέρουμε τα παιδιά σε επαφή με τη Λογοτεχνία, τόσο μεγαλύτερες πιθανότητες έχουμε να τα κάνουμε μελλοντικούς αναγνώστες. Πώς όμως θα το πετύχουμε αυτό;

Στην επαφή του μικρού παιδιού με την Παιδική Λογοτεχνία οι παράγοντες που παίζουν σημαντικό ρόλο είναι οι παρακάτω:

α) Οι γονείς

Όταν οι γονείς διαβάζουν, αποτελούν το καλύτερο πρότυπο για τα παιδιά, γιατί τους δίνουν τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσουν ότι το βιβλίο είναι κάτι που έχει σημασία και πως αξίζει τον κόπο να ασχολείται κάποιος μαζί του.

β) Ο Παιδικός σταθμός και το Νηπιαγωγείο

Οι χώροι Προσχολικής Αγωγής συμβάλλουν στην οριστική σύνδεση του παιδιού με το βιβλίο. Γι' αυτό το λόγο δεν πρέπει να απουσιάζουν από αυτούς τα βιβλία, η γωνιά βιβλιοθήκης και οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τη λογοτεχνία.



Εικ. 4. Οι χώροι της προσχολικής αγωγής συμβάλλουν στην επαφή του παιδιού με το βιβλίο.

γ) *Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης*

Οι ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές που είναι αφιερωμένες στη Λογοτεχνία για παιδιά και νέους καθώς και οι τηλεοπτικές σειρές που είναι βασισμένες σε παιδικά βιβλία μπορούν να ξυπνήσουν το ενδιαφέρον των παιδιών για τη Λογοτεχνία.

δ) *Εκθέσεις βιβλίου*

Οι επισκέψεις των παιδιών σε εκθέσεις βιβλίου, παρ' όλο που συνήθως είναι ολιγόωρες, προσφέρουν κέρδος, γιατί τους δίνουν τη δυνατότητα να δουν και να ξεφυλλίσουν τα βιβλία και τελικά να αγοράσουν κάποιο ή κάποια. Αν και αυτό συμβαίνει τυχαία στη ζωή τους, εντούτοις μπορεί να τους ανοίξει το δρόμο προς το διάβασμα.



Εικ. 5. Η άμεση επαφή με το βιβλίο είναι επιβεβλημένη στους χώρους προσχολικής αγωγής.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η Λογοτεχνία προσχολικής ηλικίας απευθύνεται σε παιδιά έως και έξι ετών, συμβαδίζει με τις ανάγκες και τις ικανότητές τους και συμβάλλει στην καλλιέργεια του αισθητικού τους κριτηρίου. Οι ρίζες της είναι πολύ παλιές, ξεκινούν από την αρχαιότητα και καταλήγουν στις μέρες μας, οπότε γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση.

Η προσφορά της στα μικρά παιδιά είναι πολύπλευρη. Συμβάλλει καθοριστικά στη δόμηση της προσωπικότητάς τους και τα βοηθάει στη γνωστική, γλωσσική, κοινωνική και ψυχοσυναισθηματική τους ανάπτυξη. Γι' αυτό το λόγο, οι παιδαγωγοί οφείλουν να τη γνωρίσουν επαρκώς και να φέρουν τα παιδιά σε επαφή μαζί της με τον καλύτερο δυνατό τρόπο (επισκέψεις σε εκθέσεις βιβλίου κτλ.).

🗨 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Τι εννοούμε με τον όρο Λογοτεχνία προσχολικής ηλικίας;

- 2) Σε ποιους λόγους αποδίδετε την παλαιότερη απουσία, τη σταδιακή εμφάνιση και τη σημερινή έντονη παρουσία λογοτεχνικών κειμένων αποκλειστικά για παιδικό αναγνωστικό κοινό;

- 3) Σε τι πιστεύετε πως μπορεί να σας βοηθήσει η διδασκαλία του μαθήματος της Παιδικής Λογοτεχνίας;

- 4) Αντιαυταρχική αντίληψη στην εκπαίδευση και σύγχρονη θεματολογία στην Παιδική Λογοτεχνία. Πώς η πρώτη επηρέασε τη δεύτερη;

• ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1) Επισκεφθείτε μια έκθεση βιβλίου ή μια βιβλιοθήκη και καταγράψτε τις εντυπώσεις που αποκομίσατε από αυτή την επίσκεψη.
- 2) Αναζητήστε βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας από όλες τις ιστορικές περιόδους και κάντε σύγκριση με τα βιβλία που κυκλοφορούν σήμερα γι' αυτή την ηλικία. Παρουσιάστε την εργασία σας στην τάξη.
- 3) Χωριστείτε σε ομάδες των 3-4 ατόμων και μελετήστε διάφορα λογοτεχνικά βιβλία. Κατόπιν, αναφερθείτε στην προσφορά των βιβλίων αυτών στο παιδί της προσχολικής ηλικίας, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα παραδείγματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

2^ο

**ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ
ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ -
ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ - ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΚΑΙ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ - ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ - ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ

2.1. ΕΙΔΗ

Ο/Η παιδαγωγός της προσχολικής ηλικίας, έχοντας γνώση της σημασίας της επίδρασης της λογοτεχνίας στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, οφείλει να το φέρει σε επαφή με όλα τα είδη της:

- Το παραμύθι,
- την ποίηση,
- τους μύθους και τους θρύλους,
- τις μικρές ιστορίες, το θέατρο σε όλες του τις μορφές (κουκλοθέατρο, θεατρικό παιχνίδι και θέατρο σκιών),
- και τα βιβλία γνώσεων (που έχουν λογοτεχνική χροιά).

2.2. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Σε ό,τι αφορά στα θέματα που υπάρχουν και προβάλλονται στα σύγχρονα βιβλία Παιδικής Λογοτεχνίας, πολλά έχουν αλλάξει στην εποχή μας. Οι συγγραφείς και οι ποιητές αντιμετωπίζουν το μικρό παιδί ως ισότιμο μέλος της κοινωνίας μέσα στις σύγχρονες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές και πολιτικές συνθήκες. Επιλέγουν θέματα που έχουν σχέση με τη ζωή και την πραγματικότητα που βιώνει το παιδί.

Βασική αιτία της διαφοροποίησης του περιεχομένου, του ύφους και της μορφής των σύγχρονων παιδικών βιβλίων είναι η συνεχής αλλαγή στον κόσμο και η διείσδυση της τεχνολογίας σε όλα τα επίπεδα της ζωής.

Κατά συνέπεια, και το λογοτεχνικό βιβλίο για την προσχολική ηλικία καταπιάνεται με θέματα όπως:

α) Ο κόσμος του παιδιού

Πολλά λογοτεχνικά βιβλία προσχολικής ηλικίας αντλούν τα θέματά τους από τις ενασχολήσεις του παιδιού τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο. Μιλούν για τα παιχνίδια του, τα όνειρά του, την οικογένειά του και το φέρνουν σε επαφή με το δικό του κόσμο.

β) Η κοινωνία

Οι αξίες που αναδεικνύει σήμερα η παιδική λογοτεχνία μέσω της θεματολογίας της είναι κατά βάση κοινωνικές, πολιτικές και πανανθρώπινες. Παρέχονται μηνύματα για την ειρήνη, τη φιλία, τη δικαιοσύνη, την αγάπη κ.ά.. Οι ήρωες-φορείς αυτών των μηνυμάτων είναι ρεαλιστικοί, ανθρώπινοι και φίλοι με τα παιδιά.

γ) Το φυσικό περιβάλλον

Τα σύγχρονα βιβλία Παιδικής Λογοτεχνίας δεν αντιμετωπίζουν το περιβάλλον μόνο από τη ρομαντική του πλευρά, αλλά παράλληλα φανερώνουν και την αλόγιστη εκμετάλλευσή του και γενικότερα την καταστροφή του από την ανθρώπινη παρέμβαση. Έτσι, γίνεται προσπάθεια να καλλιεργηθεί ο σεβασμός προς τη φύση από τη νηπιακή ηλικία, τότε που δημιουργούνται οι βάσεις για τα μελλοντικά ιδεολογικά και αξιολογικά κριτήρια του παιδιού.

Σε καμιά όμως περίπτωση δεν εγκαταλείπονται θέματα που αναφέρονται στην ομορφιά του φυτικού και ζωικού κόσμου, στα φυσικά φαινόμενα, σε τόπους σημερινούς και παλαιότερους. Η ομορφιά και η δύναμη της φύσης ασκεί ιδιαίτερη γοητεία στο παιδί της προσχολικής ηλικίας.

δ) Ο τεχνολογικός πολιτισμός

Θέματα που αφορούν στην εξοικείωση του παιδιού με τα τεχνολογικά επιτεύγματα καταλαμβάνουν σημαντική θέση στη σύγχρονη Παιδική Λογοτεχνία. Γίνεται προσπάθεια συμφιλίωσής του με τη «μηχανή» και οικοδόμησης μιας στέρεας συνείδησης για τον κόσμο στον οποίο ζει.

ε) Το διάστημα

Η πρόσβαση του ανθρώπου μέσω της τεχνολογίας στο διάστημα έδωσε αφορμή για αξιόλογα βιβλία, που καλύπτουν την ανάγκη του μικρού παιδιού να γνωρίσει το γαλαξιακό χώρο. Οι φανταστικές ιστορίες και τα παραμύθια για το διάστημα προωθούν τη φαντασία του παιδιού, εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό του και διευρύνουν τον πνευματικό του ορίζοντα.

στ) Ο κόσμος του μέλλοντος

Έντονη είναι επίσης η τάση της σύγχρονης Παιδικής Λογοτεχνίας να κάνει λόγο για πράγματα που έρχονται και με τα οποία θα έρθει αντιμέτωπο το παιδί στο μέλλον. Έτσι, προετοιμάζεται γι' αυτά που θα συναντήσει και τοποθετεί στέρα τον εαυτό του μπροστά στο αύριο.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε ότι το παιδικό βιβλίο σήμερα δεν έχει εγκαταλείψει τις νεράιδες, τα βασιλόπουλα και τα άλλα στοιχεία που έχουμε γνωρίσει στο παρελθόν. Έχει αλλάξει μόνον ο τρόπος που ενεργούν οι ήρωες, όπως άλλαξαν και οι ιδέες που αυτοί εκφράζουν. Δηλαδή, οι συγγραφείς εφαρμόζουν αυτό που πολλές φορές έχει ειπωθεί για τη Λογοτεχνία: «Σημασία δεν έχει τι θα πεις, αλλά πώς θα το πεις» ή, αλλιώς, «Όλα μπορείς να τα πεις, αρκεί να τα πεις με τον κατάλληλο τρόπο».



Εικ. 6. Το φυσικό περιβάλλον στο παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο.

2.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Τα λογοτεχνικά έργα που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας ανταποκρίνονται στις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις απαιτήσεις των παιδιών, όπως φαίνεται από τα παρακάτω χαρακτηριστικά τους:

α) *Εμπεριέχουν αισθητικά μηνύματα και βοηθούν στην αισθητική καλλιέργεια του παιδιού.*

Το πρώτο που έχει να προσφέρει στο παιδί ένα καλό παιδικό βιβλίο είναι η

αισθητική συγκίνηση. Μία σωστά δοσμένη εικόνα της φύσης ή της ζωής γενικότερα μετασχηματίζει τον εσωτερικό κόσμο του παιδιού, προάγει το αισθητικό του κριτήριο και το εξευγενίζει.

β) Είναι προσαρμοσμένα στο γλωσσικό επίπεδο του παιδιού.

Δε θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για προσέγγιση της Λογοτεχνίας από το παιδί, αν το κείμενο δε συμβάδιζε με τις λεξιλογικές γνώσεις του. Αυτό δε σημαίνει ότι το κείμενο περιέχει μόνο γνωστές λέξεις, αλλά με αφετηρία το βασικό λεξιλόγιο του παιδιού δίνει σταδιακά τη δυνατότητα για γνωριμία με καινούριες λέξεις. Η αναλογία γνωστών και άγνωστων λέξεων πρέπει να είναι σωστή, για να μπορεί το παιδί να παρακολουθεί την αφήγηση ή την απαγγελία.

γ) Είναι αντίστοιχα των εμπειριών του παιδιού.

Το μικρό παιδί δεν μπορεί εύκολα να παρακολουθήσει –και επομένως να συγκινηθεί– από πράγματα και καταστάσεις που είναι απομακρυσμένες από το γνωσιακό του επίπεδο. Μέσω των λογοτεχνικών κειμένων οικοδομούνται νέες έννοιες και γνώσεις πάνω στη βάση των προηγούμενων εμπειριών του παιδιού.

δ) Ικανοποιούν την ανάγκη του παιδιού για κίνηση.

Το παιδί της προσχολικής ηλικίας έχει έντονη την ανάγκη για κίνηση. Το παιδικό λογοτέχνημα ικανοποιεί την ανάγκη αυτή με το ρυθμό και το μέτρο, αν πρόκειται για ποίημα, και την εναλλαγή εικόνων, προσώπων και συμβάντων, αν πρόκειται για αφήγημα.

ε) Δεν προκαλούν ισχυρές συγκινήσεις¹¹.

Το μικρό παιδί είναι συναισθηματικά και πνευματικά ανώριμο. Το παιδικό λογοτέχνημα δεν προκαλεί αναστάτωση και έντονη αγωνία. Αντίθετα, εξασφαλίζει μέσα από αισιόδοξο κλίμα, ασφάλεια και σιγουριά.

στ) Ικανοποιούν την ανάγκη του παιδιού για χαρά¹².

Όταν το παιδί είναι χαρούμενο, βιώνει θετικά συναισθήματα και αποκτά αυτοπεποίθηση για το γύρω κόσμο. Το κατόρθωμα ενός λογοτεχνικού ήρωα ή μια ανακάλυψη του μπορεί να δημιουργήσουν χαρά στην ψυχή του παιδιού και έτσι να το βοηθήσουν να επικοινωνήσει καλύτερα και αποτελεσματικότερα με το περιβάλλον του.

ζ) Αποφεύγουν το διδακτισμό.

Το παιδί αποστρέφεται τη σοβαρότητα και την καθηκοντολογία. Γι' αυτό, στη Λογοτεχνία το μήνυμα μεταδίδεται έμμεσα με ιδιαίτερη ευαισθησία και χιούμορ.

η) *Καλλιεργούν στο παιδί πανανθρώπινες αξίες και ευγενικά αισθήματα.*

Με δεδομένο ότι το λογοτέχνημα καλλιεργεί και διαμορφώνει την προσωπικότητα των παιδιών, αξίες όπως η ειρήνη, η αγάπη, η φιλία κ.ά. δε λείπουν από αυτό.

θ) *Είναι ρεαλιστικά¹³.*

Το παιδί έχει ανάγκη να μάθει για τη ζωή και να αποκτήσει μια πλήρη άποψη γι' αυτή. Το λογοτεχνικό βιβλίο βοηθάει σ' αυτό, δίνοντάς του εμπειρίες για τα ήθη και τις αξίες της κοινωνίας, της οποίας και το ίδιο το παιδί αποτελεί αναπόσπαστο μέλος.

ι) *Συνδυάζουν το λόγο με την εικόνα.*

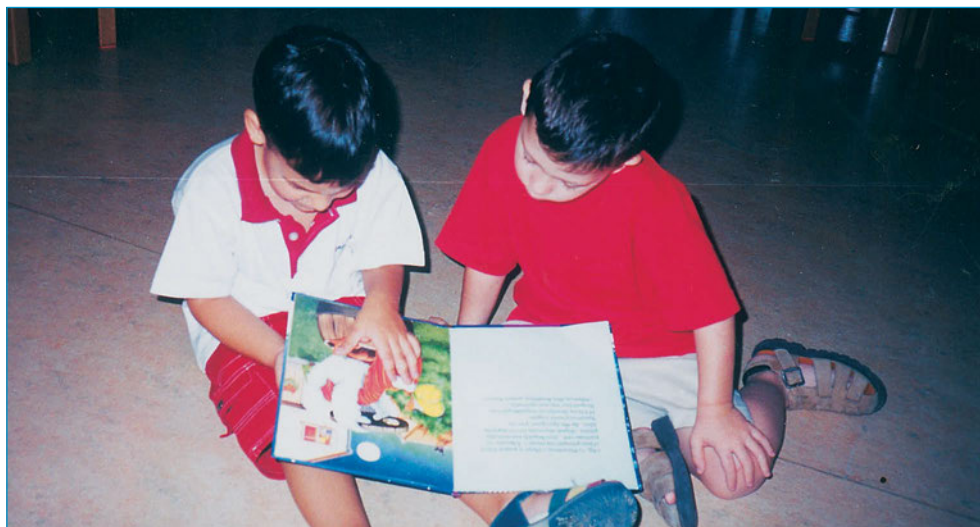
Το παιδί της προσχολικής ηλικίας δεν είναι σε θέση να διαβάζει ακόμα. Αρκείται στην «ανάγνωση» των εικόνων, μέσω των οποίων κατανοεί το βιβλίο. Το κείμενο όμως υπάρχει, για να διαβάζεται από τους ενήλικες στα παιδιά.

κ) *Είναι λιτά και απλά.*

Οι πολλές λεπτομέρειες κουράζουν το παιδί. Γι' αυτό, το λογοτεχνικό βιβλίο παρουσιάζει τον (πραγματικό ή φανταστικό) κόσμο με απέρπιτο τρόπο.

λ) *Έχουν καλή εμφάνιση.*

Η καλή και προσεγμένη εμφάνιση του βιβλίου κεντρίζει το ενδιαφέρον του παιδιού. Το καλαίσθητο εξώφυλλο, η μορφή της εκτύπωσης και οι συνοδευτικές εικόνες ελκύουν το παιδί και συμβάλλουν στην αισθητική του καλλιέργεια.



Εικ. 7. Το ενδιαφέρον των νηπίων εστιάζεται κυρίως στην εικόνα.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Το παραμύθι, το ποίημα, οι μύθοι και οι θρύλοι, οι μικρές ιστορίες, τα θεατρικά κείμενα και εν μέρει τα βιβλία γνώσεων αποτελούν τα είδη της Λογοτεχνίας για την προσχολική ηλικία. Τα χαρακτηριστικά τους (αισθητική αξία, συνδυασμός λόγου και εικόνας, έλλειψη διδακτισμού, προσεγμένη εμφάνιση, καλή εικονογράφηση κτλ.) προσδιορίζονται από το επίπεδο ανάπτυξης και τις ιδιαιτερότητες των παιδιών. Τα θέματά τους αντλούνται σήμερα, κυρίως, από το σύγχρονο κόσμο των παιδιών, χωρίς να έχει εγκαταλειφθεί και η παραδοσιακή θεματολογία.

⇒ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Να σχολιάσετε τη φράση: «Το παιδί αποστρέφεται τη σοβαρότητα και την καθηκοντολογία». Πώς μπορεί να την αξιοποιήσει ένας συγγραφέας παιδικών βιβλίων;

- 2) Ποια πρέπει να είναι η σχέση γνωστών και άγνωστων λέξεων σε ένα βιβλίο που απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας;

- 3) Γιατί δεν πρέπει το λογοτεχνικό βιβλίο να προκαλεί ισχυρές συγκινήσεις στα παιδιά;

- 4) Ποια είναι η σημασία της προσεγμένης εμφάνισης του παιδικού βιβλίου;

- 5) «*Η μαμά με κοιτάει και το πρόσωπό της χαμογελάει. Τότε χαμογελούν και τα λουλούδια. Και ο κόσμος ολόκληρος χαμογελάει...*» (Ντ. Γκαμπέ, μτφρ. Γ. Ρίτσος). α) Πώς καταλαβαίνετε το απόσπασμα αυτό; β) Ποια χαρακτηριστικά του κειμένου δικαιολογούν την ύπαρξή του μέσα σε ένα παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο;

- 6) Άλλοτε η φύση παρουσιαζόταν στη Λογοτεχνία από τη ρομαντική της πλευρά. Πώς αντιμετωπίζεται σήμερα το φυσικό περιβάλλον στην Παιδική Λογοτεχνία και γιατί;

- **ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ**

- 1) Χωριστείτε σε ομάδες, καθεμιά από τις οποίες θα διαβάσει βιβλία που ανήκουν σε ένα λογοτεχνικό είδος. Στη συνέχεια, αξιολογήστε τα χαρακτηριστικά τους, για να αποφανθείτε αν ανταποκρίνονται στις «απαιτήσεις» των παιδιών της προσχολικής ηλικίας.
- 2) Αναζητήστε βιβλία με παραδοσιακή και βιβλία με σύγχρονη θεματολογία. Καταγράψτε αναλυτικά τα θέματα με τα οποία καταπιάνονται.
- 3) Ερευνήστε τη γωνιά της βιβλιοθήκης στο Βρεφονηπιακό σταθμό στον οποίο κάνετε την πρακτική σας άσκηση και καταγράψτε ποια είδη παιδικών βιβλίων υπάρχουν, αναφέροντας 2-3 τίτλους και συγγραφείς από κάθε είδος.



Εικ. 8. Η προσεγγίση εικονογράφηση του βιβλίου βοηθάει στην αισθητική καλλιέργεια του παιδιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3^ο

**ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ
ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3°

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

*Η ψυχή ποτέ δεν σκέπτεται
χωρίς μια εικόνα.
Αριστοτέλης, Πολιτικά*

3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ

Ο άνθρωπος ανέκαθεν είχε την τάση να αναπαριστά την πραγματικότητα με εικόνες. Το αποδεικνύουν ξεκάθαρα οι βραχογραφίες των σπηλαίων. Η εξέλιξη του όμως από τότε μέχρι σήμερα εκτός των άλλων επέφερε και τεράστιες αλλαγές στον τρόπο επικοινωνίας και έκφρασής του. Η επανάσταση που συντελέστηκε με την ανακάλυψη της τυπογραφίας στην αρχή, της έγχρωμης εκτύπωσης αργότερα και των ηλεκτρονικών υπολογιστών στις μέρες μας είχε ως αποτέλεσμα η εικονογράφηση των βιβλίων να γνωρίσει αλματώδη άνθηση.

Τα εικονογραφημένα βιβλία σήμερα είναι πάρα πολλά. Ιδιαίτερα για την προσχολική ηλικία δε νοείται βιβλίο χωρίς εικόνες. Η εικόνα παίζει κυρίαρχο ρόλο στα μάτια και την ψυχή των μικρών παιδιών, και έτσι η εικονογράφηση ουσιαστικά χαρακτηρίζει και διαμορφώνει το παιδικό βιβλίο.

Τι εννοούμε όμως με τον όρο *εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*; Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είναι ένα βιβλίο που δίνει πληροφορίες μέσα από τις εικόνες ή ότι είναι ένα σύνολο από εικόνες και άλλα διακοσμητικά στοιχεία που εντάσσονται οργανικά στο κείμενο, με σκοπό να το κάνουν πιο ελκυστικό και προσίτο στους αναγνώστες.

Για να μπορέσουμε όμως να δώσουμε με μεγαλύτερη σαφήνεια την έννοια του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου, χρήσιμο είναι να εξετάσουμε τη σχέση λόγου και εικόνας και το ρόλο τους μέσα σε αυτό.

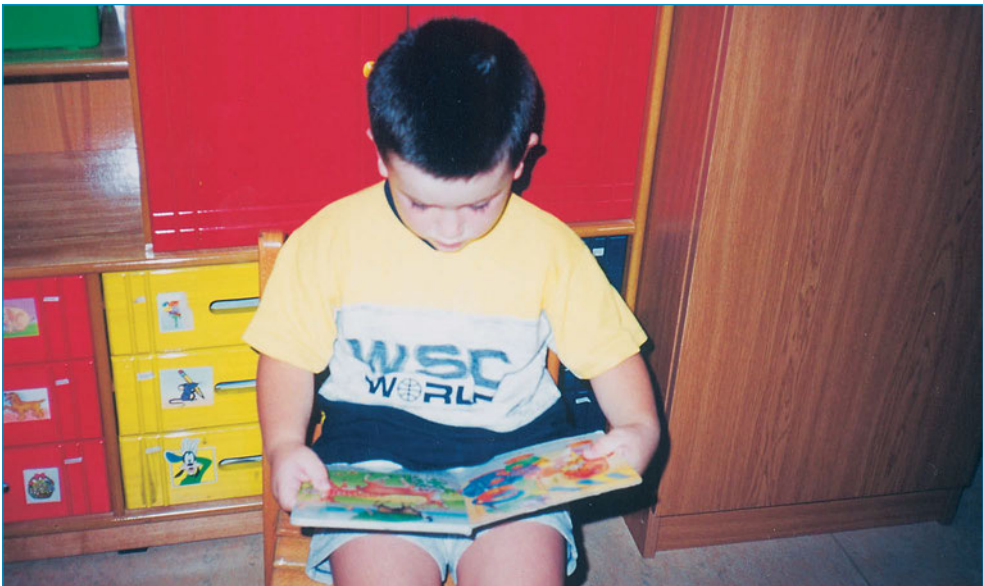
Ανάλογα με αυτή τη σχέση διακρίνουμε τα εικονογραφημένα βιβλία σε:

- α) Εκείνα στα οποία η εικόνα απλώς συνοδεύει το κείμενο και έχει ως επί το πλείστον ρόλο διακοσμητικό.
- β) Εκείνα στα οποία η εικόνα τοποθετείται επιλεκτικά σε ορισμένα σημεία, για να τονίσει κάποια σημαντική στιγμή ή για να επεξηγήσει κάτι.
- γ) Εκείνα στα οποία λόγος και εικόνα βρίσκονται σε σχέση ισοτιμίας.

Είναι γεγονός ότι η εικόνα, κυρίως στα μικρά παιδιά που δεν ξέρουν ακόμα να διαβάζουν, παίζει καθοριστικό ρόλο στην επαφή τους με το βιβλίο, λειτουργώντας ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα σ' αυτά και στο κείμενο. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι πρέπει να απουσιάζει εντελώς το κείμενο. Ο λόγος λειτουργεί συμπληρωματικά-βοηθητικά, ώστε να μπορεί ο μικρός αναγνώστης να κατανοεί καλύτερα το παριστάμενο και έχει, κατά το δυνατόν, αυτοτελή λειτουργία.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι:

Εικονογραφημένο βιβλίο για την προσχολική ηλικία είναι εκείνο «που το περιεχόμενό του εκφέρεται ενσυνείδητα είτε αποκλειστικά μέσω των εικόνων του είτε με τη συνδρομή του λόγου σε ισορροπημένη και λειτουργικά εναρμονισμένη αναλογία – οργανική σύνδεση γλωσσικού και εικαστικού κώδικα.»¹⁴



Εικ. 9. Το παιδί «διαβάζει» τις εικόνες.

3.2. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Το εικονογραφημένο βιβλίο λαμβάνει ξεχωριστή σημασία για κάθε παιδί, ανάλογα με τον τρόπο που το χειρίζεται. Τα μηνύματά του βιώνονται με έναν εντελώς προσωπικό και ανεπανάληπτο τρόπο. Εντούτοις, δεν μπορούμε να παρακάμψουμε

τη γενικότερη, πέρα από την προσωπική «ανάγνωση», προσφορά του ως μέσου αγωγής.

Το βιβλίο παλιότερα αποτελούσε το μοναδικό ίσως παιδευτικό μέσο. Σήμερα δεν είναι το μόνο. Το παιδί δέχεται ερεθίσματα και μηνύματα από ένα πλήθος άλλων οπτικοακουστικών μέσων (τηλεόραση, βίντεο, κασετόφωνο κ.ά.). Χωρίς να παραγνωρίζουμε τη σημασία και το ρόλο τους, αν βέβαια η χρήση τους είναι η ενδεδειγμένη, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι το εικονογραφημένο βιβλίο κατέχει εξέχουσα θέση στην ποικιλία των μέσων αγωγής που αφορούν σήμερα τα παιδιά.

Την ιδιαίτερη και προνομιακή του θέση θα την αντιληφθούμε καλύτερα, αν προσδιορίσουμε με σαφήνεια την προσφορά και τη σημασία του. Πρώτα και πάνω απ' όλα, το μικρό παιδί απολαμβάνει μια κτητική σχέση με το εικονογραφημένο βιβλίο (βλ. Εικ. 10). Αισθάνεται ότι, ως δική του περιουσία, μπορεί να το χειρίζεται όποτε και όπως θέλει. Δεν μπορεί να του το στερήσει κανείς. Έτσι, αυτό που του προσφέρεται μέσα από την εικονογράφηση δεν είναι παροδικό και φευγαλέο, αλλά μόνιμο και σταθερό.



Εικ. 10. Το μικρό παιδί απολαμβάνει μια κτητική σχέση με το εικονογραφημένο βιβλίο.

Η πλούσια συμβολή του εικονογραφημένου βιβλίου στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού στηρίζεται κατά βάση σε αυτή τη μόνιμη και σταθερή σχέση που οικοδομείται. Έχοντας, λοιπόν, ως αφετηρία αυτή τη διαπίστωση, μπορούμε να πούμε ότι η σημασία του είναι μεγάλη, γιατί:

α) Προσφέρει ευχαρίστηση.

Το μικρό παιδί στην προσπάθειά του να γνωρίσει και να εξερευνήσει το βιβλίο αισθάνεται τη γοητεία της εικόνας και τροφοδοτεί την ψυχή του με συναισθήματα χαράς, όταν ανακαλύπτει το Ωραίο, το απρόοπτο

και το συναρπαστικό μέσα από τις σελίδες του. Βεβαίως, πρέπει να τονίσουμε ότι το παιδί στην αρχή χειρίζεται το βιβλίο με επιπόλαιο και αδέξιο τρόπο. Η ανοχή των γονιών και των παιδαγωγών σε αυτή την πρώτη του απόπειρα είναι απαραίτητη. Η έντονη αγωνία τους για να γίνει ικανός αναγνώστης οδηγεί συνήθως σε αρνητικά αποτελέσματα.

β) Βελτιώνει το αισθητικό κριτήριο του παιδιού.

Μέσα από την προσεγμένη εικονογράφηση το παιδί αναγνωρίζει το Ωραίο και εξοικειώνεται μαζί του. Έτσι, του δίνεται η δυνατότητα να αντιμετωπίσει την ασχήμια της ζωής και να φτιάξει τον κόσμο του ωραιότερο.

γ) Καλλιεργεί τη φαντασία.

Το εικονογραφημένο βιβλίο συμβάλλει στην καλλιέργεια της φαντασίας του παιδιού. Η φαντασία ενεργοποιείται χάρη στην ίδια τη φύση της αφήγησης, η οποία δεν περιλαμβάνει ευθείες περιγραφές των ηρώων και των μεταξύ τους σχέσεων ούτε ρητές αναφορές στις μεταβάσεις μεταξύ των κεφαλαίων και των επιμέρους σκηνών· αυτά φαίνονται μέσα από τη δράση. Για να συμπληρωθούν τέτοιου είδους κενά, χρειάζεται η ενεργητική μεσολάβηση της φαντασίας. Αντίθετα, για παράδειγμα, με τον κινηματογράφο και την τηλεόραση όπου η δράση εμφανίζει συνεχή ροή, στα εικονογραφημένα βιβλία παρακάμπτονται συχνά ενδιάμεσα στάδια, τα οποία καλείται το παιδί να τα δει με τα μάτια της φαντασίας του. Συνεπώς, η ανάγνωση των εικονογραφημένων βιβλίων κάθε άλλο παρά παθητική είναι. Η επεξεργασία των εικόνων απαιτεί νοητική προσπάθεια, ανάλυση, σύνθεση, ταξινομήσεις και συναγωγή λογικών συμπερασμάτων¹⁵.

δ) Δίνει τη δυνατότητα για παιχνίδι.

Το εικονογραφημένο βιβλίο στα χέρια του μικρού παιδιού αφ' ενός λειτουργεί σαν αντικείμενο-παιχνίδι και αφ' ετέρου μπορεί να γίνει αφορμή για παιχνίδι. Το περιεχόμενό του μπορεί να εφαρμοστεί σε πολλές δραστηριότητες, όπως τύπωμα, ζωγραφική, ιχνογράφημα, παιχνίδια ρόλων.

ε) Καλλιεργεί τη σκέψη και τη γλώσσα.

Γονιμοποιεί τη δημιουργική σκέψη του παιδιού, οξύνει την παρατηρητικότητά του και βοηθά στην ανάπτυξη των αισθήσεών του. Με το κοίταγμα των εικόνων το παιδί κατανοεί το συμβολικό τους χαρακτήρα και βοηθιέται στην οργάνωση εννοιών σχετικά με το χρόνο, την αιτιότητα και τις διαφόρων ειδών σχέσεις. Ταυτόχρονα, συμβάλλει σε πολύ μεγάλο βαθμό στη γλωσσική του εξέλιξη, καθώς το παιδί συζητά, σχολιάζει και εξωτερικεύει λεκτικά τις σκέψεις του σχετικά με αυτά που βλέπει.

στ) Προκαλεί ψυχική ισορροπία.

Το παιδί συνδέει τις προσωπικές του εμπειρίες με τις εμπειρίες των ηρώων των βιβλίων, μπαίνει σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους και της δράσης τους (χαρούμενες και λυπητερές), εκτονώνεται βλέποντας τις ωραίες και σιωπηλές εικόνες, ενθαρρύνεται και αναθεωρεί επιθετικές τάσεις. Επίσης, το εικονογραφημένο βιβλίο προκαλεί το γέλιο και συμπαρασύρει το παιδί σε ευχάριστα συναισθήματα.

ζ) Συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Μέσα απ' το περιεχόμενο του εικονογραφημένου βιβλίου καλλιεργούνται οι διανθρώπινες σχέσεις σε όλα τα επίπεδα (οικογένεια, σχολείο, ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον) και με αυτόν τον τρόπο το παιδί κοινωνικοποιείται και εντάσσεται ομαλά στο κοινωνικό σύνολο (Εικ. 11).



Εικ. 11. Τα παιδιά συζητούν με αφορμή τις εικόνες.

η) Παρέχει γνώσεις.

Το παιδί με την παρατήρηση, την αναγνώριση και την επεξήγηση των εικόνων ασκείται νοητικά. Ρωτά, σχολιάζει και εκφράζει απορίες σχετικά με αυτό που βλέπει. Έτσι, συλλέγει πληροφορίες για τον κόσμο, κάνοντας μια πνευματική εργασία πολύ δημιουργική. Οι ενήλικες έχουν καθήκον να απαντούν στις ερωτήσεις και στις απορίες του και να μην ξεχνούν ότι βασικός σκοπός της επαφής του παιδιού με το βιβλίο είναι πάνω απ' όλα η ευχαρίστηση.

θ) Δίνει την ευκαιρία στο παιδί να αποκτήσει εμπειρίες¹⁶.

Η ταύτιση με τους ήρωες του εικονογραφημένου βιβλίου δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να γνωρίσει και να βιώσει νέους γι' αυτό τρόπους ζωής και να συλλέξει καινούργιες εμπειρίες. Γνωρίζει τη συμπεριφορά των ενηλίκων ή ακόμα και παιδιών που ανήκουν σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα. Οι εμπειρίες αυτές που αποκτώνται μέσα από τις εικόνες και τις μορφές του βιβλίου αναφέρονται σε όλους τους τομείς της ζωής. Είναι, θα λέγαμε, εμπειρίες ζωής, που δεν μπορούν να εκφραστούν και να μετρηθούν άμεσα με αριθμούς και μεγέθη, αλλά ανοίγουν το δρόμο για μια μελλοντική θετική επίδραση.

Τέλος, οφείλουμε να τονίσουμε ότι το εικονογραφημένο βιβλίο ως μορφωτικό, αισθητικό και διδακτικό εργαλείο πρέπει να αξιοποιηθεί κατάλληλα από τους γονείς και τους/τις παιδαγωγούς, για να μπορέσει να προσφέρει όλα τα παραπάνω και να συμβάλει καθοριστικά στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.

3.3. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Η κατηγοριοποίηση των εικονογραφημένων βιβλίων δεν είναι εύκολη υπόθεση, γιατί πρέπει να ληφθούν υπόψη πολλοί παράγοντες ταυτόχρονα (ηλικία στην οποία απευθύνονται, περιεχόμενο, μορφή-σχήμα). Εκείνο όμως, που μπορούμε να πούμε με σαφήνεια είναι ότι όλα τα είδη της Λογοτεχνίας για παιδιά προσχολικής ηλικίας δεν μπορούν παρά να είναι εικονογραφημένα. Δεν αναφερόμαστε εδώ βέβαια στα κόμικς, τα οποία αποτελούν ένα ξεχωριστό είδος, για το οποίο θα κάνουμε ιδιαίτερη αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο.

Στις βιβλιοθήκες των Νηπιαγωγείων και των Παιδικών σταθμών τα βιβλία έχουν όμορφα και πολύχρωμα εξώφυλλα, γιατί τα μικρά παιδιά έλκονται περισσότερο από την εικόνα παρά από το λόγο. Είναι συνηθισμένο φαινόμενο κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης ενός λογοτεχνικού κειμένου στην τάξη τα παιδιά να ανυπομονούν να δουν τις εικόνες. Το φανερώνουν οι κινήσεις τους και η στάση του σώματός τους. Οι παρακλήσεις τους προς τον/την παιδαγωγό είναι επίμονες: «Δείξτε μας τις εικόνες».

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι το βασικότερο στοιχείο στην οποιαδήποτε προσπάθεια ταξινόμησης των εικονογραφημένων βιβλίων είναι η εικόνα. Δεν μπορεί να αγνοηθεί, γιατί αποτελεί θεμελιακό συστατικό τους και ενδιαφέρει όλα τα παιδιά αυτής της ηλικίας.

Η κατηγοριοποίηση που συναντά τα λιγότερα εμπόδια είναι η κατάταξη με βάση την ηλικία στην οποία απευθύνονται. Σε μια τέτοια προσπάθεια όμως πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη οι αναπτυξιακές δυνατότητες των παιδιών σε όλα τα επίπεδα

και ιδιαίτερα η πορεία της νοητικής, της γλωσσικής και της συναισθηματικής τους ανάπτυξης.

Όπως υποστηρίζει ο Piaget, η νοημοσύνη των παιδιών της βρεφικής ηλικίας (έως 2 ετών) έχει καθαρά πραξιακό χαρακτήρα και στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο στις αισθητηριακές και κινητικές τους δραστηριότητες. Τα βρέφη δεν έχουν τη δυνατότητα να αναπαραστήσουν τον εξωτερικό κόσμο με εικόνες και σύμβολα και διαθέτουν μια υποτυπώδη αναγνωριστική μνήμη. Για την επίλυση των προβλημάτων τους στηρίζονται στις πληροφορίες των αισθήσεών τους και στην κίνηση του σώματός τους.

Από το τρίτο έτος και με την πάροδο του χρόνου τα παιδιά αποκτούν σταδιακά συμβολική σκέψη. Έχουν ανακλητική μνήμη και μπορούν να χειρίζονται με το νου γεγονότα που δε συμβαίνουν μπροστά τους.

Όσον αφορά στη συναισθηματική τους ανάπτυξη, αυτή από γενική και ακαθόριστη που είναι στην αρχή, σιγά-σιγά, εξειδικεύεται και διαφοροποιείται. Τα συναισθήματα των βρεφών χαρακτηρίζονται από αστάθεια, μικρή διάρκεια, και μεγάλη ένταση. Όσο μεγαλώνουν όμως τόσο τα χαρακτηριστικά αυτά υποχωρούν.

Η γλωσσική ανάπτυξη κατά την προσχολική περίοδο γνωρίζει ραγδαία εξέλιξη. Από τις άναρθρες κραυγές και τα ψελλίσματα της πρώτης βρεφικής ηλικίας, τα παιδιά φτάνουν στο τέλος της νηπιακής ηλικίας να χρησιμοποιούν τον επικοινωνιακό λόγο, γεγονός που τους δίνει τη δυνατότητα να ενταχθούν ομαλά στο δημοτικό σχολείο.

Στηριζόμενοι λοιπόν στα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι η κατάταξη των εικονογραφημένων βιβλίων σε κατηγορίες με βάση την ηλικία των παιδιών έχει ως εξής:

1° έτος

Τα παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή με το βιβλίο, όταν είναι σε θέση να το πιάσουν και να το κρατήσουν. Αυτό συμβαίνει περίπου στην ηλικία των 7-9 μηνών. Σε αυτή την ηλικία το χειρίζονται εντελώς αισθησιοκινητικά, όπως όλα τα άλλα αντικείμενα-παιχνίδια. Το πετάνε, το βάζουν στο στόμα, το σκίζουν, το χτυπούν. Στη συνέχεια, ανακαλύπτουν τη διαδικασία του ξεφυλλίσματος, χωρίς να μπορούν ταυτόχρονα να παρατηρήσουν και την εικονογράφηση κάθε σελίδας. Όταν κατανοήσουν τη λειτουργία του ξεφυλλίσματος, συγκεντρώνουν ολοένα και πιο πολύ την προσοχή τους σε αυτό που απεικονίζεται σε κάθε σελίδα. Αναγνωρίζουν με τη βοήθεια των ενηλίκων συγκεκριμένα πράγματα στις εικόνες.

Στα βιβλία, με τα οποία έρχονται σε επαφή για πρώτη φορά τα παιδιά, καλό είναι να απεικονίζονται πράγματα και καταστάσεις από τη ζωή τους και σε κάθε

σελίδα να υπάρχει μία μόνο εικόνα, το κείμενο να είναι υποτυπώδες και το υλικό κατασκευής τους τέτοιο, ώστε να αντέχει στην έντονη χρήση. (Βλ. Εικ. 12).



Εικ. 12. Το πρώτο βιβλίο του παιδιού.

2° και 3° έτος

Στην αρχή και αυτής της περιόδου πρέπει να δίνουμε βιβλία που σε κάθε σελίδα τους να υπάρχει μία μόνο εικόνα. Στη συνέχεια, προχωράμε σε βιβλία που σε κάθε σελίδα τους απεικονίζονται διάφορα πράγματα μαζί. Στο τέλος του 2ου έτους είναι προσιτά βιβλία όπου σε κάθε σελίδα μπορεί να υπάρχει μία απλή σκηνή που αποτελεί αυτοτελές γεγονός και δε συνεχίζεται. Στο τέλος αυτής της περιόδου τα παιδιά μπορούν να παρακολουθήσουν βιβλία με απλές ιστορίες. Η εξέλιξη της υπόθεσής τους πρέπει να είναι απλή και καθαρή και το κείμενο πολύ μικρό.

3°-5° έτος

Σε αυτή την ηλικία κυριαρχεί η πολύχρωμη και μεγάλη εικόνα. Τα παιδιά την παρατηρούν και τη διαβάζουν με το δικό τους τρόπο. Τα εικονογραφημένα παραμύθια και οι φανταστικές ιστορίες ενθουσιάζουν τα παιδιά και είναι από τα πιο αγαπημένα τους βιβλία. Η εικόνα υπερτερεί σε σχέση με το κείμενο που έχει συμβατικό χαρακτήρα, αφού τα παιδιά δεν ξέρουν ακόμα να διαβάζουν.



Εικ. 13. Βρεφική γωνιά βιβλιοθήκης.

5° και 6° έτος

Τα χαρακτηριστικά των εικονογραφημένων βιβλίων γι' αυτή την ηλικία συνίστανται κυρίως στην υπεροχή των παραστάσεων με δράση. Το φανταστικό δίνει σιγά-σιγά τη θέση του στο πραγματικό. Έτσι, όλο και περισσότερο πραγματικά γεγονότα, όπως ιστορίες από το περιβάλλον και αφηγήσεις με πρωταγωνιστές ζώα, παίρνουν τη θέση των παραμυθιών και των φανταστικών ιστοριών. Στις ιστορίες αυτές δεν υπάρχει το «φανταστικό» και το «μαγικό», το «άχρονο» και το «άτοπο» στοιχείο των παραμυθιών¹⁷.

Τέλος, ας μην ξεχνάμε ότι η διαίρεση των εικονογραφημένων βιβλίων σε είδη και η άκαμπτη τυποποίησή τους, έστω και κατά ηλικία, ενέχει τον κίνδυνο να μη λαμβάνονται υπόψη τα ενδιαφέροντα, οι προδιαθέσεις, οι ατομικές διαφορές και οι ιδιαιτερότητες των μικρών αναγνωστών.

3.4. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ

Παλιότερα είτε δεν υπήρχαν εικονογραφημένα βιβλία ή, κι αν υπήρχαν, ήταν ελάχιστα. Οι παππούδες και οι γιαγιάδες έπλαθαν μορφολογικά τις εικόνες των παραμυθιών με τον τόνο της φωνής τους και τις εκφραστικές κινήσεις του προσώπου, των χεριών και ολοκλήρου του σώματος. Σήμερα όμως, λόγω των νέων

κοινωνικών δεδομένων, ο ρόλος των προφορικών κειμένων έχει αντικατασταθεί, εκτός των άλλων, και από τα εικονογραφημένα βιβλία. Σε αυτά η εικόνα κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο και σε συνδυασμό με το κείμενο προσελκύει το παιδικό κοινό και το κάνει φανατικό αναγνώστη.

Τώρα λοιπόν που η ποικιλία των εικονογραφημένων βιβλίων είναι μεγάλη, γονείς και παιδαγωγοί πρέπει να δείξουν ιδιαίτερη προσοχή στα κριτήρια αξιολόγησής τους, για να μπορούν να επιλέγουν τα καταλληλότερα από αυτά. Το να αποφανθεί κανείς πότε μια εικονογράφηση είναι παιδαγωγικά και αισθητικά σωστή δεν είναι εύκολη υπόθεση και ούτε μπορούν να δοθούν σαφείς και συγκεκριμένες οδηγίες. Για τη διαμόρφωση κριτηρίων επιλογής μερικές γενικές κατευθύνσεις θα μπορούσαν ίσως να φανούν χρήσιμες, αν και οφείλουμε να ξανατονίσουμε ότι για μια τέτοια επιλογή, πέρα από την καλή γνώση της αισθητικής και παιδαγωγικής λειτουργίας της εικόνας, απαιτείται και η κατάλληλη γνώση τόσο των βιβλίων όσο και των ίδιων των παιδιών εκ μέρους του/της παιδαγωγού.

Προκειμένου όμως να δοθεί μια απάντηση στο δύσκολο πρόβλημα της αξιολόγησης και της επιλογής των εικονογραφημένων βιβλίων, πρέπει να προσεχθούν ιδιαίτερα τα εξής:

α) Σε ό,τι αφορά το βιβλίο:

- 1) Η εικόνα και ο λόγος να έχουν άμεση σχέση με την ηλικία του παιδιού. Όταν το παιδί είναι μικρό, η εικονογράφηση πρέπει να είναι πλουσιότερη και το κείμενο λιγότερο. Όσο όμως το παιδί μεγαλώνει, πρέπει να μειώνεται σταδιακά η εικόνα και να διευρύνεται το κείμενο. Δηλαδή, ο λόγος να είναι ανάλογος και η εικόνα αντιστρόφως ανάλογη προς την ηλικία του παιδιού.
- 2) Να περιέχει σπουδαίες «λογοτεχνικές και παιδαγωγικές» λειτουργίες¹⁸, για να μπορεί να βοηθήσει στην οικοδόμηση των πρώτων λογοτεχνικών εμπειριών του παιδιού.
- 3) Όλα τα στοιχεία που το απαρτίζουν (εικόνα, λόγος, χρώμα, μέγεθος, σχήμα, ύψος κ.ά.) να είναι στενά δεμένα μεταξύ τους σε μια καλλιτεχνική ενότητα. Να υπηρετούν τον ίδιο σκοπό και να εκπέμπουν το ίδιο μήνυμα. Αν, για παράδειγμα, κάποιο βιβλίο κάνει λόγο για την προστασία του περιβάλλοντος, δεν μπορεί να μη δείχνει σκουπίδια.

β) Σε ό,τι αφορά την εικόνα:

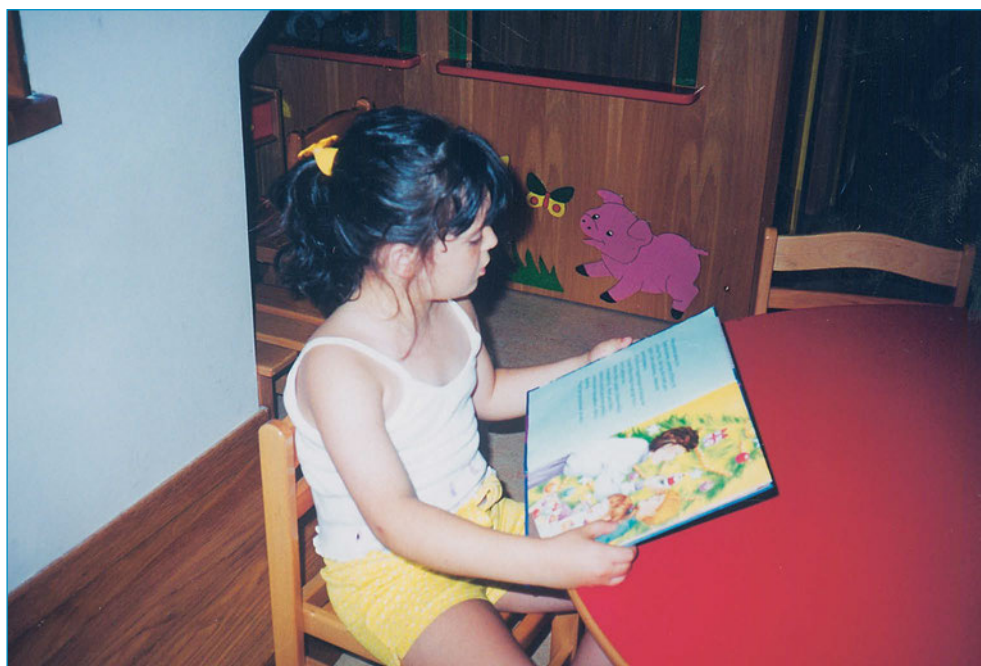
- 1) Να είναι αισθητικά άρτια· ένα αληθινό έργο τέχνης, που θα εξευγενίζει και θα εκλεπτύνει το συναίσθημα και θα συμβάλλει στην ανάπτυξη των αισθητικών

- ικανοτήτων και αντιλήψεων του παιδιού. Η εικόνα πρέπει να είναι φορέας των σκοπών της τέχνης. Το άρτιο εικαστικό αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί με την καθαρότητα της σύλληψης, τη ζυγισμένη σύνθεση, το καλό σχέδιο και την υποβλητικότητα του χρώματος¹⁹.
- 2) Όχι μόνο να γοητεύει, αλλά και να εξηγεί. Να μην παραμορφώνει την αντίληψη του παιδιού για τον κόσμο και να μην οδηγεί σε επιφανειακή θέαση της πραγματικότητας.
 - 3) Να αρέσει στο παιδί, να ανταποκρίνεται στα αισθητικά του μέτρα και να ακουμπάει τον παλμό του. Το παιδί, για να αγαπήσει κάτι, πρέπει να είναι σε θέση να το αντιλαμβάνεται και να το αναπαριστά. Επομένως, ό,τι δεν καταλαβαίνει του είναι άχρηστο και αδιάφορο. Το ίδιο συμβαίνει και με τις εικόνες.
 - 4) Να ενεργοποιεί τη φαντασία και τη σκέψη και να προκαλεί συναισθηματική διέγερση, χωρίς έντονη συγκίνηση.
 - 5) Να είναι κοντά στο τμήμα του κειμένου στο οποίο αναφέρεται, γιατί αυτό βοηθά το παιδί της προσχολικής ηλικίας στην «ανάγνωση» του βιβλίου²⁰.
 - 6) Να απεικονίζει τους χαρακτήρες της ιστορίας με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι αναγνωρίσιμοι και σύμφωνοι με τις περιγραφές του κειμένου· να είναι μοναδικοί και να μη συγχέονται με πρόσωπα άλλων ιστοριών²¹.
 - 7) Να είναι ανθρωποκεντρική και τα μηνύματά της να είναι συνυφασμένα με τη ζωή του ανθρώπου, τις δραστηριότητες και τα προβλήματά του.
 - 8) Να μην υποκαθιστά το λόγο, αλλά να τον προκαλεί. Να αναδημιουργεί και όχι να αντιγράφει τα πράγματα.
 - 9) Να είναι σύστοιχη με τη διανοητική, γλωσσική, και συναισθηματική ικανότητα του μικρού αναγνώστη και ανάλογη με την ψυχολογική του κατάσταση.
 - 10) Να παρουσιάζει κίνηση και δράση και να εμπεριέχει αντιθέσεις (χρώματος, έντασης, μεγέθους).
 - 11) Να έχει το στοιχείο της εξελικτικότητας. Η υπόθεση, δηλαδή, να είναι εικονογραφημένη στις κύριες φάσεις της και όχι απλώς στις πιο εντυπωσιακές²². Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται κατανοητή η αιτιώδης σχέση των γεγονότων και το παιδί θα μπορεί να τη «διαβάσει» από μόνο του.
 - 12) Να είναι απαλλαγμένη από περιττές λεπτομέρειες. Τα παιδιά αρέσκονται να παρατηρούν αυτά που κατά την αντίληψή τους είναι ουσιώδη και δεν ενδιαφέρονται για τα άλλα, τα «ασήμαντα». Κατά τον ίδιο τρόπο λειτουργούν και όταν τα ίδια ζωγραφίζουν.
 - 13) Να έχει στοιχεία συμβολισμού και να είναι έξω από τη λογική του ενηλίκου.

Όμως, αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι το παιδί πασχίζει με κάθε τρόπο να ενηλικιωθεί και δεν ενδιαφέρεται καθόλου για έργα που μοιάζουν με τα δικά του. Μια μέση λύση θα ήταν μάλλον η ενδεδειγμένη.

- 14) Να μην προκαλεί σύγχυση και τα εικονιζόμενα να μην έρχονται σε αντίθεση, αλλά να συνδέονται με τον κόσμο των βιωμάτων και της φαντασίας του παιδιού.

Από όλα όσα είπαμε παραπάνω γίνεται φανερό ότι για την επιλογή των κατάλληλων εικονογραφημένων βιβλίων χρειάζεται μεγάλη προσοχή, ιδιαίτερα μάλιστα, αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι αναγνώστες τους δε συμμετέχουν σ' αυτή τη διαδικασία και η γνώμη τους ή παίζει δευτερεύοντα ρόλο ή αγνοείται παντελώς λόγω των ιδιαιτεροτήτων της ηλικίας τους.



Εικ. 14. Εικόνα και λόγος στο εικονογραφημένο βιβλίο.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Τα εικονογραφημένα βιβλία είναι τα πρώτα βιβλία των παιδιών και αποτελούν αισθητικά, μορφωτικά και διδακτικά εργαλεία, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν κατάλληλα από γονείς και παιδαγωγούς. Σε αυτά, οι δυο μορφές τέχνης, ο λόγος και η εικόνα, βρίσκονται σε μια εναρμονισμένη αναλογία, χωρίς να υποτάσσεται η μία στην άλλη.

Τα χαρακτηριστικά τους ανάλογα με την ηλικία των παιδιών είναι:

1ο έτος: Το υλικό κατασκευής των βιβλίων είναι ανθεκτικό και στην κάθε σελίδα τους υπάρχει μία εικόνα.

2ο και 3ο έτος: Σε κάθε σελίδα απεικονίζεται μια απλή σκηνή και προς το τέλος αυτής της περιόδου δίνονται βιβλία με απλές ιστορίες.

3ο – 5ο έτος: Τα βιβλία που αρέσουν ιδιαίτερα στα παιδιά αυτής της ηλικίας είναι τα παραμύθια και οι φανταστικές ιστορίες.

5ο – 6ο έτος: Τα παραμύθια και οι φανταστικές ιστορίες δίνουν σιγά-σιγά τη θέση τους στις ιστορίες με δράση.

Κριτήρια για την επιλογή των κατάλληλων εικονογραφημένων βιβλίων αποτελούν τα χαρακτηριστικά των εικόνων σε συνδυασμό με την αισθητική και παιδαγωγική αξία ολόκληρου του βιβλίου.

⇒ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1) Ποιες είναι οι κυριότερες θετικές επιδράσεις των εικονογραφημένων βιβλίων;

2) α) Ποια πρέπει να είναι η σχέση λόγου, εικόνας και ηλικίας του παιδιού σε ένα παιδικό βιβλίο; β) Πώς πρέπει να συνδυάζονται τα στοιχεία του εικονογραφημένου βιβλίου (εικόνα, λόγος, χρώμα κτλ.) και γιατί;

3) Ποια είναι τα κυριότερα χαρακτηριστικά μιας καλής εικονογράφησης;

4) Το εικονογραφημένο βιβλίο προσφέρει στο παιδί τη δυνατότητα για παιχνίδι. Ποια μορφή παιχνιδιού προκαλεί σε παιδιά ηλικίας ενός έτους;

- 5) Γιατί, κατά τη γνώμη σας, σε ένα εικονογραφημένο βιβλίο για την προσχολική ηλικία η εικόνα δεν έχει διακοσμητικό ρόλο;
-
- 6) Ο G. Rodari γράφει για τα εικονογραφημένα βιβλία: «Αν ο κινηματογράφος είναι ένα είδος γραφής, τα εικονογραφημένα βιβλία είναι στενογραφία, απ' όπου πρέπει να οδηγηθούμε πίσω στο κείμενο». Σχολιάστε την άποψη αυτή.

• ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1) Κάντε με τα παιδιά του Παιδικού σταθμού, στο πλαίσιο της πρακτικής σας άσκησης ένα φανταστικό ταξίδι. «Μπείτε» σε ένα χάρτινο αεροπλανάκι για να σας «μεταφέρει» σε όλη την Ελλάδα. Κάθε φορά που θα βρίσκεστε με τα παιδιά, καταγράψτε τις εντυπώσεις σας (ζωγραφίζοντας και γράφοντας) από κάθε μέρος που «επισκεφτήκατε». Όταν τελειώσετε τη φανταστική σας περιπλάνηση, συγκεντρώστε όλες τις «εντυπώσεις» και τις «εμπειρίες» που αποκομίσατε και φτιάξτε ένα βιβλίο με τα νέα από όλη την Ελλάδα.
- 2) Επιλέξτε τρία εικονογραφημένα βιβλία που θεωρείτε ότι έχουν καλή εικονογράφηση και διαβάστε τα στα παιδιά. Κατόπιν: α) καταγράψτε τις αντιδράσεις των παιδιών για το καθένα και β) αναφερθείτε στα κριτήρια που λάβατε υπόψη σας για την επιλογή.
- 3) Αφού επιλέξετε και διαβάσετε ένα εικονογραφημένο βιβλίο (που κρίνετε ότι είναι κατάλληλο) σε μια ομάδα παιδιών, να αναφέρετε: α) την ηλικία των παιδιών στα οποία το διαβάσατε, β) τις συναισθηματικές αντιδράσεις που εκδήλωσαν τα παιδιά, γ) τις αντιδράσεις τους που φανερώνουν την ταύτισή τους με τους ήρωες του βιβλίου και δ) τις έννοιες που ενδυναμώθηκαν με την ανάγνωση του βιβλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΜΥΘΟΙ - ΘΡΥΛΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4°

ΜΥΘΟΙ - ΘΡΥΛΟΙ

4.1. ΜΥΘΟΙ

Το γεγονός ότι η προέλευση των μύθων είναι «σκοτεινή» προκαλεί αμηχανία στους μελετητές, όταν επιχειρούν να τους ορίσουν. Όλοι, πάντως, συμφωνούν ότι:

Μύθος είναι μία φανταστική, πλαστή διήγηση, η οποία συχνά περιέχει συμβολικά και αλληγορικά στοιχεία²³.

Λαμβάνοντας υπόψη και την περίπτωση εκφώνησής τους, οι μύθοι μπορούν να οριστούν ως οι παροιμιώδεις διηγήσεις, οι οποίες λέγονται μετά από έναν ανόητο λόγο ή απερίσκεπτη πράξη είτε με σκωπτική διάθεση είτε με συμβουλευτικό σκοπό. Αντίστοιχα, διακρίνονται στους απλώς παροιμιώδεις και στους κυρίως διδακτικούς²⁴.

α) Απλώς παροιμιώδεις μύθοι

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει μύθους προερχόμενους από σκωπτικές και ευτράπελες διηγήσεις, τις οποίες έλεγε ο λαός σε παρόμοιες γελοίες και άτοπες περιστάσεις, με αποτέλεσμα να μεταβληθούν κάποτε σε παραδείγματα, να γίνουν δηλαδή παροιμιώδεις. Με τον τρόπο αυτό ο λαός πετυχαίνει να χαρακτηρίσει πράξεις και λόγια πιο παραστατικά απ' ό,τι με αφηρημένες λέξεις.

Η πιο διαδεδομένη επιμέρους ομάδα αυτής της κατηγορίας είναι οι μύθοι που αναφέρονται σε ζώα (π.χ., οι μύθοι του Αισώπου). Πρόκειται για διηγήσεις που εύλογα αναπτύσσονται σε όλους τους μη προηγμένους πολιτιστικά λαούς, οι οποίοι έχουν καθημερινές επαφές με τον κόσμο των ζώων. Σε τέτοιες κοινωνίες επικρατεί μια ανθρωπομορφική αντίληψη για το ζώο, καθώς αυτό θεωρείται ότι είναι ισότιμο με τον άνθρωπο, ότι έχει νοητικές δυνάμεις και μαγικές ιδιότητες. Μέσα σε τέτοιο κλίμα είναι φυσικό να έχουν δημιουργηθεί διηγήσεις με ήρωες διάφορα ζώα σε ποικίλους ρόλους (μυστηριώδη όντα, σεβαστοί πρόγονοι της φυλής, προσφιλή παιχνίδια του ανθρώπου κτλ.).

Κάποια ζώα προκαλούσαν το φόβο στα μέλη των πρώιμων κοινωνιών, με την πρόοδο όμως του πολιτισμού ο φόβος υποχώρησε και αντικαταστάθηκε από το σκώμμα. Ο άνθρωπος από θέση ισχύος πλέον εκδήλωνε τη σκωπτική διάθεση που του προκαλούσε η περίεργη σωματική κατασκευή των ζώων, η αδράνεια και ανοησία τους, η πανουργία τους κτλ.

Κύριο γνώρισμα όλων των παραπάνω διηγήσεων είναι η συνοπτική έκταση και η ανθρωπομορφική συμπεριφορά των ζώων.

Ως προς την εξέλιξή τους, άλλοι μύθοι βραχύνθηκαν και κατέληξαν σε παροιμίες, ενώ άλλοι επεκτάθηκαν και έγιναν τέλεια παραμύθια. Οι αυτούσιοι όμως μύθοι διαφέρουν από το παραμύθι, καθώς δεν έχουν μαγικά και υπερφυσικά στοιχεία.

Μύθους ζώων έχουν συνθέσει και άλλοι μεταγενέστεροι, όπως ο Γάλλος Λαφονταίν, μιμητής του Αισώπου, ο Ivan Krilof, ο Alexei Tolstoi, ο Kipling κ.ά²⁵.

β) Κυρίως διδακτικοί μύθοι

Μερικές διηγήσεις της προηγούμενης κατηγορίας συνέβη να εξελιχθούν σε μύθους με διδακτικούς και παραινετικούς σκοπούς, τους λεγόμενους αίνους. Η ανάγκη που επέβαλε τη χρησιμοποίηση ή τη δημιουργία τέτοιων μύθων ήταν ψυχολογική. Ο μη αναπτυσσόμενος πολιτιστικά και διανοητικά άνθρωπος σκεπτόταν με συγκεκριμένες εικόνες και όχι με αφηρημένες έννοιες και αφηρημένα ηθικά διδάγματα. Δεν ήταν δύσκολο λοιπόν οι παροιμιώδεις μύθοι με το ευτράπελο περιεχόμενό τους να αποκτήσουν ηθικοδιδακτική διάσταση, αφού στο σκώμμα ενυπάρχει ήδη ο σπόρος της ηθικής διδασκαλίας. Το σκώμμα, δηλαδή, που έχει στόχο διάφορα ελαττώματα, αποτελεί ένα είδος αρνητικής ηθικής διδασκαλίας, η οποία συμπυκνώνεται στο *επιμύθιο*. Το ηθικό αυτό παράγγελμα με το οποίο καταλήγει η διήγηση δεν είναι δημιούργημα του λαού, αλλά μάλλον προσθήκη των σοφών, για να πετύχουν το νοθετικό τους σκοπό²⁶. Έτσι, ένας μύθος περιλαμβάνει δύο επίπεδα²⁷, ένα επιφανειακό και ένα βαθύτερο, δηλαδή τον κυριολεκτικό λόγο και το αλληγορικό νόημα.

Κάποια γενικότερη ηθική –διαφορετικά όμως απ’ ό,τι στους διδακτικούς μύθους– κυριαρχεί και στα παραμύθια, όπου συχνά παρατηρείται η πάλη του καλού με το κακό και ο θρίαμβος του πρώτου.

4.1.1. Άλλη ταξινόμηση

Εκτός από τους διδακτικούς μύθους, αναφέρονται²⁸ και οι ακόλουθες κατηγορίες:

- 1) *Κοσμογονικοί μύθοι*: αναφέρονται στη δημιουργία του κόσμου, όπως, για παράδειγμα, η Θεογονία του Ησίοδου.
- 2) *Εθνογενετικοί μύθοι*: πλάστηκαν για την ανάδειξη της δήθεν θεϊκής καταγωγής ορισμένων φύλων, όπως, για παράδειγμα, των Δωριέων από τον Ηρακλή, για λόγους ενίσχυσης και επιβολής σε άλλα φύλα.
- 3) *Φυσιογνωστικοί μύθοι*: αναφέρονται στον κόσμο των φυτών και των ζώων καθώς φαίνεται και από τους τίτλους βιβλίων όπως, *Μύθοι και περίεργα από τον κόσμο των φυτών* και *Ζωολογική Μυθολογία*.

4.1.2. Αρχαία ελληνική μυθολογία

Μία ιδιαίτερη κατηγορία μύθων προέρχεται από την αρχαιοελληνική μυθολογία. Πρόκειται για διηγήσεις που περιστρέφονται γύρω από θεούς, ημίθεους και ήρωες, όπως ο Ηρακλής και ο Θησέας, και στις οποίες περιγράφονται οι περιπέτειες και οι αγώνες τους, τα εμπόδια και τα κατορθώματά τους. Οι μύθοι αυτοί χαρακτηρίζονται πλούσια και άριστη πνευματική τροφή για τα παιδιά σε παγκόσμιο επίπεδο. Σήμερα βρίσκει κανείς λαϊκά παραμύθια που έχουν αναπτυχθεί από μυθολογικά θέματα με τις απαραίτητες βέβαια προσαρμογές.

4.1.3. Ύφος των μύθων και απόδοση

Όσον αφορά στο ύφος τους, οι μύθοι είναι σύντομοι και πυκνοί. Χαρακτηριστικό τους στοιχείο είναι το γεγονός ότι η διήγηση περιορίζεται σε ένα και μόνο επεισόδιο²⁹. Όσον αφορά στην απόδοσή τους στη νέα ελληνική γλώσσα και στην προσαρμογή τους στο παιδικό κοινό, τουλάχιστον για τους αισώπειους μύθους, αποδίδονται σε έμμετρο λόγο ή σε πεζό. Ωστόσο, και οι δύο επιλογές ενέχουν κινδύνους: η πρώτη κινδυνεύει να μην πετύχει να προκαλέσει συγκίνηση, εξαιτίας της λακωνικότητας της έκφρασης, και η δεύτερη να βαρύνει τη διήγηση με περιττά και αυθαίρετα συμπληρώματα³⁰.

4.1.4. Ρόλος και προσφορά των μύθων

Ήδη από τον Όμηρο και τον Ησίοδο οι μύθοι χρησιμοποιούνταν για διδακτικούς σκοπούς και αργότερα, στην αρχαία Αθήνα, από τους πολιτικούς και τους ρήτορες, για να προσελκύσουν την προσοχή των πολιτών. Επίσης από την αρχαιότητα οι μύθοι χρησιμοποιήθηκαν για τη διδασκαλία των παιδιών. Τα παιδιά παρατηρώντας τα παθήματα των ζώων αρχίζουν να γνωρίζουν διάφορους ανθρώπινους

χαρακτήρες και ιδιότητες (την πονηριά, την κολακεία, την αχαριστία κ.ά.)³¹. Είναι χαρακτηριστική η σύσταση του Πλάτωνα για χρήση των μύθων ως πρώτης βαθμίδας διδασκαλίας καθώς και το *ουδ' Αίσωπον πεπάτηκας* του Αριστοφάνη για τη δήλωση της πλήρους αγραμματοσύνης³².

Η κοινωνική και παιδευτική σημασία των μύθων απορρέει από το αλληγορικό τους περιεχόμενο και από τη φιλοσοφική τους διάσταση. Όταν ο λαός λέει «θα σου πω ένα μύθο», είναι σαν να λέει «θα σου πω κάτι, που θα εξωτερικεύει την ιδέα μου παραστατικά, για να καταλάβεις το σωστό και να κρίνεις· για να εντάξεις την περίπτωση σου σε μια πατροπαράδοτη κι αδιάψευστη πείρα...»³³. Οι μύθοι, με άλλα λόγια, διαδραματίζουν κοινωνικοπνευματικό ρόλο, καθώς με τη συχνή παροιμιακή επανάληψή τους συνετίζουν ή τουλάχιστον ψέγουν τις ανθρώπινες αυθαιρεσίες.

Επιπλέον, αποτελούν πηγή γνώσεων για τον παραδοσιακό λαϊκό βίο και την κοινωνική ιστορία μας. Συνδυάζοντας το “τερπνόν μετά του ωφελίμου”, οι μύθοι μας φέρνουν σε επαφή όχι μόνο με το κλίμα, το χώρο, την πανίδα, τα χτίσματα και τη ζωή της ελληνικής υπαίθρου, αλλά και με τις παραδοσιακές κοινωνικές συνθήκες και αντιλήψεις, προλήψεις και δεισιδαιμονίες κτλ.

Γενικότερα, οι μύθοι αρέσουν στα παιδιά, γιατί είναι σύντομα κείμενα με κωμικές καταστάσεις και διάφορα παθήματα. Χρειάζεται όμως προσεκτική επιλογή, σύμφωνη με την ψυχογονική κατάσταση των μικρών παιδιών. Ένας μύθος είναι και ο ακόλουθος:

Η ΑΛΕΠΟΥ ΠΟΥ ΜΕΓΑΛΩΣΕ Η ΚΟΙΛΙΑ ΤΗΣ

Μια αλεπού μπήκε στην κουφάλα μιας βαλανιδιάς, γιατί άρχισε να βρέχει. Εκεί, κατά καλή της τύχη, βρήκε να κρέμεται από ένα ξύλο κρέας και ψωμί, που το 'χε αφήσει ένας βοσκός για να γυρίσει σε λίγο να το πάρει. Η αλεπού, πεινασμένη, στρώθηκε στο κρέας κι έτρωγε, έτρωγε, ωσότου η κοιλιά της γίνηκε τούμπανο. Άμα χόρτασε, πήγε να βγει από την κουφάλα, μα καθώς ήταν παραφουσκωμένη η κοιλιά της, δε χωρούσε πια να βγει από την τρύπα πού 'χε μπει. Έμεινε κλεισμένη μέσα, με το φόβο πως από λεπτό σε λεπτό θά 'ρθει ο βοσκός και τότε αλίμονο στη μοίρα της.

Σε λίγο, πέρασε απ' έξω μια άλλη αλεπού.

– Ε, καλή μου, της φώναξε η κλεισμένη, δε μου δίνεις μια συμβουλή; Τι να κάμω για να καταφέρω να βγω από 'δώ μέσα;

– *Εγώ να σου δώσω συμβουλή; Την αιτία που σ' έκλεισε εκεί μέσα, εσύ δεν την προκάλεσες; Εσύ, λοιπόν, ξέρεις καλύτερα από τον καθένα και τι θα κάμεις για να βγεις. Θα κάτσεις αυτού και θα κάμεις υπομονή, ωσότου αδειάσει η κοιλιά σου και ξαναγίνει όπως ήταν πρωτύτερα. Τι θέλεις, δηλαδή; Να φορτώνονται άλλοι και τα δικά μας φταιξίματα;*

Από τους Μύθους του Αισώπου,
(Ε. Αλεξίου, 1985, σ. 132, εκδ. Καστανιώτη)

4.2. ΘΡΥΛΟΙ

Ο **θρύλος** (ή, κατά μία ευρύτερη έννοια, η παράδοση)³⁴ ορίζεται ως διήγηση μυθική, δηλαδή δημιούργημα της λαϊκής μυθοπλαστικής φαντασίας, που συνδέεται συνήθως με ορισμένο τόπο και χρόνο και με συγκεκριμένα φυσικά φαινόμενα, ιστορικά γεγονότα ή πρόσωπα, πιστεύεται δε ως αληθινή και πραγματική.

Παρ' όλα αυτά, οι θρύλοι δεν αποτελούν ιστορικά ντοκουμέντα. Μπορεί να στρέφονται γύρω από ιστορικά πρόσωπα, τοποθεσίες, πολέμους, μάχες ή φυσικές καταστροφές, αλλά η πολιτική ιστορία με τους παράγοντες που τη διαμορφώνουν είναι άγνωστη στις λαϊκές αυτές διηγήσεις. Το μαρτυρούν όχι μόνο οι γενικόλογες χρονολογικές ενδείξεις (π.χ., επί Τουρκίας), αλλά και οι κωμικές χρονολογικές αναμείξεις, όπως για παράδειγμα, η μάχη μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων στο Μαραθώνα!³⁵

Ο θρύλος λοιπόν είναι συνδεδεμένος με την πραγματικότητα, αλλά ανάμεσα στις πρωταγωνιστικές μορφές των θρύλων υπάρχουν και στοιχειά, δαίμονες, γίγαντες και νάνοι, φαντάσματα κ.ά. Το κοσμικό επίπεδο είναι σαφώς διαχωρισμένο από το θεϊκό, αλλά οι εξωκοσμικές δυνάμεις είναι ικανές να εισβάλουν στο πρώτο επίπεδο, πράγμα που ασκεί έντονη γοητεία στον άνθρωπο³⁶.

Η παρέμβαση των δυνάμεων αυτών στο γήινο κόσμο είναι που επιτρέπει κάποιες λανθάνουσες διδακτικές προεκτάσεις. Και αυτό, διότι οι υπέρτατες δυνάμεις τιμωρούν τους παραβάτες των ηθικών κανόνων, τους βλάσφημους, τους κλέφτες, τους ασεβείς απέναντι στους νεκρούς κτλ.³⁷

4.2.1. Καταγωγή και γενεσιουργά αίτια³⁸

Η καταγωγή των θρύλων μπορεί να είναι αρχαία, βυζαντινή ή νεοελληνική. Σε κάθε περίπτωση πάντως, τα αίτια της δημιουργίας τους βρίσκονται στη γνωστή

τάση του λαϊκού ανθρώπου να εξηγήσει συγκεκριμένα γεγονότα και πράγματα του περιβάλλοντός του που του φαίνονται περίεργα. Άλλοτε πάλι έχουν την αφετηρία τους σε ιστορικά συμβάντα, ενώ υπάρχουν και θρύλοι που γεννήθηκαν από τα βιώματα του ανθρώπου γενικότερα.

Τα γενεσιουργά αίτια των θρύλων, όπως αναμένεται, καθορίζουν και το περιεχόμενό τους. Αντίστοιχα λοιπόν προς τις τρεις αφετηρίες που προαναφέρθηκαν έχουμε θρύλους: (α) στους οποίους ερμηνεύονται από τη λαϊκή φαντασία φυσικά φαινόμενα, περίεργες μορφές και σχήματα φυτών, ζώων, οικοδομημάτων κτλ., ακόμα και ονομασίες ανθρώπων και τοποθεσιών, (β) για ιστορικά γεγονότα με τοπικό χαρακτήρα, κυρίως από τις περιόδους της τουρκοκρατίας και της φραγκοκρατίας και (γ) για βιώματα των ανθρώπων που εμπλέκουν διάφορους δαίμονες, στοιχειά, δράκους, φαντάσματα, νεράιδες, βρικόλακες κ.ά.

Ένα παράδειγμα διήγησης στην οποία παρέχεται μία απόπειρα αιτιολόγησης ενός περίεργου σχήματος είναι η ακόλουθη:

ΤΟ ΧΕΛΙΔΟΝΙ

Μια παράδοση λέει πως το χελιδόνι ήταν κάποτε ένα όμορφο κορίτσι που παντρεύτηκε ένα βασιλόπουλο. Το βασιλόπουλο όμως αυτό είχε μια κακή μητριά, που βασάνιζε πολύ τη νύφη της. Επειδή η ζωή της είχε καταντήσει μαρτυρική και δε μπορούσε πια να υποφέρει άλλο, παρακάλεσε το Θεό να την κάνει πουλί, για να φύγει μακριά από την κακιά πεθερά της.

Ο Θεός άκουσε την παράκλησή της και την έκανε χελιδόνι. Αλλά τη στιγμή που έγινε πουλί και ετοιμαζόταν να πετάξει, την είδε η πεθερά της και άρπαξε αμέσως ένα ψαλίδι, για να της κόψει τα φτερά και να μην μπορεί να πετάξει. Δεν τα κατάφερε όμως εντελώς. Πρόφτασε μόνο να ψαλιδίσει την ουρά και γι' αυτό είναι διχαλωτή η ουρά του χελιδονιού.

Ελασσόνα

Το επόμενο παράδειγμα προέρχεται από τη Θεσσαλία και περιλαμβάνεται στη συλλογή του Πολίτη:

Τον παλιό καιρό, είχε μια φορά ο βασιλιάς Αλέξανδρος πόλεμο εκεί κοντά στα Φάρσαλα. Οι Θεσσαλοί που ήταν μαζί του σε μια στιγμή δέιλιασαν και

τον άφησαν κι έφυγαν. Τότε οι γυναίκες τους που φέρνανε νερό στο στρατό, καθώς είδαν τους άντρες να φεύγουν, άρπαξαν τ' άρματά τους, παρέμειναν εκεί, πολέμησαν και νίκησαν. Ο Αλέξανδρος, λοιπόν, για να τιμήσει την παλληκαριά τους και για να ντροπιάσει τους άντρες, έβγαλε διαταγή να φορέσουν τα μαντήλια των γυναικών οι άντρες και των αντρών τις περικεφαλαίες οι γυναίκες. Κι από εκείνο τον καιρό φορούν οι Καραγκούνηδες μαύρα μαντήλια στο κεφάλι και οι γυναίκες τους φορούν περικεφαλαίες.

(Απόδοση από τους συγγραφείς)

4.3. ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΘΡΥΛΟΥΣ, ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΜΥΘΟΥΣ

Το γεγονός ότι η λαϊκή φαντασία είναι η κοινή αφετηρία διάφορων δημιουργημάτων της δημόδους γραμματείας καθιστά αναπόφευκτες τις ομοιότητες μεταξύ των θρύλων, των παραμυθιών και των μύθων. Και στα τρία αυτά είδη λαϊκής διήγησης παρατηρείται μερικές φορές κοινότητα ως προς τα θέματα, τους ήρωες και τις πράξεις τους, την παρουσία θρησκευτικών και μυθικών όντων κτλ., πράγμα που δυσχεραίνει τη διάκριση του ενός είδους από το άλλο.

4.3.1. Θρύλοι και παραμύθια³⁹

Μια γενική διάκριση ανάμεσα στα δύο αυτά είδη θεωρεί το παραμύθι ποιητικότερο, ενώ το θρύλο ιστορικότερο και προσκολλημένο σε κάτι ήδη γνωστό, σε έναν τόπο ή σε ένα ιστορικό πρόσωπο.

Ειδικότερα, οι διαφορές των δύο παραπάνω ειδών αφορούν:

- α) *Τον τόπο*: Συνήθως στους θρύλους ο τόπος διεξαγωγής του περιστατικού είναι προσδιορισμένος, σε αντίθεση με το παραμύθι, στο οποίο η δράση εκτυλίσσεται σε μια απροσδιόριστη, παραμυθένια χώρα.
- β) *Το χρόνο*: Συνήθως πάλι στους θρύλους δηλώνεται ο χρόνος που συνέβη το περιστατικό, σε αντίθεση με το αόριστο *μια φορά κ' έναν καιρό* του παραμυθιού.
- γ) *Το ρεαλισμό και την αλήθεια*: Οι τοπικές και χρονικές αναφορές των θρύλων καθώς και οι αναφορές σε συγκεκριμένα πρόσωπα και γεγονότα καθιστούν τις διηγήσεις αυτές πιστευτές τόσο στον αφηγητή όσο και στον ακροατή. Το αντίθετο ισχύει στο παραμύθι, όπου πολλές φορές η ίδια η κατακλείδα μας επαναφέρει στην πραγματικότητα (*ψέματα κι αλήθεια / έτσι τα λεν τα παραμύθια*).

Και από άποψη μορφικών γνωρισμάτων οι θρύλοι διακρίνονται από τα παραμύθια:

- α) Ενώ ο θρύλος είναι μία απλή και άτεχνη έκθεση ενός περιστατικού, το οποίο πολλές φορές το έχει ζήσει ο διηγούμενος, το παραμύθι έχει σύνθετη τεχνική δομή, αφού στοχεύει στην τέρψη του ακροατή.
- β) Ενώ ο θρύλος εξαντλείται συνήθως σε ένα μόνο επεισόδιο (ή σε περισσότερα αλλά αλληλοσυνδεόμενα), το παραμύθι αποτελείται από πολλά πάντα επεισόδια τα οποία μπορεί να είναι και απομονωμένα.
- γ) Οι ήρωες του παραμυθιού είναι άτρωτοι (π.χ. από το σωματικό πόνο), ενώ τα πρόσωπα των θρύλων είναι πραγματικά, συνήθως παρμένα από την κοινωνία του χωριού.
- δ) Ο θρυλικός ήρωας έχει ανάγκη να λυτρωθεί, ενώ ο ήρωας του παραμυθιού παρέχει ο ίδιος τη λύτρωση στους άλλους.
- ε) Το παραμύθι παρέχει κάτι που ισχύει γενικά, ενώ ο θρύλος μπορεί να είναι προσωπικό βίωμα, ενταγμένο βέβαια σε ένα πλέγμα ευρύτερων αντιλήψεων και δοξασιών.
- στ) Η κατάληξη του παραμυθιού είναι θετική, ενώ οι θρύλοι συνήθως έχουν τραγικό τέλος.
- ζ) Όσον αφορά δε το σκοπό τους, το παραμύθι λέγεται για να τέρψει, ενώ ο θρύλος για να διδάξει. Δεν αποκλείεται όμως μερικές φορές κάποια παραμύθια να διδάσκουν και κάποιοι θρύλοι να διασκεδάζουν τους ακροατές.

4.3.2. Οι μύθοι σε σχέση με τα παραμύθια και τους θρύλους ⁴⁰

Ενώ οι διαφορές ανάμεσα στα είδη που εξετάσαμε προηγουμένως είναι σε μεγάλο βαθμό σαφείς, δεν ισχύει το ίδιο, αν συγκρίνουμε τα παραμύθια και τους θρύλους με τους μύθους, γιατί το ένα είδος αναδύεται από το άλλο, δυσχεραίνοντας έτσι τον εντοπισμό των διαφορών τους.

Συμβαίνει ειδικότερα οι πρώτες ρίζες του παραμυθιού να βρίσκονται στους μύθους και στις μαγικές δοξασίες και τελετουργίες του πρωτόγονου κόσμου. Εύλογα λοιπόν εξηγείται ένα από τα κοινά πρωτογενή χαρακτηριστικά του ενός είδους και του άλλου, η έννοια της μύησης και της τελετουργίας. Με άλλα λόγια, η ομοιότητα αναφέρεται σε μια αρχέγονη κατάσταση θρησκευτικότητας μαζί με τους συμβολισμούς που τη συνοδεύουν. Αυτό φαίνεται για παράδειγμα στις δοκιμασίες επίδειξης θάρρους, για να συντελεστεί η ωρίμανση για το γάμο, έθιμο των πρωτόγονων λαών που απαντά συμβολικά στα παραμύθια. Ο μύθος όμως με τη στενή του έννοια διαφέρει από το παραμύθι. Συγκεκριμένα, η μυθική αφήγηση περιστρέφεται αποκλειστικά γύρω από θεούς και άλλες υπέρβιες οντότητες, ενώ η παρουσία του ανθρω-

που δεν είναι καθόλου απαραίτητη. Αντίθετα, κύριος χαρακτήρας στο παραμύθι είναι ο άνθρωπος (και στους θρύλους τα γεγονότα αναφέρονται στο ανθρώπινο στοιχείο).

Μάλιστα ο ήρωας του παραμυθιού λειτουργεί ως θετικό πρότυπο με το οποίο ταυτίζεται ο ακροατής/ αναγνώστης, ανάλογα με τις ανάγκες, την ηλικία και το φύλο. Ο ήρωας εκείνος μέσα από υπερβατικά χαρίσματα οδηγείται στην εσωτερική ευτυχία. Όμως δεν επιβάλλεται κάποια μορφή δράσης, αλλά αφήνεται περιθώριο για παιχνίδι μέσα από τη θετική ταύτιση. Κατά διαφορετικό τρόπο, οι μυθολογικές διηγήσεις στοχεύουν στη νίκη των καλών πνευμάτων και στην εξασφάλιση της υστεροφημίας, χάρη σε ιδιότητες όπως η σύνεση και η ευφυΐα. Στην περίπτωση των μύθων, δρώντες χαρακτήρες είναι ιδανικές προσωπικότητες που πράττουν σύμφωνα με ό,τι είναι κοινωνικά αποδεκτό.

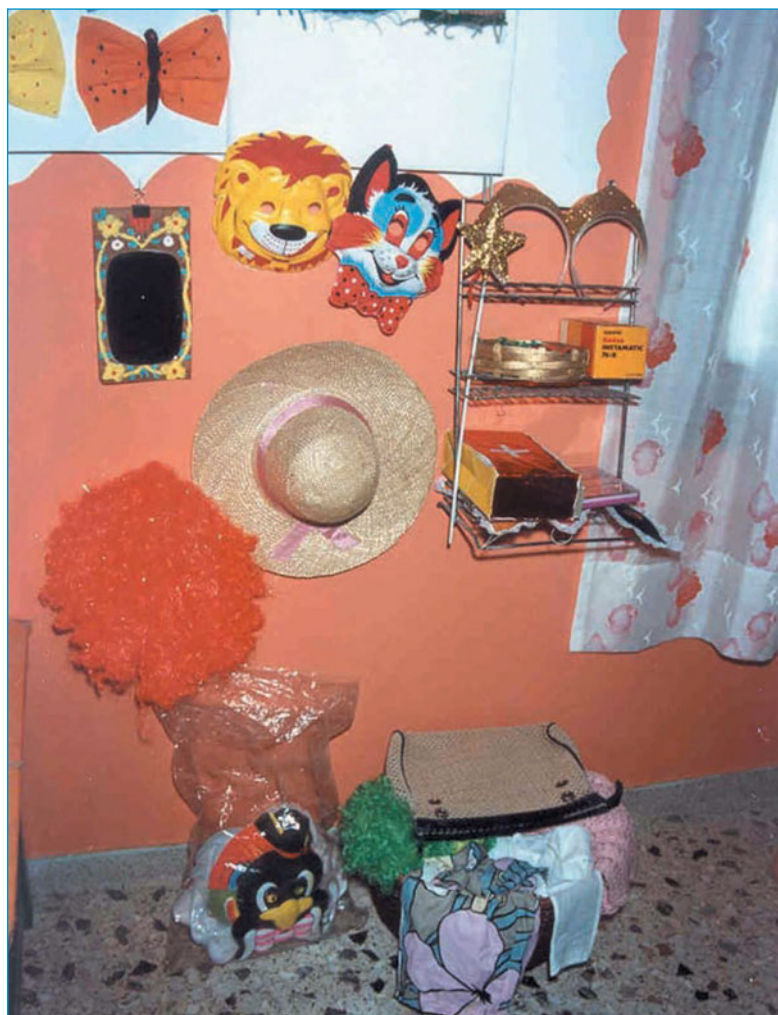
Όσον αφορά το δίπολο «παραμύθι-θρύλος», το πρώτο σκέλος της σύγκρισης, σε αντίθεση με το δεύτερο, δεν προϋποθέτει σύνδεση με την πραγματικότητα. Επίσης, το παραμύθι δεν προβάλλει το προσωπικό πεπρωμένο, αλλά οι ήρωες είναι μορφές-πρότυπα, και μάλιστα, δεν απορούν για παράδοξα περιστατικά. Για παράδειγμα, το κοριτσάκι δεν απορεί για τη μεταμόρφωση του αδερφού της σε ελάφι με ανθρώπινη λαλιά.

Πάντως και στους θρύλους, όπως και στα παραμύθια, αναβιώνουν στοιχεία από τους μύθους, μόνο που οι θρύλοι χρονολογούνται πριν από τα παραμύθια. Οι πρώτοι χαρακτηρίζονται πρώιμες ποιητικές μορφές που ενσωματώνουν συγχρόνως και μια «επιστημονική» διάσταση. Αυτή είναι έκδηλη στους λαϊκούς εκείνους θρύλους όπου επιχειρείται η εξήγηση ενός περιέργου φαινομένου.

4.4. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Ο/Η παιδαγωγός μπορεί να κατευθύνει τις δραστηριότητες που θα ακολουθήσουν με την αφήγηση ενός μύθου ή ενός θρύλου ανάλογα με την περίπτωση, το θέμα του κειμένου και τα ενδιαφέροντα των παιδιών. Και πάλι θα αναφερθούμε στη συνδρομή της τέχνης, καθώς η αφήγηση μπορεί να μεταμορφωθεί σε θεατρικό παιχνίδι, σε ζωγραφιά, σε χορευτική κίνηση, σε ποίημα ή τραγούδι.

Ας εστιάσουμε την προσοχή μας όμως στις αναδιηγήσεις των παιδιών, μιας και οι μύθοι και οι θρύλοι προσφέρονται για κάτι τέτοιο. Είναι μια δραστηριότητα η οποία παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία στο λόγο, ανάλογα με το παιδί που αναδιηγείται ό,τι άκουσε, με αποτέλεσμα κάθε παιδί να τονίζει και διαφορετικά σημεία της αφήγησης, να προσθέτει διαφορετικά στοιχεία, να αναδιηγείται, δηλαδή, το περιεχόμενο από μια ιδιαίτερη, προσωπική οπτική γωνία. Με τον τρόπο αυτό, το παιδί



Εικ. 15. Υλικά για δραματοποίηση μύθων-θρύλων.

ασκείται στην προσεκτική ακρόαση, για να είναι σε θέση στη συνέχεια να παράγει και να μεταδίδει νοήματα. Χρήσιμο είναι οι αναδιηγήσεις να μαγνητοφωνούνται.

Για παράδειγμα, δίνουμε μια αναδιήγηση του οικείου σε όλους αισώπειου μύθου *Ο λαγός και η χελώνα* (διασκευασμένου) από ένα τετράχρονο κορίτσι:

Μια μέρα ο λαγός έβαλε αγώνες με τη χελώνα. Όμως επειδή αυτός κοιμήθηκε, νίκησε η χελώνα. Έφτασε πρώτη στο τέρμα. Όταν ξύπνησε ο λαγός, ήταν αργά.

(Αναγνωστόπουλος, 1999⁴: 174)

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι μύθοι, οι θρύλοι και τα παραμύθια είναι τρία αφηγηματικά είδη που φανερώνουν με διαφορετικούς τρόπους τη σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο που τον περιβάλλει, αισθητό και νοητό.

Οι μύθοι, δηλαδή οι φανταστικές συμβολικές και αλληγορικές διηγήσεις, διακρίνονται σε απλώς παροιμιώδεις (με ζώα για ήρωες και σκωπτικό περιεχόμενο) και σε κυρίως διδακτικούς (με νοητικούς σκοπούς). Άλλοι διακρίνονται και κοσμογονικούς, εθνογενετικούς και φυσιογνωστικούς μύθους. Σημαντική είναι επίσης και η αρχαία ελληνική μυθολογία. Οι μύθοι αποδίδονται σε πεζολογική ή έμμετρη μορφή. Η παιδευτική τους αξία είναι αναγνωρισμένη από αρχαιοτάτων χρόνων, σήμερα όμως έχουν και επιπλέον σημασία ως πολιτιστική κληρονομιά.

Οι θρύλοι, αντίθετα, είναι, ή πιστεύεται από τον αφηγητή και τους ακροατές ότι είναι, κοντά στην πραγματικότητα –χωρίς όμως να αποτελούν ιστορικές πηγές– και αναφέρονται σε περίεργα φαινόμενα, σε ιστορικά γεγονότα και σε προσωπικά βιώματα.

Παρά τις ομοιότητες μεταξύ μύθων, θρύλων και παραμυθιών που οφείλονται στις κοινές ρίζες, τα τρία αυτά είδη έχουν και διαφορές στη μορφή, στους στόχους, στις αξίες που προβάλλουν κτλ.

Όλα, πάντως, ενδείκνυνται όχι μόνο για καλλιτεχνική αξιοποίηση, αλλά και για αναδιήγηση εκ μέρους των παιδιών.

⇒ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιες κατηγορίες μύθων υπάρχουν; Ποιο είναι με συντομία το περιεχόμενο κάθε κατηγορίας;

- 2) Γιατί οι μύθοι αποτελούν χρήσιμο υλικό για τη διαπαιδαγώγηση των (προ)νηπίων;

- 3) Ποια είναι η σχέση των θρύλων με την πραγματικότητα;

- 4) Να αναφέρετε μερικές από τις διαφορές ανάμεσα στους μύθους, τους θρύλους και τα παραμύθια.

• ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1) Αναζητήστε βιβλία με μύθους και θρύλους και προσπαθήστε να τους ταξινομήσετε με βάση το περιεχόμενο και/ ή το στόχο στον οποίο αποβλέπουν.
- 2) Αφού διαβάσετε προσεκτικά το μύθο *Η αλεπού που μεγάλωσε η κοιλιά* της (βλ. στο κείμενο παραπάνω), να προτείνετε κάποια καλλιτεχνική δραστηριότητα. Να καταγράψετε στη συνέχεια τους στόχους της δραστηριότητας αυτής σε σχέση με τα παιδιά.
- 3) Επιλέξτε ένα μύθο ή ένα θρύλο και διηγηθείτε τον στα παιδιά. Στη συνέχεια, ζητήστε από ένα-δυο παιδιά να αναδιηγηθούν το κείμενο. Μαγνητοφωνήστε τις αναδιηγήσεις, απομαγνητοφωνήστε τις και παρατηρήστε πώς παρουσιάζουν τα παιδιά το κείμενο από τη δική τους οπτική γωνία. Συζητήστε τα αποτελέσματα στην τάξη σας.



ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ



ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

*«Παραμύθια εμείς δεν ακούσαμε
κι είμαστε απ' τα πρώτα μας
χρόνια μεγάλοι,
κι ύστερα είναι να ρωτάς γιατί
γίναμε έτσι στ' αλήθεια παράξενοι
δίχως τίποτα πια να πιστεύουμε,
και ξεχνάμε πια ν' αγαπάμε»*

Κ. Χιωτέλλη

5.1. ΟΡΙΣΜΟΣ

«Τα παραμύθια είναι η αρχαιότερη ποίηση του ανθρώπινου γένους» έλεγε ο Johan Herder στο βιβλίο του *Περί Οσσιανού και των ποιημάτων των αρχαίων λαών*. «Είναι το αποθησαύρισμα της πρωτόγονης πνευματικής δημιουργικότητας των λαών και σε αυτό βρίσκονται οι πηγές της Ιστορίας των πρωτόγονων λαών» έγραφε ο Wilhelm-Karl Grimm στο βιβλίο του *Οι ηρωικοί μύθοι των Γερμανών* (Γοτίγκη, 1829)⁴¹.

Η πανάρχαια λοιπόν αυτή λέξη είναι σύνθετη από την πρόθεση «παρά» που σημαίνει «κοντά», «πλησίον» ή προέλευση, παραγωγή και «μύθιον» που είναι το υποκοριστικό του «μύθος» που θα πει «λόγος», «λόγια». Ο Όμηρος χρησιμοποιεί το ρήμα «παραμυθέομαι» για την αφήγηση μιας ιστορίας. Η λέξη με το πέρασμα των αιώνων αλλάζει σημασίες, ανάλογα με τη χρήση του όρου «μύθος». Έτσι, από λόγος προτρεπτικός, παραινετικός στον Πλάτωνα γίνεται κατευναστικός στο Σοφοκλή, για να σημαίνει «παρηγοριά» στο Θουκυδίδη. Αργότερα, μέσα στη γενικότερη έννοια της «παραμυθίας» εντάχθηκαν όλες εκείνες οι φανταστικές διηγήσεις που σκοπό είχαν να παρασύρουν την ψυχή του ανθρώπου σε έναν κόσμο φανταστικό, για να τον αποσπάσουν από τις έγνοιες της ζωής και να τον ψυχαγωγήσουν.

Τα παραμύθια προορίζονταν αρχικά για να ανακουφίσουν και να ψυχαγωγήσουν τους μεγάλους. Λέγονταν μέσα στο σπίτι μπροστά σ' όλη την οικογένεια,

αλλά και σε ακροατήριο μεγαλύτερο, στους χώρους δουλειάς και κυρίως τις πρώτες νυχτερινές ώρες. Βέβαια, υπήρχαν σύντομες διηγήσεις με κεντρικούς ήρωες ζώα, οι οποίες απευθύνονταν σε παιδιά της νηπιακής κυρίως ηλικίας, με βασικό σκοπό το αποκοίμισμα των παιδιών.

Με την περιορισμένη ή την εκτενέστερη μορφή τους τα παραμύθια εξελίχτηκαν σιγά-σιγά σε ένα ιδιαίτερο λογοτεχνικό είδος, καθαρά λαϊκό, που οδηγήθηκε με τα χρόνια σε τεχνική πληρότητα, απέκτησε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και, περνώντας από γενιά σε γενιά, κυρίως με την προφορική παράδοση, κατάφερε να φτάσει ως τις μέρες μας, χωρίς να χάσει την ομορφιά και τη γοητεία του.

Το παραμύθι λοιπόν είναι μια διήγηση φανταστική, κατά κανόνα διασκεδαστική, η οποία μας εισάγει σε έναν κόσμο που ανήκει στη σφαίρα του απίθανου και του ονείρου. Εκφράζει ελεύθερα το καθετί που η φαντασία και το όνειρο μπορούν να συλλάβουν. Αγνοεί τι είναι δυνατό και τι αδύνατο. Σε αυτό οι φυσικοί νόμοι που ρυθμίζουν τον κόσμο και περιορίζουν τις δυνατότητες της πεζής καθημερινής ζωής, είναι ανίσχυροι ή ανύπαρκτοι.

Πολύ σωστά λοιπόν ο Bolte και ο Polinka, οι περιφημοί σχολιαστές των παραμυθιών των αδελφών Grimm, δίνουν τον ουσιαστικότερο ορισμό του παραμυθιού:

«Με τη λέξη παραμύθι εννοούμε μια διήγηση δημιουργημένη με ποιητική φαντασία, παρμένη ιδιαίτερα από τον κόσμο του μαγικού, μian ιστορία του θαύματος, που δεν εξαρτάται από τους όρους της πραγματικής ζωής και την ακούν με ευχαρίστηση μεγάλοι και μικροί, έστω κι αν δεν τη θεωρούν πιστευτή»⁴².

5.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η απαρχή του παραμυθιού αναζητείται πολύ βαθιά στην αρχαιότητα. Πιθανόν το παραμύθι να πλάστηκε δίπλα σε κούνια βρέφους, σαν νανούρισμα, και σίγουρα ειπώθηκε δίπλα σε αναμμένο τζάκι παλιού αγροτικού σπιτιού από γιαγιάδες και παππούδες, για να ησυχάσουν τα παιδιά και να τα προετοιμάσουν για ύπνο.

Όμως παραμύθια δημιουργήθηκαν και στους πρωτόγονους οικισμούς όπου στον ανοιχτό χώρο μπροστά από τις κυκλικά εγκαταστημένες καλύβες συγκεντρώνονταν οι πρωτόγονοι για να ετοιμάσουν τον οπλισμό για το κυνήγι της άλλης μέρας κι άκουγαν διηγήσεις από τους μεγαλύτερους για τα κατορθώματα ή τις περιπέτειές τους.



Εικ. 16. Το εικονογραφημένο παραμύθι και η χαρά της «ανάγνωσης».

Αργότερα, στους χρόνους των φεουδαλικών αρχοντικών, στα αγροκτήματα οι εργάτες της γης μαζεύονταν τη νύχτα με το φως του λυχναριού για να αποτελειώσουν τις δουλειές. Ήταν τα γνωστά «νυχτέρια». Εκεί η δουλειά δεν τελείωνε εύκολα και οι εργάτες νύσταζαν έτσι κάποιος «παραμυθάς» συχνά βαλμένος από το ίδιο το αφεντικό αναλάμβανε να τους κρατάει άγρυπνους με ωραίες και συναρπαστικές ιστορίες, παραμύθια, που, για το λόγο αυτό, τραβούσαν σε μακρός, πολλές φορές μάλιστα συνεχίζονταν και τις επόμενες νύχτες.

Συγκεκριμένες αναφορές για παραμύθια και συλλογές παραμυθιών έχουμε από το χώρο κυρίως της Ν.Α. Ασίας. Έτσι, το Ινδικό, για παράδειγμα, παραμύθι μπολιάστηκε από τα ιερά βιβλία των Πανζατάντρα ή Χιποπαδάσα. Οι Βουδιστές χρησιμοποίησαν το παραμύθι ως μέσο διδασκαλίας και κατάρτισαν διάφορες συλλογές παραμυθιών, όπως την περιφέρημη *Ωκεανός ποταμών διηγήσεων*. Το Ασσυροβαβυλωνιακό έπος *Γιλαμές* είναι επίσης μια συρραφή μύθων και παραμυθιών του πολιτισμού της Μεσοποταμίας. Στην Περσία ο ποιητής Φιρντούσι (938-1025) έγραψε το βιβλίο *Σαχναμές* (Βίβλος των Βασιλέων), στο οποίο ήταν συγκεντρωμένοι οι πιο γνωστοί ως τότε μύθοι, παραδόσεις και παραμύθια. Ανατολίτικη προέλευση έχει η συλλογή παραμυθιών *Χίλιες και μια νύχτες*, τα γνωστά *Παραμύθια της Χαλιμάς*.

Στην αρχαία Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα λαοφιλείς οι διηγήσεις, όχι μόνο για τους

μυθικούς ήρωες Ηρακλή, Θησέα, Βελλερεφόντη κ.ά., αλλά κι εκείνες με ήρωες πρόσωπα φανταστικά. Ο Πλούταρχος και ο Πλάτων έχουν αναφορές γι' αυτές τις φανταστικές διηγήσεις, που δεν είναι άλλες από τα παραμύθια. Ο Ηρόδοτος στις *Μούσες* του έχει συμπεριλάβει αρκετές από τις ιστορίες αυτές που κυκλοφορούσαν από στόμα σε στόμα. Χρήση παραμυθιών κάνει και ο Λουκιανός. Στην αρχαία Ελλάδα αγαπούσαν τόσο πολύ το παραμύθι, ώστε, όπως λέει ο Αριστοφάνης στον *Πλούτο*, ο πονηρός παραμυθιάς Φιλέμιος σκέφθηκε να διηγείται παραμύθια «επί χρήμασι».

Στη Βυζαντινή εποχή το παραμύθι καλλιεργείται αθόρυβα στα λαϊκά στρώματα. Στοιχεία λαϊκών παραμυθιών της εποχής βρίσκουμε σε διάφορα βυζαντινά μυθιστορήματα, όπως στη *Ροδάνθη*, στο *Καλλίμαχος* και *Χρυσορόη* και στα ακριτικά έπη. Από εκεί και ύστερα, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, το παραμύθι παίρνει δύο δρόμους. Αφ' ενός το δρόμο του λαϊκού παραμυθιού με μιμήσεις και αναπαραγωγές στα γνωστά πρότυπα, αφ' ετέρου το δρόμο της προσωπικής δημιουργίας με αποτέλεσμα το σύγχρονο ή λόγιο παραμύθι, που δεν παύει όμως να εμπνέεται και να στηρίζεται πάλι από το λαϊκό παραμύθι, αλλά στην πορεία ανάπτυξής του ακολουθούνται διαφορετικοί δρόμοι, ανάλογα με τη δημιουργική δύναμη και φαντασία του δημιουργού τους.

Η ουσιαστική λοιπόν κίνηση γύρω από το παραμύθι στην Ευρώπη ξεκινά το 17ο και κορυφώνεται το 19ο αιώνα. Η κίνηση αυτή δεν είναι ανεξάρτητη από τα νέα κοινωνικά και πολιτικά ρεύματα που δημιουργήθηκαν και επικράτησαν τότε, όπως ο Διαφωτισμός και ο Γερμανικός Ρομαντισμός. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την πρώτη συλλογή και δημοσίευση λαϊκών παραμυθιών με εικονογράφηση (ξυλογραφίες) που έγινε από τον γάλλο Charles Perrault. Είναι τα *Παραμύθια της μαμάς χήνας* (1667). Εκεί περιέχονται πασίγνωστα παραμύθια, όπως η *Κοκκινোসκουφίτσα*, ο *Κοντορεβιθούλης* κ.ά. Σταθμός στην πορεία του παραμυθιού είναι η τρίτομη έκδοση των αδελφών Grimm (1812-1815) με παραμύθια, όπως η *Χιονάτη*, η *Σταχτοπούτα* κ.ά. Τέλος, αναφέρουμε τον Hans Christian Andersen που με τα *Παραμύθια για παιδιά* (1835-1837) χάρισε απόλαυση σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο, αλλά και σε όλο τον κόσμο, αφού το έργο του έχει μεταφραστεί σε παραπάνω από 90 γλώσσες.

5.3. ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ ΜΕ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ⁴³

5.3.1. Το πρωτόγονο παραμύθι έναντι του νεότερου

Το παραμύθι, όπως το γνωρίζουμε σήμερα, αποτελεί μέσο διαφυγής από την πραγματικότητα. Άλλοτε όμως, σε πρώιμες φάσεις της πολιτισμικής εξέλιξης του

ανθρώπου, ήταν συνυφασμένο με την πραγματικότητα, με την έννοια ότι οι πρωτόγονοι πίστευαν σε αυτά που αφηγούνταν. Αντίθετα, σε προχωρημένα στάδια της πολιτισμικής εξέλιξης, οι παραμυθάδες έχουν επίγνωση ότι αυτά που αφηγούνται είναι φανταστικά.

Η άρρηκτη σχέση ανάμεσα στην αφήγηση και στην καθημερινότητα των πρωτόγονων φαίνεται από το γεγονός ότι αυτοί παρεμβάλλουν στα παραμύθια τους στοιχεία από την πραγματική τους ζωή. Για παράδειγμα, στα παραμύθια των Ινδιάνων της Ν. Αμερικής συναντά κανείς πληροφορίες για την κοινωνική οργάνωση της φυλής καθώς και για τη χλωρίδα και την πανίδα της περιοχής. Κοντά σε αυτές τις πληροφορίες υπάρχει και απόλυτη βεβαιότητα για διάφορα φαινόμενα τα οποία από μια σύγχρονη οπτική γωνία αποτελούν πλάνες, αφού, για παράδειγμα, για τον πρωτόγονο άνθρωπο τα σκαθάρια είναι που φέρνουν τον ήλιο, ενώ ξέρουμε ότι η ζέση του ήλιου είναι αυτή που προκαλεί την εμφάνιση των εντόμων αυτών. Τα «μοτίβα» αυτού του τύπου συνιστούν ό,τι ονομάζουμε «αντίστροφο κόσμο»*, μια έννοια που αναφέρεται στην τάση του πρωτόγονου ανθρώπου να συλλαμβάνει τις σχέσεις των φαινομένων με τρόπο αντίστροφο από αυτόν που ισχύει στην πραγματικότητα. Τα ίδια αντίστροφα μοτίβα απαντούν και στα νεότερα παραμύθια, όχι πλέον ως πεπαιθώσεις αλλά ως χαριτωμένα ευφυολογήματα.

Μία άλλη διαφορά ανάμεσα στις πρωτόγονες και τις νεότερες διηγήσεις αφορά τα θέματα και οφείλεται τόσο στην επίδραση του ορθολογικού πνεύματος όσο και στην ηθική εξέλιξη του ανθρώπου με το πέρασμα του χρόνου. Παρά τις διαφορές όμως στη θεματολογία, η συγγένεια ανάμεσα στις δύο απομακρυσμένες χρονικά εκδοχές του παραμυθιού παραμένει ευδιάκριτη. Επιπλέον, το γεγονός ότι το παραμύθι έγινε κάποτε καλλιτεχνικό είδος είχε συνέπεια την εξέλιξη της τεχνικής του.

Ο ισχυρισμός ειδικά ότι το πρωτόγονο παραμύθι είναι περισσότερο ζωή και λιγότερο τέχνη αποδεικνύεται βάσιμος και χάρη σε εθνολογικά δεδομένα που προέρχονται από σημερινούς λαούς, οι οποίοι βρίσκονται σε καθυστερημένες βαθμίδες πολιτισμού.

Η συνέχεια ανάμεσα στις δύο μορφές του παραμυθιού εξασφαλίζεται χάρη στην ικανότητά του να παραμένει στατικό. Γι' αυτό, τουλάχιστον ως το 19ο αιώνα, το παραμύθι απέδειξε ότι διατήρησε τα περισσότερα από τα στοιχεία που είχε παραλάβει πριν από αιώνες. Τη συντηρητική αυτή δύναμη την απέκτησε από τη στιγμή που πέρασε από το επίπεδο της πίστης στο επίπεδο του απίθανου. Η μετάβαση από τον πρωτογονισμό στον πολιτισμό συνοδεύτηκε από τη βίωση του παραμυθιού ως ικανοποίησης μιας μεταφυσικής ανάγκης και ως έκφρασης του

πόθου για το θαύμα, που ερχόταν σε αντίθεση με τη σκληρή πλέον στη συνείδηση του ανθρώπου νομοτέλεια της ζωής.

Δεδομένου λοιπόν ότι ο πόθος για το θαύμα εξακολουθεί να υπάρχει και σήμερα, οι οποιεσδήποτε αλλαγές στο παραμύθι αφορούν το ύφος και τη μορφή. Ενώ, δηλαδή, ο βασικός πυρήνας του παραμυθιού παρέμεινε αμετάβλητος –η υπέρβαση της νομοτέλειας των φυσικών νόμων–, προσαρμόστηκε ωστόσο στα σύγχρονα δεδομένα, με αποτέλεσμα να προκύψουν νέα είδη, όπως τα κινηματογραφικά γουέστερν, τα αστυνομικά και τα φανταστικά έργα. Έτσι, παρά τη μεταβολή των συνθηκών, «ο άνθρωπος και σήμερα παραμένει, όπως θα έλεγε ο Πλάτων, “μυθοποιός”».

5.3.2. Θεωρίες για τις ομοιότητες των παραμυθιών

Αν εξετάσουμε συγκριτικά τα παραμύθια των λαών, θα εκπλαγούμε από τον υψηλό βαθμό ομοιότητάς τους σε πανανθρώπινο επίπεδο. Οι ομοιότητες αυτές δεν είναι ανεξήγητες ούτε ανεξάρτητες από το πλαίσιο της προέλευσης και της προφορικής παράδοσης του είδους. Οι επικρατέστερες απόψεις σχετικά με το ζήτημα των ομοιοτήτων αυτών απορρέουν από δύο διαφορετικές θεωρίες:

Σύμφωνα με τη θεωρία της μετάδοσης των παραμυθιών από λαό σε λαό, η ομοιότητα αυτή –ή και η ταυτότητα σε ορισμένες περιπτώσεις– οφείλεται κυρίως σε μεγάλες μετακινήσεις ή επιμειξίξεις λαών και, κατ' επέκταση, στη μεταφορά ή παράδοση και της προφορικής Λογοτεχνίας σε άλλους πληθυσμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εξάπλωση της δημώδους φιλολογίας των Ινδών στην ασιατική ήπειρο από το 10ο αι. μ.Χ., λόγω της εισβολής λαών του Ισλάμ στην Ινδία. Η εξάπλωση αυτή κατευθύνθηκε και προς την Αφρική και την Ευρώπη, με βασικά πνευματικά κέντρα την Ισπανία, την Ιταλία και το Βυζάντιο.

Όμως η θεωρία αυτή δεν εξηγεί τις ομοιότητες των παραμυθιών που ανήκουν σε λαούς για τους οποίους υπάρχουν ιστορικές μαρτυρίες ότι δεν είχαν έρθει σε επαφή με κανέναν πολιτισμένο λαό.

Για να καλυφθούν οι περιπτώσεις αυτές, προτάθηκε από Άγγλους εθνολόγους η θεωρία της «πολυγενεσίας», σύμφωνα με την οποία είναι δυνατό να δημιουργηθούν όμοιες διηγήσεις σε γεωγραφικά, ιστορικά κτλ. ανεξάρτητες μεταξύ τους κοινωνίες, χωρίς, δηλαδή, διοχέτευση του υλικού από τη μία στην άλλη, διότι η ανθρώπινη ψυχή, που είναι η πηγή των διηγήσεων αυτών, είναι κατά βάση ίδια σε παγκόσμια κλίμακα, ανεξάρτητα από οποιεσδήποτε διαφορές (κοινωνικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές κ.ά.).

Όποια θεωρία και να αποδεχθεί κανείς, οι ομοιότητες είναι αναμφίβολα υπαρκτές και αφορούν στα επιμέρους στοιχεία των παραμυθιών, στα επεισόδιά τους και στην τεχνική τους. Σε όλα τα παραμύθια, για παράδειγμα, κυριαρχεί ο *ανιμισμός*, δηλαδή η συμπεριφορά των άψυχων αντικειμένων σαν να είναι έμψυχα. Έτσι, τα δέντρα μπορεί να μιλούν, τα οικιακά σκεύη να εκτελούν από μόνα τους τις δουλειές του σπιτιού, το ακόντιο να δείχνει το δρόμο στον πολεμιστή κτλ. Συνεπώς, το παραμύθι έχει διεθνικό χαρακτήρα, σε αντίθεση με άλλα λογοτεχνικά είδη, όπως οι λαϊκές παραδόσεις και τα δημοτικά τραγούδια, που είναι εθνικά προσδιορισμένα.

Παρ' όλα αυτά, είναι δυνατό να αντικατοπτρίζονται εθνικές ιδιαιτερότητες στο ύφος των παραμυθιών. Έτσι, σύμφωνα με τους μελετητές, το ελληνικό παραμύθι ξεχωρίζει για τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει την πλοκή, για την έξαρση της φαντασίας, τη λιτότητα του ύφους, την τάση για διδασκισμό και ηθική δικαίωση του καλού, τον οικείο τόνο, αλλά και τη βωμολοχία, που πηγάζει από μια φυσική ειλικρίνεια. Αλλά και από άποψη μορφής, τα ελληνικά παραμύθια διακρίνονται από άλλα, γιατί έχουν πολλές φορές έμμετρη εισαγωγή, παρεμβολές στην αφήγηση (π.χ., για να μην τα πολυλογούμε) και χαριτωμένες φράσεις του τέλους που επαναφέρουν τον αφηγητή και τους ακροατές στην πραγματικότητα (π.χ., *Έτσι είν' τα παραμύθια, ούλο αλήθειες!*). Ενδείξεις μπορεί επίσης να υπάρχουν για τους χρόνους και τους τόπους της καταγραφής του παραμυθιού. Για παράδειγμα, οι γυναίκες ξέρουν τη ραπτομηχανή και τα κοφτερά εγγλέζικα ψαλίδια, ο Αμερικανός είναι ο ζάμπλουτος κ.ο.κ.

5.3.3. Προέλευση του ελληνικού παραμυθιού

Η καταγωγή του ελληνικού παραμυθιού ανάγεται στις αρχαιοελληνικές διηγήσεις και στην τουρκική παράδοση, ενώ ποτέ δεν έπαψε να εμπλουτίζεται και από μόνο του.

Γνωρίζουμε ότι οι αρχαίοι Έλληνες ήξεραν πολλών ειδών ιστορίες και ότι οι γριές γυναίκες και οι παραμάνες έλεγαν μύθους στα παιδιά από πολύ μικρά. Επίσης, ο Απολλόδωρος μας πληροφορεί ότι στην αρχαιότητα κυκλοφορούσαν πολλές ιστορίες για ζώα. Εξίσου διαδεδομένες ήταν οι ευτράπελες διηγήσεις με σκωπτικό περιεχόμενο και τα καθαυτό παραμύθια που σώζονται στα έργα του Ομήρου και του Ηροδότου. Είναι πασίγνωστες οι ομηρικές διηγήσεις για τον Πολύφημο, για τη μάγισσα Κίρκη, για το Βελλερεφόντη και πολλές άλλες. Στοιχεία από τις διηγήσεις αυτές επιβιώνουν με μια καταπληκτική συντηρητική δύναμη στις λαϊκές διηγήσεις, όπως διαπίστωσαν οι λόγιοι συλλογείς ελληνικών παραμυθιών κατά το 19ο αι..

Ορόσημο όμως για την εξέλιξη του ελληνικού παραμυθιού αποτέλεσαν τα χρόνια της τουρκικής κατάκτησης. Παράλληλα με την εισβολή τους στον ελλαδικό χώρο, οι Τούρκοι έφεραν μαζί τους άγνωστα μοτίβα και διηγήσεις, ενισχύοντας ταυτόχρονα την αγάπη για το συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος. Παρά τις εθνικές και θρησκευτικές τους διαφορές, οι δύο λαοί αντάλλαξαν συντροφικά τα αγαθά τους, με αποτέλεσμα το ελληνικό παραμύθι να υιοθετήσει δάνεια, όπως τη μορφή του αράπη. Εν μέρει οι τουρκικές επιδράσεις στο δικό μας παραμύθι πιστοποιούνται και από τον ταυτόχρονο δανεισμό λέξεων, όπως βεζίρης, μπέης, παράς και διάφορα κύρια ονόματα.

Δεν έπαψε ωστόσο το ελληνικό παραμύθι να πλουτίζεται και από μόνο του, χάρη στην επινοητική φαντασία και το δηκτικό πνεύμα του Έλληνα. Για να περιοριστούμε σε ένα παράδειγμα, αναφέρουμε τη γνήσια ελληνική παραμυθιακή μορφή του σπανού, του ανθρώπου που προκαλεί αρνητική εντύπωση στο λαϊκό άνθρωπο, αφού του λείπει το μουστάκι, που είναι για το λαϊκό άνθρωπο απαραίτητο στοιχείο του άνδρα και τονίζει σαφώς τη διαφορά των δύο φύλων.

5.4. ΕΙΔΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

Μετά από μια μεγάλη πορεία του παραμυθιού μέσα στον κόσμο και τις διάφορες μορφές που πήρε στο πέρασμα του χρόνου, μπορούμε σήμερα να αναφερόμαστε σε δύο είδη: στο παραδοσιακό-λαϊκό και στο σύγχρονο ή λόγιο ή επώνυμο παραμύθι.

Το λαϊκό παραμύθι είναι το αποτέλεσμα μιας ιστορίας που έγινε αντικείμενο αφήγησης απειράριθμες φορές από διάφορους ενήλικες σε άλλους ενήλικες και σε παιδιά. Η μεταβίβαση της αφήγησης από το ένα στόμα στο άλλο, από το ένα κοινό στο άλλο επιφέρει μια σειρά από τροποποιήσεις, που στο τέλος το έκαναν να μη μοιάζει παρά ελάχιστα με το αρχικό. Ένας ερευνητής έφτασε να αριθμήσει 770 παραλλαγές του παραμυθιού *Τα δυο αδέρφια* που η αρχαιότερη μορφή του συναντιέται σε έναν αιγυπτιακό πάπυρο του 1250 π.Χ.. Αυτή η ελευθερία της σύνθεσης και της παραλλαγής υπάρχει όσο τα παραμύθια κρατιούνται στο χώρο της προφορικής παράδοσης, όσο οι κοινωνίες που τα δημιουργούσαν δε γνώριζαν ή δε χρησιμοποιούσαν τη γραφή. Από τη στιγμή που καταγράφηκαν, έχασαν την ευελιξία τους, τυποποιήθηκαν, χωρίς όμως να χάσουν τη γοητεία τους. Έτσι, ως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κυκλοφορούν για τα παιδιά και έχουν τεράστια απήχηση παραμύθια γνήσια λαϊκά, αλλά και διασκευασμένα ή πρωτότυπα (πάντα πάνω στην παράδοση του λαϊκού παραμυθιού).

Στη μεταπολεμική εποχή, με την υποχώρηση του λαϊκού παραδοσιακού παραμυθιού, παρατηρήθηκε έξαρση συγγραφής παραμυθιών και παραμυθιακών ιστοριών για παιδιά προσχολικής, πρωτοσχολικής και μέσης σχολικής ηλικίας. Μιλάμε πια για το σύγχρονο παραμύθι και εννοούμε το επώνυμο παραμύθι γραμμένο από λογοτέχνες. Οι περισσότεροι συγγραφείς έχουν σχέση με την εκπαιδευτική διαδικασία και λαμβάνουν σε μεγάλο βαθμό υπόψη τους την παιδαγωγική σκοπιμότητα του παραμυθιού, τα αναγνωστικά ενδιαφέροντα και τις ψυχολογικές ανάγκες των παιδιών.

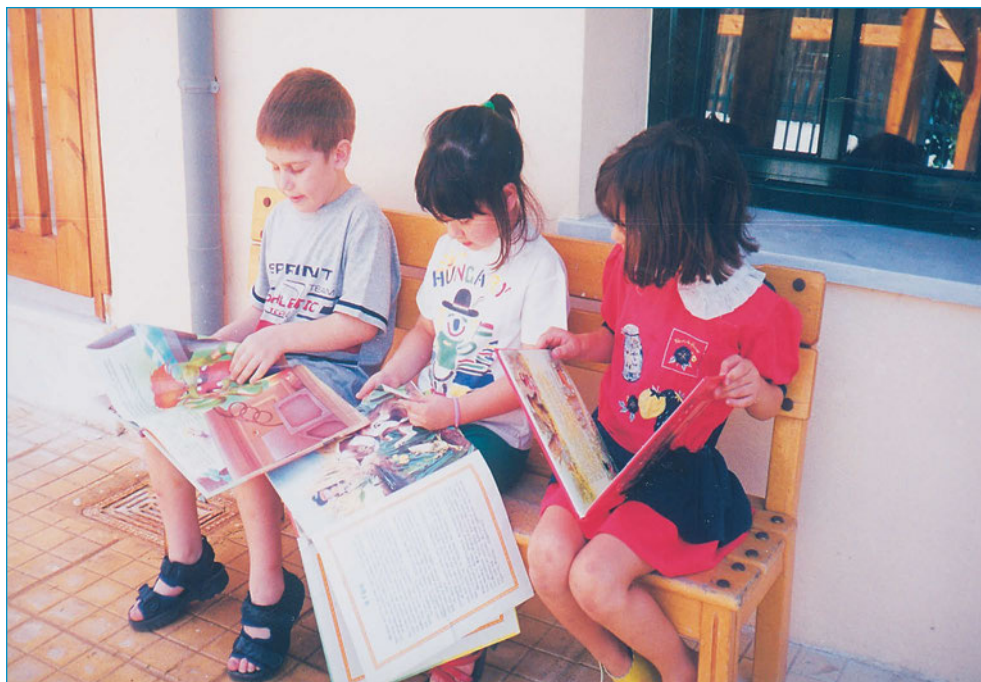
Θεματολογικά σημεία αναφοράς του σύγχρονου παραμυθιού είναι: η ζωή του παιδιού στην πόλη, στην οικογένεια, και στο σχολείο, τα ζώα και τα πουλιά, το δάσος, η προστασία του περιβάλλοντος, το διάστημα, οι μηχανές, τα ταξίδια κ.ά. Όλα αυτά παρουσιάζονται με χιουμοριστική διάθεση μέσα σε ένα φανταστικό πλαίσιο.

Το σύγχρονο παραμύθι έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από το λαϊκό και πολλές φορές λειτουργούν «διορθωτικά» ως προς αυτό. Έτσι, στο σύγχρονο παραμύθι κυριαρχεί η πραγματικότητα, ενώ το μαγικό στοιχείο σε ένα βαθμό συρρικνώνεται. Υπάρχει, με άλλα λόγια, συγκερασμός πραγματικότητας και φαντασίας⁴⁴. Η κίνηση των ηρώων γίνεται σε μια κοινωνία σύγχρονη, αταξική και τεχνολογική. Η φυσικότητα του ύφους, το χιούμορ, η ειλικρίνεια και η αμεσότητα αποτελούν χαρακτηριστικά του, ενώ ο διδακτισμός έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Πρωταρχικός στόχος είναι η ψυχαγωγία και η αισθητική συγκίνηση του παιδιού. Στο σύγχρονο παραμύθι δεν υπάρχουν μόνο νεράιδες, βασιλοπούλες, δράκοι και μάγισσες. Ήρωές του είναι πια –σε περιορισμένη βέβαια έκταση– και οι διαστημάνθρωποι, οι επιστήμονες και τα ρομπότ. Το ύφος του είναι απλό όπως και η πλοκή. Η έκταση του σύγχρονου παραμυθιού σε σχέση με το παραδοσιακό είναι πιο σύντομη. Βέβαια, είναι σημαντικό να πούμε ότι στα σύγχρονα παραμύθια που αναφέρονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι έντονος ο ανιμισμός, αφού αναγνωρίζεται η τάση που έχει το παιδί να ζωντανεύει τα πάντα. Διατηρείται λοιπόν κατά κάποιο τρόπο το μυθικό στοιχείο του λαϊκού παραμυθιού και έχουμε ένα συγκερασμό της πραγματικότητας και της φαντασίας. Ακόμα, ο ηθικός προσανατολισμός του παραμυθιού παραμένει ο ίδιος, δηλαδή η δικαίωση του καλού και η καταδίκη του κακού, η πίστη και η αισιοδοξία για τον αγώνα και τη ζωή.

Πολλοί μελετητές των παραμυθιών έχουν τοποθετηθεί θετικά ή αρνητικά σε σχέση με το λαϊκό-παραδοσιακό παραμύθι. Για παράδειγμα, αναρωτιούνται πολλοί αν και κατά πόσο το λαϊκό-παραδοσιακό παραμύθι με τις νεράιδες και τις μάγισσες έχει θέση στο σύγχρονο κόσμο. Ή ακόμη οι δράκοι, τα φονικά, οι ανισότητες ανάμεσα στους ανθρώπους, με τους βασιλιάδες και τα πριγκιπάτουλα από

τη μια και τους πεινασμένους και τα φτωχά παιδιά από την άλλη πληγώνουν την παιδική ψυχή, δημιουργούν φόβους και ανασφάλειες. Σε αυτό μπορεί κανείς να αντιτάξει ότι ο λαϊκός παραμυθιάς παίρνει τα πρότυπα των αφηγήσεων από τη γύρω του πραγματικότητα και δεν θα ήταν καθόλου πειστικός, αν την αγνοούσε. Συνεπώς, είναι πολύ λογικό, αφού το κοινωνικό σύστημα ήταν η φεουδαρχία, τα δρώντα πρόσωπα των αφηγήσεων να είναι βασιλιάδες από τη μια και ο φτωχός λαός από την άλλη. Όμως, επειδή το παραδοσιακό παραμύθι καταλήγει συνήθως σε αίσιο τέλος, επιδρά αισιόδοξα στο παιδί, αφήνοντας μια παρήγορη μελλοντική προοπτική. Αλλιώς, οι διάφορες μάγισσες, ο θάνατος του παντοδύναμου στοιχείου του γίγαντα, οι επιβλαβείς πράξεις από ζήλια σε βάρος των αδελφών θα κατέληγαν να είναι αφόρητοι εφιάλτες για τα παιδιά. Γιατί, όπως αναφέρει ο Bettelheim, «Ο πρίγκιπας και η πριγκίπισσα που παντρεύονται και κληρονομούν ένα βασίλειο, που το κυβερνούν έπειτα με ειρήνη και ευτυχία, αντιπροσωπεύουν για το παιδί την πιο υψηλή μορφή της ζωής που μπορεί να υπάρξει, γιατί αυτό ακριβώς είναι που επιθυμεί για τον εαυτό του: να κυβερνά ένα βασίλειο –τη δική του ζωή– με επιτυχία, ειρηνικά, ενωμένο στην ευτυχία με τον πιο επιθυμητό σύντροφό του, που δεν θα τον εγκαταλείψει ποτέ»⁴⁵.

Αντίστοιχα, σχετικά με το σύγχρονο παραμύθι, πολλοί υποστηρίζουν ότι, εξαιτίας της θεματικής του –οικογενειακό, κοινωνικό περιβάλλον, φύση, διάστημα κτλ. –και του τρόπου παρουσίασής του έχει στόχο να ψυχαγωγεί το παιδί–το ρήμα με την αρχική του σημασία– εκεί που ίσως θά ‘πρεπε να το διασκεδάζει. Πρόκειται για έμμεσο διδακτισμό, για προσπάθεια πληροφόρησης, για δημιουργία υποχρεώσεων και για εκπλήρωση χρέους απέναντι σε σύγχρονα μείζονα θέματα, όπως είναι η καταστροφή του περιβάλλοντος, η κατάκτηση του διαστήματος κ.ά. Σίγουρα πρόκειται για αυστηρή κριτική. Εξάλλου το σύγχρονο παραμύθι δε μένει αποκλειστικά σε αυτά. Επικεντρώνεται βέβαια στον κόσμο του σήμερα και προσπαθεί να προετοιμάσει το παιδί για τον κόσμο του μέλλοντος, αλλά το μαγικό στοιχείο της ζωής εξακολουθεί να υπάρχει η αστείρευτη πηγή του λαϊκού παραμυθιού εξακολουθεί πάντα να τροφοδοτεί και το σύγχρονο παραμύθι. Οι περισσότεροι από τους δόκιμους λογοτέχνες που γράφουν παραμύθια για παιδιά έχουν οικειοποιηθεί δημιουργικά κατά κανόνα αφηγηματικούς τρόπους, αλλά και θέματα που χαρακτηρίζουν την αισθητική των λαϊκών παραμυθιών. Οι εξαιρέσεις και στα δύο είδη απλώς επιβεβαιώνουν τον κανόνα.



Εικ. 17. Τα παιδιά διαβάζουν παραμύθια.

5.5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Κατά τον M. Soriano, μελετητή του είδους, ο λαϊκός παραμυθός, διηγείται «δίχως τη φροντίδα της τέχνης και της λογικής, εντούτοις τα παραμύθια είναι πρώτα απ' όλα έργα τέχνης»⁴⁶. Έτσι, ως έργα τέχνης, ως ιδιότυπο λογοτεχνικό ύφος παρουσιάζουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μορφή:

- 1) *Ο κόσμος του παραμυθιού είναι ένας κόσμος φανταστικός.* Το παραμύθι δεν ενδιαφέρεται για την αληθοφάνεια. Σκοπός του είναι η ευχαρίστηση και η διασκέδαση, δίνοντας στους ακροατές ή αναγνώστες την ευκαιρία να ζήσουν με τη φαντασία τους σε έναν άλλο κόσμο ονειρικό, μακριά από τη σκληρότητα της καθημερινής ζωής. Τα πάντα μπορούν να συμβούν στο παραμύθι. Η μαγική δύναμη και το θαύμα κυριαρχούν. Η μαγική συνθηματική λέξη χαρίζει πλούτη, ευτυχία, ελευθερία. Παντοδύναμοι δράκοι, φανταστικά όντα προσπατεύουν και βοηθούν τον ήρωα. Ανάμεσα στον αφηγητή και τον

ακροατή υπάρχει μια σιωπηρή συμφωνία, βάσει της οποίας ο αφηγητής είναι ελεύθερος να διηγείται ό,τι θέλει, χωρίς λογικούς περιορισμούς και οι ακροατές να τον ακούν με προσοχή, χωρίς να αμφισβητούν τίποτα από τα λεγόμενά του. Ο P. Sebillot, συλλέκτης και μελετητής παραμυθιών της περιοχής της Βρετανής της Γαλλίας, αναφέρει την αφήγηση παραμυθιού από ένα ναύτη: «Πήγαινα σ' ένα δάσος, όπου δεν υπήρχε ούτ' ένα δέντρο, δίπλα σ' ένα ποταμάκι, που δεν είχε ούτε στάλα νερό, σ' ένα χωριό, όπου δεν υπήρχε ούτε ένα σπίτι. Χτύπαγα την πόρτα και όλοι μου απαντούσαν. Όσο προχωρώ, το παραμύθι τόσο πιο πολλά μέματα θα λέω, γιατί δε θα κερδίσω τίποτα με το να σας λέω την αλήθεια»⁴⁷.

- 2) *Το παραμύθι δεν αναφέρεται σε ορισμένο πρόσωπο ούτε σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.* Τα πρόσωπα αναφέρονται αόριστα, με το αόριστο άρθρο «ένας» ή «μία», ενώ το μόνο που προσδιορίζεται είναι η εργασία τους ή η κοινωνική τους θέση: «ένας βασιλιάς», «μία μυλωνού» κτλ. Καμιά φορά υπάρχουν ονόματα, αλλά περισσότερο προσεγγίζουν τον ψυχισμό του ήρωα (φαταούλας, σπαγκοραμμένος) ή δίνουν χτυπητά εξωτερικά τους γνωρίσματα (Κοντορεβιθούλης, Χιονάτη). Ο χρόνος και ο τόπος επίσης αναφέρονται το ίδιο αόριστα: *Μια φορά κι ένα καιρό, Κάποτε..., Σε μια χώρα μακρινή...* Και μάλιστα, για να αποτρέψει κάθε διάθεση κάποιου από το ακροατήριο να ψάξει για ιστορική ρίζα ή τοπικό στοιχείο, ο αφηγητής ξεκινά κι έτσι: *Κάπου μακριά, τρεις φορές από κει που βασιλεύει ο ήλιος...* Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι το παραμύθι αγνοεί την πραγματικότητα. Το υλικό του το αντλεί από τη γύρω του φυσική και κοινωνική πραγματικότητα. Αλλά, όπως λέει ο καθηγητής Μ. Μερακλής, «έχει εξαιρετικά μεγάλο βάθος, πολιτισμικό και ιστορικό, που αντανακλάται σε διάφορα επίπεδα, μόνο που τα γεγονότα μέσα στην παραμυθιακή δράση δεν αποτελούν καθαρή αντανάκλαση των αντικειμενικών συνθηκών, αλλά συνιστούν μια φανταστική υπέρβαση της ιστορικής πραγματικότητας»⁴⁸.
- 3) *Έχει σκοπό τη διασκέδαση και την ευχαρίστηση του ακροατή και όχι τη διδασχά του.* Βέβαια, πάντα στο τέλος έρχεται η ηθική «δικαίωση» με το θρίαμβο του ήρωα και την τιμωρία του κακού. Η φτώχεια ξεπερνιέται, μεταβάλλεται σε πλούτο, η κουταμάρα διορθώνεται, η ασχήμια γίνεται ομορφιά. Ο θρίαμβος μάλιστα του καλού είναι τόσο απόλυτος όσο απόλυτη είναι και η τιμωρία του κακού. Το παιδί δεν είναι σύμφωνο με την αντίληψη των μεγάλων, ότι αρκεί η έκφραση συγγνώμης, για να απαλλαγεί ο κακός από κάθε τιμωρία. Ο κακός δεν αλλάζει και έτσι το παιδί αισθάνεται ανασφάλεια, όταν ξέρει ότι παρ' όλα όσα εκείνος

έκανε, κυκλοφορεί ελεύθερος. Γι' αυτό ζητά την παραδειγματική του τιμωρία, την αχρήστευση, την εξαφάνισή του. Εδώ είναι και η διαφορά του παραμυθιού από το διδακτικό και αλληγορικό μύθο, που τελειώνει συνήθως με το πάθημα ή τη γελοιοποίηση του ήρωα, όχι όμως με την εξόντωσή του.

- 4) *Έχει λιτό ύφος και λιτά εκφραστικά μέσα.* Ο λαϊκός παραμυθός, όταν διηγείται ή πλάθει ιστορίες, δε χρησιμοποιεί περίτεχνες εκφράσεις και κοσμητικά επίθετα, για να εντυπωσιάσει. Σκοπός του είναι να διασκεδάσει το ακροατήριό του, χρησιμοποιώντας κοινά μοτίβα, όπως το Μια φορά κι ένα καιρό..., που φανερώνουν ότι η αφήγηση δε θα ξεφύγει από τα καθιερωμένα αφηγηματικά μοντέλα.
- 5) *Δε γνωρίζει τη μεσότητα*⁴⁹. Όλα κυμαίνονται μεταξύ δύο ακροτήτων. Το παραμύθι δε γνωρίζει το σύνηθες μέτρο του κοινού ανθρώπου· τα πάντα είναι ή πολύ ωραία ή πολύ άσχημα, ή πολύ καλά ή πολύ κακά κτλ.
- 6) *Τα επεισόδια παρουσιάζονται παρατακτικά*⁵⁰. Το παραμύθι έχει, όπως κάθε στέρεη ιστορία, αρχή, μέση και τέλος. Υπάρχει πάντα ο κεντρικός πυρήνας, η κορύφωση και η λύση· όμως τα διάφορα επεισόδια που βρίσκονται γύρω από αυτά δεν εξαρτώνται απόλυτα από τον κεντρικό πυρήνα. Προσθέτονται λοιπόν ή αφαιρούνται ανάλογα με τη διάθεση των ακροατών, χωρίς όμως να αλλοιώνεται το σύνολο. Έτσι, τα παραμύθια για μεγάλους μπορούν να παραταθούν για πολλές ώρες (*Παραμύθια της Χαλιμάς* –αλυσιδωτή διήγηση που κράτησε 1001 νύχτες). Αντίθετα, κατά κανόνα τα παραμύθια για τα παιδιά, από την άποψη της έκτασής τους, είναι σύντομα και περιεκτικά, ο διάλογός τους είναι πλούσιος, φυσικός και γοργός.
- 7) *Αποφεύγονται οι πραγματολογικές περιγραφές.* Στο παραδοσιακό παραμύθι δεν υπάρχουν περιγραφές της πόλης, του χωριού και της ζωής γενικότερα. Αναφέρεται ό,τι είναι σημαντικό για τη δράση, για παράδειγμα, το φτωχικό σπιτάκι, οι στενοχωρημένοι χωρικοί κ.ά. Ακόμα και η ομορφιά της βασίλισσας δεν περιγράφεται, αλλά δηλώνεται απλώς πώς επιδρά σε αυτούς που τη βλέπουν: *θαμπώθηκαν, έσκυψαν το πρόσωπό τους* κ.ο.κ. Αντίθετα, στο σύγχρονο παραμύθι, εξαιτίας της θεματολογίας του (η πόλη, τα προβλήματα των κατοίκων της, τεχνολογία, αυτοκίνητα κτλ.) υπάρχουν αρκετές πραγματολογικές περιγραφές.
- 8) *Αποφεύγονται οι ψυχολογικές περιγραφές.* Στο παραμύθι δεν περιγράφεται άμεσα η ψυχική κατάσταση των ηρώων του. Η περιγραφή αυτή γίνεται με οπτικές εικόνες και πράξεις. Έτσι, τα δακρυσμένα μάτια του ήρωα βοηθούν το παιδί

να συμπεράνει ότι αυτός είναι δυστυχισμένος. Όταν η μητέρα της Σταχτοπούτας πεθαίνει, το παραμύθι δε μας αναφέρει ότι η Σταχτοπούτα είναι λυπημένη, μόνη, απελπισμένη, αλλά πως από τότε, κάθε μέρα το κοριτσάκι πήγαινε στον τάφο της μητέρας του κι έκλαιγε.

5.6. ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Η διάρθρωση της παραμυθιακής ιστορίας βασίζεται πάνω σε κοινούς κανόνες που ακολουθεί η λαϊκή αφήγηση τόσο για το πεζό όσο και για το έμμετρο αφήγημα. Οι κανόνες αυτοί είναι γνωστοί ως επικοί νόμοι, γιατί αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα του έπους. Έτσι μπορούμε να αναφέρουμε:

α) Την επανάληψη των φραστικών μοτίβων

Ιδιαίτερα στην αρχή και στο τέλος του παραμυθιού χρησιμοποιούνται συγκεκριμένες φράσεις, με πιο συνηθισμένο το λογότυπο *Μια φορά κι ένα καιρό... ή Ήταν μια φορά...* Πολύ συχνά όμως είναι ρυθμικό τραγουδάκι που δίνει την ατμόσφαιρα της ώρας και του χώρου της διήγησης:

*Κόκκινη κλωστή δεμένη
στην ανέμη τυλιγμένη
δωσ' της κλότσο να γυρίσει
παραμύθι ν' αρχινήσει
και την καλή μας συντροφιά
να την καλησπερίσει.
Παραμύθι μύθαρος
Κούκος και ρεβίθαρος...*

Ο Δ. Λουκάτος⁵¹ αναφέρει ένα παραμύθι από τους Παξούς που δίνει την ατμόσφαιρα των караβιών και αρχίζει έτσι:

*Καλησπέρα πρύμα-πλώρα
με τα παλικάρια μ' όλα
καλησπέρα και του ναύτη
και του μάγειρα που χάφτει.
Μια φορά κι ένα καιρό...*

Το τέλος είναι το ίδιο τυπικό. Πάντα τελειώνουν όλα καλά κι ευτυχισμένα: *Κι έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα*. Κάποιες φορές ο παραμυθάς, επειδή έχει τη συναίσθηση ότι παραπλάνησε αρκετά τους φτωχούς ακροατές στις χώρες του μαγικού και του ονείρου, τους επαναφέρει στη σκληρή πραγματικότητα, κλείνοντας πικρά το παραμύθι: *Αυτοί στα μετάξια κι εμείς στ' αγκάθια*. Άλλοτε πάλι, θέλοντας να δείξει ότι ούτε ο ίδιος πιστεύει αυτά που αφηγήθηκε, λέει ειρωνικά:

*Έτσι είναι τα παραμύθια
όλο ψέματα κι αλήθεια
κι αν δεν πιστεύεις, άκουσε
η γάτα γέννησε τ' αυγά
κι η όρνιθα τα ρίφια.*

ή *Μήτε εγώ ήμουν εκεί, μήτ' εσείς να το πιστέψετε.*

Επαναλήψεις συναντάμε και στην πορεία της αφήγησης και είναι συνήθως σκόπιμες, για να δοθεί ένταση και ευκαιρία (κυρίως στα παιδιά) για βαθύτερη αφομοίωση. Έτσι, στη *Χιονάτη* η κακιά βασίλισσα ρωτά κάθε πρωί το μαγικό καθρέπτη:

*Καθρέπτη, καθρεπτάκι μου, για πες μου αυτή την ώρα
ποια είναι ομορφότερη σ' ολόκληρη τη χώρα;*

ή

*Ρόδα και τριαντάφυλλα κι εσείς βασιλικοί μου
εσείς μ' αποκοιμήσατε κι έχασα το πουλί μου.*

(Η Δαφνοκουκουτσίσσα)

β) *Τα τρία πρόσωπα, οι τρεις δοκιμασίες*

Στις περισσότερες λαϊκές αφηγήσεις ο αριθμός «τρία» είναι σημαντικός και παρουσιάζεται πολύ συχνά και ιδιαίτερα στο δημοτικό τραγούδι. Κατά τον ίδιο τρόπο, στο παραμύθι τα πρόσωπα που δρουν, υποφέρουν και ανταγωνίζονται είναι συνήθως τρία: Ο ήρωας ή η ηρωίδα που, εξαιτίας κάποιας ψυχικής τους ιδιότητας (καλοσύνη, ανδρεία, ειλικρίνεια) ή φυσικής τους ανωτερότητας (ομορφιά), ξεχωρίζουν από τους άλλους και γι' αυτό επισύρουν το φθόνο, τη ζήλεια, την κακεντρέχεια. Ο

κακός ή η κακιά που θέλει να βγάλει από τη μέση τον ήρωα και, τρίτη, μια αγαθοποιός δύναμη που σαν «από μηχανής θεός» στις κρίσιμες ώρες εμφανίζεται και βοηθά ή δίνει τη λύση. Τρία είναι λοιπόν τα αδέρφια στο *Σπίθουλα και το δράκο* που ο βασιλιάς πατέρας τα διώχνει, μα εξυπνότερο το τρίτο, ο Σπίθουλας, και τρία τα δύσκολα έργα –το ένα πιο δύσκολο από το άλλο– που του βάζει ο βασιλιάς της ξένης χώρας: να φέρει το μεγάλο ρολόι του δράκου, να φέρει το άλογό του και, τέλος, να φέρει δεμένο τον ίδιο το δράκο. Τρεις οι δρόμοι που ανοίγονται στον ήρωα, τρεις ευχές μπορεί να κάνει κάποιος άλλος, τρεις γλώσσες πρέπει να μάθει ο ήρωας στο ομότιτλο παραμύθι των αδελφών Grimm, (σε αυτό το παραμύθι, του οποίου η πρώτη μορφή ανάγεται στην Ελβετία, οι τρεις γλώσσες που πρέπει να μάθει ο ήρωας και η μία τέταρτη που ξέρει, ως μητρική, αναφέρονται στις τέσσερις γλωσσικές κοινότητες της χώρας αυτής).

γ) Τα δύο πρόσωπα επί σκηνής

Στο παραμύθι η όλη αφήγηση πλέκεται γύρω από τον ήρωα που είναι καλός και από τον κακό που τον ζηλεύει, τον καταδιώκει ή του στέκεται εμπόδιο. Γύρω από τα δύο αυτά κεντρικά πρόσωπα κινούνται και άλλα δευτερεύοντα που παίζουν το ρόλο τους στην εξέλιξη της ιστορίας. Ο καλός ήρωας ενσαρκώνει τον καλό εαυτό μας, αυτόν που θα θέλαμε να είμαστε, αυτόν που θα θέλαμε να του μοιάσουμε. Ο κακός, αντίστοιχα, είναι ο κακός εαυτός μας που μας σπρώχνει σε πράξεις ανεπιθύμητες.

Το αντιθετικό αυτό σχήμα με την ανάγλυφη παρουσίασή του βοηθάει το παιδί να τοποθετήσει τον εαυτό του μέσα στον κόσμο και να δώσει μια σωστή κατεύθυνση στον ψυχισμό του. «Σε ποιον θα ήθελα να μοιάσω;» αναρωτιέται το παιδί και εδώ είναι που αποκτούν όλη τους τη σημασία η δημιουργία και η προβολή αξιωματικών προτύπων συμπεριφοράς.

δ) Την εναλλαγή έντασης και χαλάρωσης

Στα παραμύθια που έχουν μεγάλη διάρκεια, η διαδρομή εξέλιξης του κεντρικού μύθου, του πυρήνα, δεν παρουσιάζεται με αδιατάρακτη πορεία. Έτσι, τα επεισόδια που έχουν σκηνές συναισθηματικής φόρτισης, στιγμές έντασης και περιπέτειας τα διαδέχονται άλλα που δημιουργούν ανακούφιση, χαλάρωση και ικανοποίηση από την εκπλήρωση του επιθυμητού, από μια πρόσκαιρη επιτυχία, νίκη ή το ξεπέρασμα κάποιας δοκιμασίας που έχει αναλάβει ο ήρωας ή η ηρωίδα. Έτσι, σύμφωνα με τον V. Propp (σοβιετικό καθηγητή, μελετητή των παραμυθιών), «δημιουργείται μια αλυσίδα από αλληπάλληλες εντάσεις και χαλαρώσεις, που ανάγονται βασικά

στα ζεύγη “πάλη-νίκη”, “δύσκολα προβλήματα-λύση τους”»⁵². Με τον τρόπο αυτό, συντελείται ανανέωση του ενδιαφέροντος, ώστε το παραμύθι να φτάσει στην τελική λύση του, που είναι ο θρίαμβος του ήρωα.

ε) Την αξιοποίηση των αντιθέσεων

Ο κόσμος του παραμυθιού παρουσιάζεται με δύο όψεις, διαμετρικά αντίθετες. Από τη μια μεριά οι καλές, ευεργετικές, αγαθοποιές δυνάμεις και από την άλλη οι καταστροφικές και κακές. Οι καλές προσωποποιούνται στο πρόσωπο της μητέρας, της καλής νεράιδας, του αγαθού ζώου, του δέντρου που μιλά κτλ. Όλες αυτές οι δυνάμεις προστρέχουν σε βοήθεια του ήρωα, του συμπαραστέκονται, τον συμβουλεύουν. Όμως δεν είναι παντοδύναμες, ποτέ δε χαρίζουν την απόλυτη λύση. Χρειάζεται πάντα η συμμετοχή του ήρωα, για να αξιοποιήσει την οποιαδήποτε δύναμη, βοήθεια ή συμβουλή. Αντίθετα από τις δυνάμεις αυτές, το κακό είναι παντοδύναμο. Από τη μια στιγμή στην άλλη, μπορεί να καταστρέψει τα πάντα και μόνο το πείσμα, η σιγουριά και η αυταπάρνηση του ήρωα μπορεί να το νικήσει. Προσωποποιείται συνήθως με δράκους, γίγαντες, υπερφυσικά όντα, μάγισσες, κακές βασίλισσες, μητριές, γριές στρίγγλες κτλ. Η πόλωση των χαρακτήρων και των καταστάσεων που επικρατεί στο παραμύθι δεν είναι καθόλου αρνητική· αντίθετα, διευκολύνει την ταύτιση του παιδιού με κάποιο από τα κύρια πρόσωπα του παραμυθιού.

στ) Την κορύφωση της πλοκής

Για να φτάσουμε από την αφετηρία του παραμυθιού, όπου συνήθως ανατρέπεται μια κατάσταση καλή ή ανεκτική (φτωχοί αλλά αγαπημένοι) και δημιουργείται μια άλλη απaráδεκτη και επικίνδυνη, στην κατάληξη του παραμυθιού που είναι ο θρίαμβος του κεντρικού ήρωα, χρειάζεται να αφηγηθούμε μια σειρά από δοκιμασίες και εμπόδια –το ένα δυσκολότερο από το άλλο– που ο ήρωας πρέπει να υπερπηδήσει. Και αφού κάθε δοκιμασία είναι και δυσκολότερη, το ενδιαφέρον των ακροατών εντείνεται συνεχώς, για να φτάσει στην κορύφωσή του στις τελευταίες στιγμές της αφήγησης, στο τέλος του παραμυθιού.

ζ) Το τέλος του παραμυθιού

Το τέλος των παραμυθιών είναι πάντα θριαμβικό και αισιόδοξο, αίσιο και ευτυχές. Ο ήρωας καταλήγει στο τέλος να είναι πάντα νικητής, είτε γιατί απέκτησε αυτό που ονειρευόταν και επιδίωκε είτε γιατί ανέβηκε σε μια ανώτερη κατάσταση σε σχέση με αυτή στην οποία βρισκόταν στο παρελθόν. Παντρεύεται λοιπόν την

εκλεκτή της καρδιάς του και αποκτά και ένα βασίλειο ως επιβράβευση των κόπων του. Το παραμύθι κλείνει κατά κανόνα με τη φράση *Κι έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα*. Με την κατακλείδα αυτή προσγειώνεται ο αφηγητής και ο ακροατής, εγκαταλείπουν το μαγικό κόσμο και ξαναβρίσκονται στο σήμερα ανακουφισμένοι, ήρεμοι και αισιόδοξοι. Πολλές φορές τα παραμύθια κλείνουν με ευτράπελο τρόπο, όπως:

*...Ήμουν κι εγώ εκεί
έφαγα και ήπια
κι ακόμα στάζουν τα μουστάκια μου κρασί...
...Έτσι είν' τα παραμύθια
ούλο αλήθεια.
Κι αν δεν πιστεύεις, άκουσε:
Η γάτα γέννησε τ' αυγά
Κι η όρνιθα τα ρίφια.*

Το τέλος λοιπόν του παραμυθιού με τη νίκη του ήρωα γεννά στην ψυχή του παιδιού την αισιοδοξία για το μέλλον του. Αυτή η κατάληξη είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί, όπως λέει ο Bettelheim, «αν το παιδί για τον ένα ή τον άλλο λόγο είναι ανίκανο να φανταστεί το μέλλον του με αισιοδοξία, παύει να αναπτύσσεται».

5.7. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Πολλά έχουν ειπωθεί σχετικά με την παιδαγωγική αξία του παραμυθιού. Παιδαγωγοί και ψυχολόγοι που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό διατύπωσαν διάφορες απόψεις που άλλοτε συγκρούονται και άλλοτε συγκλίνουν σε ορισμένα σημεία. Οι ρίζες του θέματος φτάνουν στην αρχαιότητα, αφού ο Πλάτων στην *Πολιτεία* παρουσιάζει το Σωκράτη να αποτρέπει τους ενήλικες να αφηγούνται παραμύθια στα παιδιά γιατί τα παραμύθια, κατά τη γνώμη του, προσφέρουν απόψεις για τη ζωή που δεν είναι σύμφωνες με αυτές που σχηματίζουν οι ώριμοι άνθρωποι. Οι σύγχρονοι αρνητές του παραμυθιού καταλογίζουν κυρίως στο παραδοσιακό παραμύθι ότι έχει αναχρονιστικό χαρακτήρα, ότι δεν είναι ρεαλιστικό και ότι χρησιμοποιεί τρόπους που ενισχύουν τα άγχη και τις φοβίες του παιδιού. Για παράδειγμα, τα παραμύθια των Grimm κατηγορήθηκαν για το περιεχόμενό τους και μάλιστα τα τελευταία χρόνια αποκλείστηκαν από τα αναγνώσματα των γερμανικών σχολείων, γιατί η θηριωδία του ναζισμού αποδόθηκε στα «λαϊκά» αυτά παραμύθια με τις «βίαιες» σκηνές και περιγραφές τους.

Οι φωνές όμως αυτές σιγά-σιγά έπαψαν να ακούγονται, ενώ έδαφος άρχισαν να κερδίζουν οι συζητήσεις για το θετικό ρόλο των λαϊκών στρωμάτων ως φορέων του παραμυθιού και ως εκφραστών της ελπίδας για την επίγεια ευτυχία. Υποστηρίζεται⁵³ ότι, αν και το παραμύθι φιλοξενεί την ουτοπία, ωστόσο η ευτυχία που με τις ουτοπίες του επιτυγχάνει, είναι αποκλειστικά εγκόσμια και γήινη. Το παραμύθι, χάρη στην ομοιότητα ή και την ταυτότητα ορισμένων μοτίβων και θεμάτων, έχει την ικανότητα να συνδέει και να ενώνει μεταξύ τους πολλούς λαούς. Τα μαγικά παραμυθιακά στοιχεία δε φαίνεται να εμποδίζουν την ανάπτυξη της ικανότητας του παιδιού για ρεαλιστική σύλληψη του περιβάλλοντός του. Συνεπώς, ο σχετικός φόβος ορισμένων γονέων και παιδαγωγών είναι αστήρικτος. Το παραμύθι δεν έκανε ως τώρα κανένα κακό, γιατί το παιδί δεν εισδέχεται τόσο ορθολογικά όσο μερικοί φοβούνται τις ενυπάρχουσες υπερβολές και τα μη ρεαλιστικά στοιχεία, όπως, για παράδειγμα, το βασιλικό αξίωμα ως ανταμοιβή του ήρωα. Ακόμα και οι σχετικές επιφυλάξεις στο γερμανικό περιβάλλον υποχώρησαν μέχρι ενός σημείου και αναγνωρίστηκε από την επίσημη πολιτεία η παιδευτική σημασία του συγκεκριμένου λογοτεχνικού είδους. Τα παιδιά εξοικειώνονται με την ουσία του παραμυθιού, αποδεικνύοντας πόσο μπορούν τα ίδια να υπερνικήσουν εμπειρίες που βίωσαν, να απαλλαγούν από αυτές και να αντιδράσουν σε αυτές με αντίθετες εικόνες, εικόνες της φαντασίας. Επομένως, τα παραμύθια κάθε άλλο παρά βλαπτικά είναι. Γι' αυτό, όπως λεπτομερώς θα προσπαθήσουμε να δείξουμε, ενδείκνυται η διδασκαλία τους στο σχολείο⁵⁴.

Σκοπός του παραμυθιού είναι να τέρψει, να διεγείρει τη φαντασία, να βοηθήσει το παιδί να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της πραγματικότητάς του μέσα από ένα μυθικό ονειρικό δρόμο. Αναπτύσσει τη φαντασία του, γνωρίζει αφηρημένες έννοιες-αξίες όπως η Ελευθερία, η Δικαιοσύνη, η Ειρήνη. Πέρα όμως από την αισθητική απόλαυση, **το παραμύθι είναι χρήσιμο και για τη γλωσσική καλλιέργεια του παιδιού.** Η γλώσσα στα παιδιά αυτής της ηλικίας είναι σε εξέλιξη. Ο λόγος τους είναι περιγραφικός με ελλειπείς νοηματικά προτάσεις. Ο Τσόμσκι (Noam Chomsky) ισχυρίζεται ότι «το παιδί συμπεριφέρεται σαν να εφευρίσκει τη γλώσσα του τη στιγμή που εκφράζεται ή σαν να την ανακαλύπτει ξανά τη στιγμή που την ακούει γύρω του». **Ο/Η παιδαγωγός με τη δική του/της διήγηση ή με την αναδιήγηση εκ μέρους των παιδιών επιτυγχάνει να εμπλουτίσει το λεξιλόγιο τους. Επίσης καλλιεργεί την προσοχή και τη μνήμη τους.** Αρκεί να κάνει ένα απλό πείραμα: Να αναδιηγηθεί κάποιο παραμύθι και να αλλάξει φράσεις, λέξεις, ονόματα. Τα παιδιά θα το αντιληφθούν αμέσως, θα επέμβουν και θα τον/την διορθώσουν.

Επιπλέον, καθώς τα παραμύθια παρουσιάζουν διάφορες καταστάσεις της ζωής και προβάλλουν διάφορες συμπεριφορές, **ικανοποιούν δύο βασικές ανάγκες αυτής της ηλικίας**. Πρώτον, **την ταύτιση** και, δεύτερον, **την προβολή**. Το παιδί ταυτίζεται με τους ήρωες του παραμυθιού, συναντά προβλήματα που ίσως είναι και δικά του, και έτσι λυτρώνεται από τα τραύματα της καθημερινής ζωής και δίνει λύσεις στα προβλήματά του.

Με άξονα αυτή τη σκέψη, πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι το παραμύθι **βοηθά το παιδί να ξεπερνά τη φυσική, σωματική του αδυναμία, σε σχέση με τους ενηλίκους, να συμφιλιώνεται με το σώμα του και να αποκτά εμπιστοσύνη στον εαυτό του**. Το παραμύθι, λοιπόν, δίνει την ευκαιρία στο παιδί να ταυτιστεί με τον ήρωά του. Όπως ο ήρωας έχει να αντιπαλέψει υπέρτερες δυνάμεις, να δοκιμαστεί, να πονέσει και στο τέλος να τα καταφέρει με την εξυπνάδα του, την παλληκαριά του ή με τη βοήθεια κάποιου μαγικού μέσου, έτσι και το παιδί απέναντι στους γονείς του, σε έναν κόσμο ενηλίκων που φαντάζει στα μάτια του σαν γίγαντας καταφέρνει «ταυτιζόμενο με τους ήρωες του παραμυθιού, να αντισταθμίσει με τη φαντασία του, με αυτή την ταύτιση, όλες τις ατέλειες, πραγματικές ή φανταστικές, του δικού του σώματος. Συμφιλιώνεται με το σώμα του»⁵⁵. Έτσι, το παιδί, διαπιστώνοντας στην πορεία της αφήγησης ότι άτομα αδύναμα ή περιφρονημένα κατάφεραν όχι μόνο να επιβιώσουν αλλά να επιβληθούν και να ευτυχήσουν, γεμίζει θάρρος, οπλίζεται με αισιοδοξία για τη ζωή.

Ακόμη, το παραμύθι **βοηθά το παιδί να ξεπεράσει ομαλά το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και να γίνει ένα άτομο ισορροπημένο**. Επειδή τα παραμύθια εξελίσσονται στο χώρο του εξωπραγματικού, κάθε παιδί μπορεί εύκολα να ταυτιστεί με μορφές και πράξεις που του ταιριάζουν, προβάλλοντας συναισθήματα μίσους ή πόθου, χωρίς να τρέφει βλαπτικά αισθήματα ενοχής απέναντι στις συμβολικές αυτές μορφές που παραπέμπουν συχνά στη μορφή των γονιών. Κατά συνέπεια, μπορεί κανείς συχνά να μισεί τη μάγισσα ή την κακιά μητριά, αλλά ποτέ την πραγματική μητέρα. Μπορεί κανείς να ξεγελάσει και να νικήσει το κακό πνεύμα, αλλά ποτέ τον πατέρα. Σε τίποτα δε θα χρησίμευε, λέει ο Bettelheim, να πούμε στο μικρό αγόρι ότι μια μέρα θα γίνει μεγάλο, θα παντρευτεί, θα γίνει όπως ο πατέρας του. Οι ρεαλιστικές αυτές συζητήσεις καθόλου δεν ανακουφίζουν το παιδί. Αντίθετα, ο ήρωας που κανέναν δε λογαριάζει, λύνει αινίγματα, ξεπερνά εμπόδια, εξοντώνει δράκους και κάποια μέρα ελευθερώνει την πριγκίπισσα, την παντρεύεται και ζει για πάντα ευτυχισμένος, εκφράζει απόλυτα την ψυχή του αγοριού, την ανακουφίζει και τη λυτρώνει.

Το παραμύθι βοηθά επίσης το παιδί να ανεξαρτητοποιηθεί και να ολοκλη-

ρώσει την προσωπικότητά του. Από τα πρώτα χρόνια της ζωής του το παιδί αισθάνεται ότι εξαρτάται απόλυτα από το οικογενειακό περιβάλλον, που οριοθετεί τη ζωή του σ' όλες τις εκδηλώσεις της (τροφή, στέγη, προστασία) αλλά και με πλήθος απαγορεύσεων. Το παιδί μεγαλώνοντας αισθάνεται όλο και περισσότερο την ανάγκη να ελευθερωθεί από τη δύναμη και τα δεσμά της οικογένειας, να ανεξαρτητοποιηθεί. Φοβάται όμως, δεν είναι σίγουρο για τον εαυτό του. Εδώ έρχεται η τέχνη του μαγικού που με σύμβολα και φανταστικά επεισόδια δείχνει στο νεαρό άτομο το δρόμο για να φτάσει στην ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του. Ο *Κοντορεβιθούλης* είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου παραμυθιού. Πραγματεύεται τους σημαντικούς για το παιδί φόβους της εγκατάλειψης και του αποχωρισμού απ' τους γονείς του. Όμως ο Κοντορεβιθούλης μέσα από περιπέτειες καταφέρνει να επιβιώσει και να ανεξαρτητοποιηθεί οικονομικά και συναισθηματικά. Το παιδί, ταυτιζόμενο με τον Κοντορεβιθούλη, δέχεται λιγότερο ανώδυνα την απομάκρυνση από την οικογενειακή ασφάλεια. Όπως ο υπερβολικά μικρός και ασήμαντος ήρωας καταφέρνει να νικήσει το γίγαντα έτσι και το παιδί μπορεί να ανακρούσει τους δικούς του γίγαντες τους «μεγάλους», που πολλές φορές το «κακομεταχειρίζονται» ή επιβάλλουν με ένα πλήθος απαγορεύσεων τη δική τους θέληση.

Συνοπτικά, το παραμύθι **πλουτίζει το συναισθηματικό κόσμο του παιδιού, του προκαλεί διάφορες συγκινησιακές καταστάσεις, το πληροφορεί, το διασκεδάζει και το βοηθά να ενταχθεί στο περιβάλλον. Μέσα από τον κόσμο της φαντασίας το παιδί γνωρίζει τον εαυτό του, τις δυνάμεις του, σκέφτεται, κρίνει. Κατακτά νοητικά σχέσεις όπως «εγώ», «οι άλλοι», «εγώ και οι άλλοι». Κατανοεί τις σχέσεις χώρου και χρόνου (μια φορά, ήταν κάποτε, στα παλιά χρόνια). Αποκτά γνωσιακά στοιχεία, γιατί ακούει για τα ζώα, για τα πουλιά, τα παιχνίδια. Κι ακόμα γνωρίζει αβίαστα τα χρώματα, τους αριθμούς τα μεγέθη, τα σχήματα.**

Όπως λέει ο Gianni Rodari, «Τα παραμύθια χρησιμεύουν στα μαθηματικά, όπως τα μαθηματικά χρησιμεύουν στα παραμύθια. Χρησιμεύουν στην ποίηση, στην ουτοπία, στην πολιτικοποίηση –κοντολογίς στο σωστό άνθρωπο, όχι μόνο στο φαντασιόκοπο. Χρησιμεύουν ακριβώς επειδή φαινομενικά δε χρησιμεύουν σε τίποτα –όπως η μουσική και η ποίηση, όπως το θέατρο και τα σπορ. Χρησιμεύουν στον ολοκληρωμένο άνθρωπο»⁵⁶.

5.8. ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

Ο κόσμος των παραμυθιών είναι μαγικός, φανταστικός, απέραντος. Και αυτός που θα θελήσει να περιδιαβεί στα μονοπάτια τους, θα παρασυρθεί από τη γοητεία

τους, θα χαθεί μέσα στο χώρο και το χρόνο τους, τον τόσο μοναδικό και ιδιαίτερο, όπου ξωτικά και νεράιδες παίζουν στις όχθες ποταμών, όπου κακά πνεύματα κρύβονται σε πυκνά δάση ή παραμονεύουν τον ήρωα και όπου ο ύπνος του ήρωα μπορεί να διαρκέσει επτά χρόνια στη σειρά. Όμως αυτό το μαγικό σύμπαν κρύβει διακριτικά πίσω του σύμβολα και μηνύματα, μυστικούς κώδικες που προκαλούν τον αναγνώστη και το μελετητή να τα κατανοήσει, να τα ερμηνεύσει, ελπίζοντας έτσι να εισπράξει τη βαθύτατη και απόλυτη απόλαυση απ' αυτά, να αναγνωρίσει τη μεγάλη αξία τους.

Η προσπάθεια ερμηνείας των παραμυθιών απέκτησε τέτοιες διαστάσεις, ώστε σήμερα έχουμε στη διάθεσή μας σημαντικό αριθμό έργων που προτείνουν ποικίλες ερμηνείες, και διαφορετικές «αναγνώσεις», συχνά αποκλίνουσες ή αντιφατικές. Μένει βέβαια σε εμάς «να δούμε και να αποφασίσουμε πώς και σε ποιο βαθμό η “ερμηνεία” των παραμυθιών σε διάφορα επίπεδα αναπτύσσει αυτή τη γοητεία και μέχρι ποιο σημείο μπορεί να φτάσει αυτή η ευχαρίστηση και το πάθος της ερμηνείας, χωρίς να υποκαταστήσει τη χαρά των παραμυθιών...»⁵⁷.

Έτσι, σύμφωνα με τον Ζορζ Ζαν, υπάρχουν τέσσερις τύποι ερμηνευτικών προσεγγίσεων:

- α) *Οι κοσμολογικές, μετεωρολογικές, θρησκευτικές προσεγγίσεις*, σύμφωνα με τις οποίες τα παραμύθια ερμηνεύονται σαν γενικευμένες μεταφορές, που επιτρέπουν την «αναπαράσταση» της πραγματικότητας. Για παράδειγμα, στο παραμύθι, χειμώνες ιδιαίτερα βαρείς γίνονται οι εποχές του λιμού, που αναγκάζουν τους γονείς του Κοντορεβιθούλη να εγκαταλείψουν τα παιδιά τους στο δάσος, ευτυχισμένες ανοίξεις που «ξυπνούν τη φύση» και την ομορφαίνουν αναπαρίστανται με το γοητευτικό πρίγκιπα, που ξυπνά την Ωραία Κοιμωμένη του δάσους από τη χειμερία νάρκη της κτλ. Κατά παρόμοιο τρόπο, η «κοσμολογική» προσέγγιση σχετικά με το κόκκινο χρώμα στην Κοκκινোসκουφίτσα επιτρέπει να «διαβάσουμε» το παραμύθι σαν την καθημερινή περιπέτεια του ήλιου, ο οποίος το βράδυ γίνεται κόκκινος και τον καταβροχθίζει η νύχτα (ο λύκος).
- β) *Οι προσεγγίσεις που διανοίχτηκαν από τη φροϋδική ψυχανάλυση* με το βιβλίο του Br. Bettelheim, αμερικανού ψυχαναλυτή, *Η ψυχανάλυση των παραμυθιών (La Psychanalyse des contes de fées)* και με τις θέσεις της Μαρτ Ρομπέρ.
- γ) *Οι προσεγγίσεις που οφείλονται στις προεκτάσεις του έργου του Γιουνγκ*, αρχής γενομένης από το έργο της Μαρί-Λουίζ φον Φραντς κυρίως στο βιβλίο της *Η ερμηνεία των παραμυθιών (L'Interpretation des contes de fées)*. Έτσι, σύμφωνα με τη συγγραφέα, «τα παραμύθια εκφράζουν κατά τρόπο εξαιρετικά λιτό και άμεσο τις ψυχικές διεργασίες του συλλογικού ασυνείδητου*. Εξηγώ-

ντας παρακάτω, λέει: «Το ατομικό υποσυνείδητο περιέχει τις ξεχασμένες ή απωθημένες υποσυνείδητες αναμνήσεις του ατόμου. Το συλλογικό ασυνείδητο εκτείνεται πέρα από αυτό το ατομικό υποσυνείδητο και σχηματίζεται από τις δημιουργικές δυνατότητες του ανθρώπινου ψυχισμού –τα αρχέτυπα*– το σύνολο των οποίων ο Γιουνγκ αποκάλεσε Συλλογικό Ασυνείδητο».

- δ) *Οι προσεγγίσεις «μύησης»* μέσω των παραμυθιών, με αφετηρία τις μελέτες για τα αφρικανικά παραμύθια. Η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει ότι τα παραμύθια θεωρήθηκαν οι έμμεσοι τρόποι και οι κατάλληλοι να εξηγήσουν στους νέους ανθρώπους ότι είναι απαραίτητο ένας αριθμός δοκιμασιών, προκειμένου να επιτύχουν την ωριμότητα και να περάσουν στον κόσμο των ενηλίκων.

Σε αυτές τις βασικές ερμηνευτικές «σχολές» πρέπει να προσθέσουμε και την εθνολογική-ανθρωπολογική σχολή, αλλά και τις συμβολιστικές προσεγγίσεις των παραμυθιών. Παρ' όλα αυτά δεν πρέπει να ξεχνάμε ποτέ ότι η δύναμη των παραμυθιών αναδύεται από τα ίδια τα παραμύθια και όχι απ' ό,τι λέγεται γι' αυτά. Η γοητεία της προσωπικής «ανάγνωσης» παραμένει αξεπέραστη.

Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα το παραμύθι της Κοκκινোসκουφίτσας στις δυο γνωστές του παραλλαγές, του Perrault και των αδελφών Grimm, θα αναφέρουμε τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που επιχειρήθηκαν.

[A] Το κείμενο του Perrault

Ήταν μία φορά ένα μικρό κοριτσάκι του χωριού, το πιο χαριτωμένο που θα μπορούσε κανένας να δει. Η μάνα του ήταν ξετρελαμένη μ' αυτό και η γιαγιά του ακόμα πιο πολύ ξετρελαμένη. Αυτή η καλή γυναίκα του είχε φτιάσει ένα κόκκινο σκουφάκι, που του πήγαινε τόσο καλά που παντού την έλεγαν «Κοκκινোসκουφίτσα».

Μια μέρα η μάνα της, έχοντας φτιάσει πίτα, της λέει:

– Σύρε να δεις πώς είναι η γιαγιά σου, γιατί μου είπαν πως ήταν άρρωστη. Πήγαινε της λίγη πίτα κι αυτό το βαζάκι με βούτυρο.

Η Κοκκινোসκουφίτσα έφυγε αμέσως, να πάει στη γιαγιά της, που έμενε σ' ένα άλλο χωριό. Καθώς περνούσε μεσ' από ένα δάσος συνάντησε τον κουμπάρο το Λύκο, που ήθελε πολύ να τη φάει. Δίστασε όμως, καθώς είδε κάποιους λοτόμους, που ήταν μες στο δάσος. Τη ρώτησε που πάει. Το φτωχό παιδί, που δεν ήξερε ότι είναι επικίνδυνο να σταματά κανένας για ν' ακούσει ένα Λύκο, του λέει:



– Πάω να δω τη γιαγιά μου και να της πάω λίγη πίτα μ' ένα βαζάκι βούτυρο, που της στέλνει η μαμά μου.

– Μένει μακριά; Τη ρωτά ο Λύκος.

– Ω, ναι, του απαντά η Κοκκίνοσκουφίτσα. Είναι πιο κει από το μύλο, που βλέπετε εκεί κάτω, στο πρώτο σπίτι του χωριού.

– Πολύ καλά, λέει ο Λύκος. Θέλω να πάω να τη δω κι εγώ. Θα πάω απ' αυτόν εδῶ το δρόμο κι εσύ απ' αυτόν εκεί και θα δούμε ποιος θα πάει γρηγορότερα.

Ο λύκος άρχισε να τρέχει με όλη του τη δύναμη απ' το δρόμο που ήταν πιο σύντομος και το κοριτσάκι πήγε από το δρόμο τον πιο μακρύ, διασκεδάζοντας με το να μαζεύει φουντούκια, να κυνηγά πεταλούδες και να φτιάχνει μπουκέτα από τα λουλουδάκια που έβρισκε. Ο λύκος δεν έκαμε πολύ για να φτάσει στο σπίτι της γιαγιάς. Χτυπά την πόρτα:

– Τοκ, τοκ...

– Ποιος είναι (εκεί);

– Είμαι η εγγονούλα σου η Κοκκίνοσκουφίτσα (λέει ο Λύκος παραλλάζοντας τη φωνή του), που σου φέρνει μια πίτα κι ένα βαζάκι με βούτυρο, που η μαμά μου σου στέλνει.

Η καλή γιαγιά, που ήταν στο κρεβάτι της, γιατί ήταν λίγο αδιάθετη, της φωνάζει: Τράβα το μικρό μάνταλο κι ο σύρτης θ' ανοίξει.

Ο Λύκος τράβηξε το μικρό μάνταλο κι η πόρτα άνοιξε. Ρίχτηκε πάνω στην καλή γυναίκα και την καταβρόχθισε στη στιγμή, γιατί είχε πάνω από τρεις μέρες να φάει. Ύστερα έκλεισε την πόρτα και πήγε να πλαγιάσει στο κρεβάτι της γιαγιάς, περιμένοντας την Κοκκίνοσκουφίτσα, που ύστερ' από λίγο ήρθε και χτύπησε την πόρτα:

Τοκ, Τοκ...

Ποιος είναι;

Η Κοκκίνοσκουφίτσα, που άκουσε τη χοντρή φωνή του Λύκου, στην αρχή φοβήθηκε, αλλά νομίζοντας πως η γιαγιά της ήταν συναχωμένη, απάντησε:

– Είμαι το κοριτσάκι σου η Κοκκίνοσκουφίτσα, και σου φέρνω μια πίτα κι ένα βαζάκι βούτυρο που σου στέλνει η μαμά μου.

Ο λύκος της φώναξε, γλυκαίνοντας λιγάκι τη φωνή του:

– Τράβα το μικρό μάνταλο κι ο σύρτης θ' ανοίξει.

Η Κοκκίνοσκουφίτσα τράβηξε το μικρό μάνταλο κι η πόρτα άνοιξε. Ο Λύκος βλέποντάς τη να μπαίνει, της λέει καθώς χωνόταν μέσα στο κρεβάτι, κάτω απ' τις κουβέρτες:

– Βάλε την πίτα και το βαζάκι με το βούτυρο πάνω στην ψωμιέρα κι έλα να πλαγιασείς μαζί μου.

Η Κοκκινোসκουφίτσα γδύθηκε και πήγε να πέσει στο κρεβάτι, όπου ξαφνιάστηκε πολύ βλέποντας πως η γιαγιά της ήταν γυμνή. Της λέει:

- Γιαγιά μου, πόσο μεγάλα χέρια έχεις!
- Για να σ' αγκαλιάζω καλύτερα, κοριτσάκι μου.
- Γιαγιά μου, πόσο μεγάλα πόδια έχεις!
- Για να τρέχω καλύτερα, παιδί μου.
- Γιαγιά μου, τι μεγάλα αυτιά που έχεις!
- Για να ακούω καλύτερα, παιδί μου.
- Γιαγιά μου τι μεγάλα μάτια που έχεις!
- Για να βλέπω καλύτερα, παιδί μου.
- Γιαγιά μου, τι μεγάλα δόντια που έχεις!
- Για να σε φάω!

Και λέγοντας αυτά τα λόγια, ο κακός αυτός Λύκος ρίχτηκε πάνω στην Κοκκινোসκουφίτσα και την έφαγε.

Ηθικό δίδαγμα

Βλέπομ' εδώ πως νέα παιδιά, προπάντων νέες κοπέλες
ωραίες, ομορφοκάμωτες και τρισαγαπημένες
άσκημα κάνουνε πολύ ν' ακούνε τον καθένα,
γι' αυτό διόλου παράξενο που κάποια ο λύκος τρώει.
Λέω «λύκος», γιατί όλοι τους οι λύκοι δεν είναι το ίδιο.
Κάποιοι είναι γλυκομίλητοι, αθόρυβοι, κεφάτοι,
συμμαζεμένοι και σεμνοί, ήπιοι κι όλο γλύκα
και παίρνουνε έτσι από κοντά τις νεαρές κοπέλες
ακόμα κι ως το σπίτι τους κι ως μέσα στο κρεβάτι.
Μα αλοίμονο, ποιος είναι αυτός που ωστόσο δεν το ξέρει
πως είναι πιο επικίνδυνοι αυτοί οι μειλίχιοι λύκοι!

(Απόδοση Χ. Σακελλαρίου)

[B] Το κείμενο των Grimm

Ήταν μια φορά μια μικρή, γλυκιά κοπελίτσα, που ο καθένας την αγαπούσε, μόνο που την έβλεπε. Απ' όλους όμως πιο πολύ την αγαπούσε η γιαγιά

της, που δεν ήξερε πια τι άλλο να δώσει στο παιδί. Μια φορά της χάρισε ένα σκουφάκι από κόκκινο βελούδο κι επειδή το σκουφάκι αυτό της πήγαινε πολύ κι αυτή δεν ήθελε να φοράει τίποτε άλλο εκτός από αυτό, όλοι την έλεγαν «Κοκκινოსκουφίτσα».

Μια μέρα η μάνα της της λέει:

– Έλα, Κοκκινოსκουφίτσα. Να ένα κομμάτι κέικ κι ένα μπουκάλι κρασί. Να τα πας στη γιαγιά. Είναι άρρωστη κι αδύναμη και μ' αυτά θα γίνει καλύτερα. Να της τα πας γρήγορα, να μη ζεσταθεί το κρασί. Κι όταν θα βγεις έξω, να προχωράς όμορφα και προσεχτικά και να μη βγεις έξω απ' το δρόμο, να μην πέσεις και σπάσεις το μπουκάλι κι η γιαγιά δε θά 'χει πια τι να πιεί. Κι όταν φθάσεις στο κατώφλι της, μην ξεχάσεις να της πεις «καλημέρα» και να μην κοιτάς ύστερα γύρω περίεργα σ' όλες τις γωνιές.

–Θα τα κάνω όλα όπως πρέπει, είπε η Κοκκινოსκουφίτσα στη μαμά της και την αποχαιρέτησε.

Η γιαγιά όμως έμενε μακριά, μέσα στο δάσος, μισή ώρα από το χωριό. Καθώς η Κοκκινოსκουφίτσα προχωρούσε μέσα από το δάσος, την πλησίασε ο Λύκος. Η Κοκκινοςκουφίτσα δεν ήξερε τι κακό ζώο που είναι κι έτσι δεν τον φοβήθηκε καθόλου.

– Καλημέρα, Κοκκινοςκουφίτσα, της λέει ο Λύκος.

– Καλημέρα, Λύκε.

– Πού πας έτσι πρωί, Κοκκινοςκουφίτσα;

– Στη γιαγιά μου.

– Και τι κουβαλάς στο καλάθι σου;

– Κέικ και κρασί. Το φτιάσαμε χτες και θα κάνει καλό στην άρρωστη κι αδύναμη γιαγιά μου. Θα την κάνει να δυναμώσει.

– Κοκκινοςκουφίτσα, που μένει η γιαγιά σου;

– Ω, θα είναι κάπου ένα τέταρτο της ώρας από δω, μέσα στο δάσος. Το σπίτι της είναι κάτω από τρεις μεγάλες βελανιδιές. Πιο κάτω είναι μια σειρά από φουντουκίες, αυτές, βέβαια, θα τις ξέρεις είτε η Κοκκινοςκουφίτσα.

Ο Λύκος είπε από μέσα του: «Να ένας μεζές νόστιμος και τρυφερός, θα είναι πιο νόστιμος απ' τη γριά. Πρέπει να κάνω ένα σχέδιο πονηρό, για να τις φάω και τις δυο». Έτσι προχώρησε λίγο δίπλα στην Κοκκινοςκουφίτσα.

Ύστερα της λέει:

– Κοκκινοςκουφίτσα, κοίτα αυτά τα όμορφα λουλούδια που είναι γύρω μας! Γιατί δεν τα κοιτάξεις; Θαρρώ επίσης πως δεν ακούς καθόλου πόσο χαριτωμένα

τραγουδούν τα πουλάκια. Εσύ περπατάς τόσο σκεφτική, έτσι όπως πηγαίνεις στο σχολείο, κι είναι όλα τόσο ωραία μέσα στο δάσος.

Η Κοκκινোসκουφίτσα κοίταξε ολόγυρα κι όταν είδε πως οι ακτίνες του ήλιου χόρευαν εδώ κι εκεί ανάμεσα στα δέντρα κι όλα ήταν γεμάτα λουλούδια, σκέφθηκε: «Αν πήγαινα στη γιαγιά μου ένα ωραίο μπουκέτο με λουλούδια, πολύ θα χαιρόταν. Είναι ακόμη τόσο πρωί που σίγουρα θα φτάσω εκεί στην ώρα μου».

Έτσι έφυγε από το δρόμο, τρύπωσε μέσα στο δάσος κι άρχισε να μαζεύει λουλούδια. Κι όταν έκοβε ένα έλεγε με το νου της: «Πιο κει βλέπω ένα πολύ πιο ωραίο». Κι έτρεχε κατά κει κι έτσι προχωρούσε όλο και πιο βαθιά μέσα στο δάσος. Ο Λύκος όμως τρέχοντας πήγε ίσια στο σπίτι της γιαγιάς. Χτύπησε την πόρτα.

– Ποιος είναι;

– Είμαι η Κοκκινোসκουφίτσα και σου φέρνω γλυκό και κρασί. Άνοιξε!

– Τράβα το μάνταλο, λέει η γιαγιά. Είμαι πολύ αδύναμη και δεν μπορώ να σηκωθώ.

Ο Λύκος τράβηξε το μάνταλο, η πόρτα άνοιξε και δίχως να πει ούτε μια λέξη τράβηξε ίσια στο κρεβάτι της γιαγιάς και την καταβρόχθισε. Ύστερα φόρεσε τα ρούχα της, έβαλε τη σκούφια της, ξάπλωσε στο κρεβάτι και τράβηξε τις κουρτίνες.

Η Κοκκινোসκουφίτσα στο μεταξύ έπαχνε γύρω της για λουλούδια. Κι όταν πια είχε τόσα πολλά μαζέψει που δεν μπορούσε να κρατήσει κανένα περισσότερο, τότε θυμήθηκε ξαφνικά τη γιαγιά της και ξαναπήρε το δρόμο για το σπίτι της. Παραξενεύτηκε που είδε την πόρτα ανοιχτή. Καθώς περνούσε το κατώφλι, αυτό της φάνηκε πολύ περίεργο και είπε με το νου της: «Θεέ μου, πόσο φοβάμαι σήμερα! Κι όμως είμαι τόσο ευχαριστημένη που βρίσκομαι στο σπίτι της γιαγιάς». Φώναξε:

– Καλημέρα!

Αλλά καμιά απάντηση. Γι' αυτό πήγε κοντά στο κρεβάτι και τράβηξε κι άνοιξε τις κουρτίνες. Η γιαγιά ήταν ξαπλωμένη κι είχε τραβήξει το σκούφο πολύ χαμηλά, να μη φαίνεται το πρόσωπό της. Φαινόταν πολύ παράξενη.

– Ω, γιαγιά, τι μεγάλα αυτιά που έχεις!

– Για να σε ακούω καλύτερα.

– Ω, γιαγιά, τι μεγάλα μάτια που έχεις!

– Για να σε βλέπω καλύτερα!

– Ω, γιαγιά, τι μεγάλα χέρια που έχεις!

– Για να μπορώ να σ' αγκαλιάζω καλύτερα!

– Αλλά, γιαγιά, τι μεγάλο, τεράστιο στόμα που έχεις!

– Για να μπορώ να σε φάω καλύτερα!

Και λέγοντας ο λύκος αυτά τα λόγια, πήδησε απ' το κρεβάτι και καταβρόχθισε την άμοιρη Κοκκινোসκουφίτσα.

Όταν ο λύκος χόρτασε, ξάπλωσε στο κρεβάτι, αποκοιμήθηκε και άρχισε να ροχαλίζει πολύ δυνατά. Τη στιγμή ακριβώς εκείνη ένας κυνηγός περνούσε δίπλα από το σπίτι. Άκουσε το ροχαλητό και σκέφτηκε: «Πώς ροχαλίζει έτσι η γριά! Ας πάω να δω μην της συμβαίνει τίποτε». Μπαίνει μέσα στην κάμαρη κι όταν έφτασε κοντά στο κρεβάτι, είδε πως πάνω σ' αυτό ήταν ξαπλωμένος ο Λύκος.

– Α, εδώ μου είσαι, γερο-αχρείε!... Κι εγώ σε γύρευα τόσον καιρό.

Ήταν έτοιμος να πυροβολήσει, όταν του πέρασε απ' το νου η ιδέα πως ίσως ο λύκος να είχε φάει τη γιαγιά κι ότι μπορούσε ακόμα να τη σώσει. Γι' αυτό δεν πυροβόλησε, αλλά πήρε ένα ψαλίδι κι άρχισε ν' ανοίγει την κοιλιά του κοιμισμένου Λύκου. Καθώς είχε κάμει μερικές ψαλιδιές, είδε το κόκκινο σκουφάκι της Κοκκινোসκουφίτσας. Έκαμε ακόμη λίγες και βλέπει να βγαίνει και να πηδά έξω απ' την κοιλιά του Λύκου η κοπελίτσα και να λέει:

– Α, πόσο τρόμαξα! Πόσο σκοτεινά ήταν μέσα στην κοιλιά του λύκου!

– Ύστερα, με τη σειρά της, βγήκε έξω κι η γιαγιά, που μόλις που μπορούσε ακόμα ν' ανασαίνει. Τότε η Κοκκινোসκουφίτσα μάζεψε απ' ολόγουρα βαριές μεγάλες πέτρες και μ' αυτές γέμισαν την κοιλιά του λύκου. Όταν αυτός ξύπνησε, θέλησε να πηδήσει και να φύγει μακριά.

Μα οι πέτρες ήταν τόσο βαριές που έπεσε κάτω και πέθανε.

Έτσι ήταν ευχαριστημένοι και οι τρεις: ο κυνηγός έγδαρε το Λύκο και πήρε τη γούνα στο σπίτι του. Η γιαγιά έφαγε το κέικ και ήπια το κρασί που της έφερε η Κοκκινোসκουφίτσα κι ευχαριστήθηκε. Ενώ η Κοκκινোসκουφίτσα σκεφτόταν: «Δε θα ξαναφύγω πια μόνη μου από το δρόμο, για να περπατήσω μες στο δάσος, όταν το απαγορεύει η μαμά μου».

(Απόδοση Χ. Σακελλαρίου)

Σύμφωνα με την εθνολογική-ανθρωπολογική προσέγγιση, το παραμύθι της Κοκκινোসκουφίτσας περιέχει τα στοιχεία: πειρασμός, φάγωμα, θάνατος και, τέλος, ανάσταση. Τα στοιχεία αυτά συναντώνται σε παρεμφερείς ινδουιστικές, ελληνικές, ινδιάνικες και ωκεανικές ιστορίες. Ο λύκος τρώει την Κοκκινোসκουφίτσα όπως η

θάλασσα αλλού καταπίνει τον ήλιο τη νύχτα. Να λοιπόν που τα παραμύθια αποτελούν μια «διεθνή γλώσσα», σύμφωνα με τις θεωρίες του Γιουνγκ.

Μια άλλη διάσταση δίνει η συμβολιστική προσέγγιση του παραμυθιού. Η Κοκκινোসκουφίτσα συμβολίζει την ψυχή που έχει συνείδηση του εαυτού της. Η γιαγιά αντιπροσωπεύει τις παλιές δυνάμεις και την αρχαία σοφία που φθίνουν. Ο λύκος εκφράζει τις σκοτεινές υλιστικές δυνάμεις που θέλουν να καταστρέψουν την κοσμική σοφία και να πάρουν τη θέση της. Η Κοκκινোসκουφίτσα συμβολίζει τις νέες δυνάμεις της ζωής που αναζητούν τη σοφία. Στην πορεία ξεπλανεύεται από τον κόσμο των αισθήσεων και χάνεται μέσα τους, καταβροχθίζεται. Όμως η σοφή δύναμη της μοίρας αγρυπνεί. Ο κυνηγός βγάζει γιαγιά και εγγονή στο φως. Η Κοκκινোসκουφίτσα σώζεται, τρώγοντας πτίτα και πίνοντας κρασί· μια πράξη θείας κοινωνίας, κατά τη χριστιανική αντίληψη. Η ψυχή ξέρει τώρα ποιο δρόμο να ακολουθήσει, είναι εξαγνισμένη, πέρασε τις δοκιμασίες της κάθαρσης.

Η ψυχαναλυτική προσέγγιση βλέπει στο ταξίδι της Κοκκινোসκουφίτσας από το σπίτι της στο σπίτι της γιαγιάς τη μετάβαση του νεαρού κοριτσιού από την παιδική ηλικία στην ηλικία της ωριμότητας και μάλιστα της σεξουαλικής. Η πρώτη της αυτή έξοδος τη φέρνει αμέσως μπροστά στο μεγάλο δίλημμα ποιο δρόμο ν' ακολουθήσει. Η μητέρα της βέβαια την έχει συμβουλεύσει «να μη βγεις έξω από το δρόμο». Όμως η μικρή συναντά τον πονηρό λύκο που προσπαθεί να την ξεπλανέψει «Κοίτα αυτά τα όμορφα λουλούδια που είναι γύρω μας!». Ο πειρασμός έχει στηθεί. Ο δρόμος της Αρετής και ο δρόμος της Κακίας έχουν παρουσιαστεί μπροστά της. Πρέπει να διαλέξει, όπως άλλωστε, σύμφωνα με τον Freud, ο καθένας μας καλείται να ρυθμίσει τη ζωή του με βάση δύο αντίθετες αρχές: την αρχή της ηδονής (ή ευχαρίστησης) ή την αρχή της πραγματικότητας.

Η Κοκκινোসκουφίτσα ακολουθεί τις παρορμήσεις της, δηλαδή ξεφεύγει από τον κανονικό δρόμο και αφήνεται στη γοητεία του αγνώστου (του λύκου). Βέβαια, επινοεί η ίδια δικαιολογίες γι' αυτή της την τάση. «Αν πήγαινα στη γιαγιά μου κι ένα ωραίο μπουκέτο με λουλούδια, πολύ θα χαιρόταν».

Η συνέχεια είναι γνωστή. Στο φάγωμα της Κοκκινোসκουφίτσας από το λύκο και, στη συνέχεια, στην απελευθέρωση της με τη χειρουργική επέμβαση του κυνηγού, ο Bettelheim βλέπει μια αλληγορική υποβολή της ιδέας της εγκυμοσύνης και της γέννησης, που παραπέμπει στον τρόπο της γέννησης με «καισαρική». Έτσι, το παιδί όταν αναρωπιέται: «πώς το έμβρυο φθάνει στην κοιλιά της μητέρας;» παίρνει ως απάντηση: «αυτό δεν μπορεί να γίνει παρά μόνον αν η μητέρα απορροφήσει κάτι, όπως το κάνει ο λύκος».

Ο κυνηγός με τη σειρά του, που έρχεται από το πουθενά, σώζει την Κοκκινোসκουφίτσα, την απελευθερώνει. Ποιος μπορεί να είναι; Κι εδώ η ψυχαναλυτική προσέγγιση προσφέρει τις απαντήσεις της. Είναι ο πατέρας που, όπως στα περισσότερα λαϊκά παραμύθια, είναι παρών, αλλά με μορφή λανθάνουσα και συγκαλυμμένη. Ο Bettelheim λέει: «[Ο κυνηγός-πατέρας] παρουσιάζεται με δύο μορφές αντίθετες: του λύκου που προσωποποιεί τους κινδύνους της οιδιπόδειας σύγκρουσης και του κυνηγού στην προστατευτική και σωτήρια λειτουργία του».

Η Κοκκινোসκουφίτσα, λοιπόν, και η γιαγιά της δεν πεθαίνουν στην κοιλιά του λύκου, αλλά, αφού ζήσουν για κάμποσο στο σκοτάδι, ξαναγεννιούνται. Αυτό το ξαναγέννημα τους επιτρέπει να περάσουν σε ένα ανώτερο στάδιο της ύπαρξής τους, όπου τα άτομα είναι ικανά να αντιμετωπίζουν πια μόνα τους και με την αναγκαία πείρα τα προβλήματα της ζωής. Το δείχνει και η προσθήκη που βρήκαν και συμπλήρωσαν οι Grimm στο αρχικό παραμύθι:

«Μια άλλη φορά η Κοκκινোসκουφίτσα έφερνε πάλι γλυκά στη γιαγιά της. Ένας άλλος λύκος προσπάθησε να την παρασύρει έξω απ' το δρόμο. Η Κοκκινোসκουφίτσα δεν γελάστηκε και τράβηξε το δρόμο της. Σε λίγο έφτασε στη γιαγιά και της είπε πως την πλησίασε ο λύκος και της είπε «καλημέρα», αλλά την κοίταξε άγρια κι αν δεν ήταν στον ανοιχτό δρόμο θα την είχε φάει.

«Έλα της είπε η γιαγιά, να κλειδώσουμε την πόρτα, για να μη μπορεί να μπει μέσα». Λίγο πιο έπειτα ο λύκος χτύπησε την πόρτα και φώναξε: «Γιαγιά άνοιξε την πόρτα. Είμαι η Κοκκινোসκουφίτσα και σου έφερα γλυκά». Εκείνες όμως σώπαιναν και δεν άνοιγαν την πόρτα. Ο λύκος γύρισε γύρω από το σπίτι και τελικά πήδησε πάνω στη στέγη. Θα περίμενε ως το απόγευμα που η Κοκκινোসκουφίτσα θα έβγαινε για να γυρίσει στο σπίτι της. Θα την έπαιρνε τότε το κατόπι και θα την έτρωγε στο σκοτάδι. Αλλά η γιαγιά κατάλαβε τι είχε στο μυαλό του. Μπροστά στο σπίτι υπήρχε μια πέτρινη σκάφη. Η γιαγιά είπε στο παιδί: «Κοκκινোসκουφίτσα, χτες έβρασα κάπι λουκάνικα. Πάρε την κατσαρόλα με το ζουμί και ριξ' το μέσα στη σκάφη, να γεμίσει». Η μυρουδιά από τα λουκάνικα κέντησε τα ρουθούνια του λύκου και τον έκαναν να τρέχουν τα σάλια του. Κοίταξε κάτω και, τέλος, τέντωσε τόσο πολύ το λαιμό του που γλίστρησε από τη σκεπή, έπεσε μέσα στη σκάφη και πνίγηκε. Η Κοκκινোসκουφίτσα πήγε χαρούμενη στο σπίτι και από τότε κανένας πια δεν της έκαμε το παραμικρό κακό».

Τα παραμύθια αυτά ασκούν γοητεία στα παιδιά, σύμφωνα με τον Bettelheim, γιατί «καταπολεμούν μέσα τους το φόβο που μόνιμα έχουν να είναι ανίκανα να ολοκληρώσουν τη μετάβασή τους στην ωριμότητα ή το φόβο να χαθούν στην πορεία της πραγμάτωσής της». Παράλληλα, η Μαρί Λουίζ φον Φραντς στο βιβλίο της *Ο δρόμος της ατομικότητας στα μαγικά παραμύθια* –όπου ατομικότητα, σύμφωνα με τον Γιουνγκ, είναι η εσωτερική εξέλιξη του ανθρωπίνου όντος που τείνει στην πλήρη πραγμάτωση των δυνατοτήτων του– υποστηρίζει ότι «στην πλειοψηφία των παραμυθιών αποδίδεται η μορφή των όντων που προσεγγίζουν την πλήρη ενήλικη πραγμάτωση του ίδιου τους του εαυτού». Έτσι, η Κοκκινোসκουφίτσα μετά τη συνάντησή της με το λύκο, το φάγωμά της απ' αυτόν και την επαναφορά στο φως παύει πια να είναι ένα παιδί και επανέρχεται στη ζωή ως μια νέα κοπέλα, ώριμη πια να αντιμετωπίσει τους κινδύνους και τη γοητεία της σεξουαλικής ζωής. Τα παραμύθια, λοιπόν, αποτελούν «μοντέλα» μύησης στον κόσμο των ενηλίκων. Καμμία απ' αυτές τις προσεγγίσεις δεν μπορεί να ερμηνεύσει μόνη της συνολικά τον κόσμο των παραμυθιών. Όμως είναι δυνατό να το πετύχουν σε μεγάλο βαθμό, αν θεωρηθούν συμπληρωματικές μεταξύ τους, μέσα από τις αντιθέσεις που κρύβουν, τη σύγκρουση και το διάλογο που προκαλούν.

5.9. ΤΡΟΠΟΙ, ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΗΣ ΔΙΗΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Η αφήγηση/ ακρόαση παραμυθιών αποτελεί καθημερινή δραστηριότητα στον Παιδικό σταθμό και μάλιστα την πιο αγαπητή στα παιδιά. Η επιτυχία και η αποτελεσματικότητά της εξαρτώνται από την ιδιοσυγκρασία, την προσωπικότητα και την αφηγηματική δεξιότητα του/της παιδαγωγού, ο/η οποίος/-α αναλαμβάνει το ρόλο του λαϊκού αφηγητή. Απαιτείται, λοιπόν, μεγάλη προσοχή εκ μέρους του/της παιδαγωγού-αφηγητή/-τριας καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, από την επιλογή του παραμυθιού μέχρι τη γνωστή φράση κατακλείδα *Κι έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα*.

Συνταγές και χρυσοί κανόνες δεν υπάρχουν. Όμως τα κυριότερα σημεία που οφείλει ένας/μία παιδαγωγός να λαμβάνει υπόψη του/της σχετικά με τον τρόπο παρουσίασης και αφήγησης του παραμυθιού είναι τα ακόλουθα⁵⁸:

α) Η επιλογή του παραμυθιού

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η σωστή επιλογή προδιαγράφει και τη σωστή πορεία και την επιτυχία της αφήγησης. Γι' αυτό, η φάση αυτή κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική. Για να οδηγηθεί ο/η παιδαγωγός στην επιλογή του κατάλληλου παραμυθιού,

πρέπει αφ' ενός να είναι ενημερωμένος/-η πάνω στα θέματα που αφορούν στο συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος και αφ' ετέρου να λαμβάνει υπόψη του/της την ηλικία των αποδεκτών της αφήγησης, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους. Υλικό μπορεί να αναζητήσει και στο χώρο του κλασικού παραμυθιού (*Η Κοκκινোসκουφίτσα*, *Ο Κοντορεβιθούλης*, *Τα επτά κατσικάκια* κ.ά.), αλλά και στο χώρο της παράδοσης της ιδιαίτερης πατρίδας των παιδιών.

β) Η γνώση του παραμυθιού

Η γνώση του παραμυθιού κρίνεται αναγκαία, ώστε να περιορίζονται στο ελάχιστο διακοπές και αυτοσχεδιασμοί που διαταράσσουν την ομαλή πορεία της αφήγησης. Γνώση στη συγκεκριμένη περίπτωση δε σημαίνει αποστήθιση, αλλά επίγνωση τόσο της βασικής δομής και των λεπτομερειών του κειμένου όσο και των μηνυμάτων που κρύβονται πίσω από τις λέξεις, πράγμα που προϋποθέτει προετοιμασία στο σπίτι. Φυσικά, επιτρέπονται τροποποιήσεις, επεκτάσεις ή περιορισμοί σε δευτερεύοντα στοιχεία, αλλά χωρίς να απομακρυνόμαστε από το βασικό άξονα του παραμυθιού.

γ) Η χαρά του αφηγητή

Ο/Η παιδαγωγός-αφηγητής/-τρια πρέπει να νιώθει το παραμύθι και να το αισθάνεται σαν να πρόκειται για βίωμά του/της, γιατί αυτή η ψυχική ευφορία είναι μεταδοτική και περνά στο ακροατήριο. Η, με άλλα λόγια, αισθητική απόλαυση του κειμένου απαιτεί, βεβαίως, τριβή με τη λογοτεχνία.

δ) Η ατμόσφαιρα και η ψυχολογική προετοιμασία

Η ώρα του παραμυθιού πρέπει να αναμένεται από τα παιδιά με ενθουσιασμό, ως κάτι που ξεφεύγει από τους κανόνες μιας τυπικής σχολικής ημέρας. Ο χώρος της δραστηριότητας της αφήγησης πρέπει να προσλαμβάνει μοναδικότητα, βαρύτητα και ενδιαφέρον, ώστε να εξασφαλίζεται η συγκέντρωση της προσοχής του κοινού. Τεχνάσματα, όπως η «ησυχόσκονη» ή το «μαγικό φτερό», μπορούν να λειτουργήσουν θετικά στην όλη τελετουργία της αφήγησης.

ε) Το «στήσιμο»

Μετά από ολιγόστιχα ρυθμικά τραγουδάκια, όπως το γνωστό *Κόκκινη κλωστή δεμένη...*, ή με τη βοήθεια μιας σφυρίχτρας που καθορίζει το ρυθμικό βηματισμό των παιδιών, τα προνήπια/ νήπια εισέρχονται και λαμβάνουν θέσεις στην ειδικά διαμορφωμένη γωνιά του παραμυθιού. Εκεί τακτοποιούνται όπως θέλουν (π.χ., σχηματίζουν ημικύκλιο), ώστε να αισθάνονται άνετα, για να μπορέσουν να απολαύσουν το παραμύθι. Ο/Η παιδαγωγός κάθεται και αυτός/-ή στο ίδιο επίπεδο με

τους νεαρούς ακροατές, σε θέση ορατή από όλους, για να μην αποσπά ή προκαλεί την προσοχή τους.

στ) Άρθρωση-φωνή

Ο τόνος και η ένταση της φωνής παίζουν ρόλο στην επιτυχία της αφήγησης, γι' αυτό απαιτείται εκ μέρους του αφηγητή η γνώση της σωστής λειτουργίας της αναπνοής. Το ίδιο ισχύει και για την προφορά, η οποία δεν πρέπει να είναι ελαττωματική, γιατί γίνεται πολύ εύκολα αντικείμενο μίμησης από το παιδί. Επίσης, ο αργός, γρήγορος, αισθηματικός κτλ. τόνος της φωνής, οι ηχητικές διακυμάνσεις και ο χρωματισμός της πρέπει να συμβαδίζουν με το περιεχόμενο της αφήγησης και να δείχνουν ότι ο αφηγητής συμπάσχει με τους ήρωες. Γενικότερα, όταν ο/η παιδαγωγός αφηγείται, έμμεσα διδάσκει γλώσσα. Συνεπώς, απαιτείται προσοχή σε όλα τα επίπεδα του προφορικού λόγου (ύφος, τόνος, άρθρωση, προφορά, μελωδία κτλ.).

ζ) Απλότητα-φυσικότητα

Τόσο το ίδιο το παραμύθι όσο και ο τρόπος της αφήγησης πρέπει να διακρίνονται για την απλότητά τους, ώστε να γίνεται κατανοητό το περιεχόμενο. Χρειάζεται αυτοκυριαρχία στο λόγο, ηρεμία, αβίαστη παρουσίαση των επεισοδίων και αποβολή του τρακ. Όλα αυτά επιτυγχάνονται με τη συνεχή άσκηση.

η) Αμεσότητα-δραματικότητα

Η αμεσότητα αναφέρεται στη γρήγορη εναλλαγή των επεισοδίων, χωρίς εκτροπές από την αφήγηση και μακροσκελείς περιγραφές που αποπροσανατολίζουν την προσοχή των ακροατών. Συναρτημένη με αυτά είναι η δραματικότητα, η οποία αφορά τα παραγλωσσικά στοιχεία της αφήγησης, δηλαδή τη στάση, το ύφος, το βλέμμα και τις κινήσεις του αφηγητή. Ο/Η παιδαγωγός, βέβαια, δεν είναι ηθοποιός: απλώς, υποδυόμενος/-η κάποιο ρόλο σε μία δεδομένη στιγμή, επιχειρεί να κεντρίσει τη φαντασία των μικρών παιδιών.

θ) Το τέλος του παραμυθιού.

Σχεδόν πάντα η κατάληξη του παραμυθιού συνοδεύεται από την ηθική δικαίωση του καλού. Το λυτρωτικό τέλος φέρνει στα παιδιά ψυχική ισορροπία και τα εφοδιάζει με μια αισιόδοξη στάση απέναντι στη ζωή. Οι νεαροί άνθρωποι μαθαίνουν τελικά τη ζωή μέσα από την τέχνη.

Όσα αναφέραμε μέχρι εδώ αφήνουν τον αναγνώστη με απορίες για τον τρόπο αντιμετώπισης από τον αφηγητή των διακοπών της αφήγησης από το ακροατή-



Εικ. 18. Η νηπιαγωγός εξηγεί τις εικόνες του παραμυθιού

ριο, για την ύπαρξη ή όχι μουσικής υπόκρουσης και για την κίνηση των παιδιών ταυτόχρονα με την ακρόαση. Γι' αυτό, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε αμέσως στα τρία αυτά στοιχεία⁵⁹.

α) Διακοπές στη διήγηση

Τα παιδιά διακρίνονται για την τάση τους να παρεμβαίνουν στην αφήγηση, παίρνοντας το λόγο και ανοίγοντας παρενθέσεις, πολλές φορές άσχετες με την υπόθεση του παραμυθιού, με αποτέλεσμα να αποσπάται η προσοχή τους. Καλό είναι οι οποιοσδήποτε απόψεις ή εμπειρίες των παιδιών να εκφράζονται στο τέλος της αφήγησης, τακτική που μεταδίδει στο παιδί τις αρχές της σωστής συνομιλίας, χωρίς ταυτόχρονα να αποσπάται η προσοχή του. Μερικοί ωστόσο υποστηρίζουν ότι οι «ανώδυνες» παιδικές παρεμβάσεις συντελούν στον εμπλουτισμό του παραμυθιού με νέα στοιχεία και στην ψυχολογική ωρίμανση του παιδιού, αφού με αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνεται ότι η εμπειρία του είναι σχετική με την αφήγηση.

Από πλευράς του/της παιδαγωγού, ενδέχεται να ανοίγονται παρενθέσεις για την ερμηνεία άγνωστων λέξεων ή τη διεξοδική ανάλυση ορισμένων σκηνών. Για την αντιμετώπιση τέτοιων ενδεχομένων κρίνεται σκόπιμη εξ αρχής η αντικατάσταση των άγνωστων λέξεων με συνώνυμες και η αποφυγή των ατέλειωτων λεπτομερειών.

Ακόμα και ερωτήσεις όπως «Και τι νομίζετε, λοιπόν, παιδιά, ότι έγινε μετά;», καλό είναι να αποφεύγονται, γιατί είναι σύνηθες τα παιδιά να δίνουν απαντήσεις εντελώς ασύμβατες με την πλοκή του παραμυθιού και τόσο απίθανες, που η συνέχεια του παραμυθιού να μοιάζει λιγότερο ενδιαφέρουσα σε σχέση με αυτό που φαντάζονται.

Ο/Η παιδαγωγός επιπλέον έχει να αντιμετωπίσει και την τυχόν «άτακτη» συμπεριφορά ορισμένων παιδιών που παρεμποδίζουν τη ροή της αφήγησης. Η διακοπή του παραμυθιού στην περίπτωση αυτή για την αποκατάσταση της ησυχίας δεν είναι η ενδεδειγμένη λύση. Αποτελεσματικά μέσα θεωρούνται η αλλαγή στον τόνο και την ένταση της φωνής, η παρεμβολή του ονόματος του μικρού «ταραξία» στο λόγο και η επιβράβευση της κόσμιας συμπεριφοράς των υπόλοιπων παιδιών.

β) Μουσική

Οι μουσικές επιλογές που έχει να κάνει ο/η παιδαγωγός σε σχέση με την αφήγηση είναι δύο: η συνεχής μουσική υπόκρουση και η παρένθεση μουσικών κομματιών σε κατάλληλα σημεία της αφήγησης.

Στην πρώτη περίπτωση η μουσική συμπληρώνει το λόγο, υποβάλλοντας το μαγικό κλίμα του παραμυθιού. Γι' αυτό, καλό είναι να χρησιμοποιείται. Χρειάζεται βέβαια και πάλι προσεκτική επιλογή του κατάλληλου κομματιού με βάση την προϋπάρχουσα εμπειρία του/της παιδαγωγού και τα συναισθήματα των ακροατών, τα οποία μπορεί εκείνος/-η να αποσπάσει μέσα από τις αντιδράσεις τους. Οπωσδήποτε όμως η μουσική, ιδιαίτερα αν υπάρχει και στίχος, δεν πρέπει να συγκεντρώνει την προσοχή του ακροατηρίου σε βάρος του λόγου. Γι' αυτό, η έντασή της δεν πρέπει να υπερκαλύπτει τη φωνή του/της παιδαγωγού.

Στη δεύτερη περίπτωση, θεωρείται χρήσιμο ένα φορητό κασετόφωνο για την παρουσίαση των μουσικών παρεμβολών στις κατάλληλες στιγμές της αφήγησης, με σκοπό τη δημιουργία ονειρικού κλίματος και την πληρέστερη περιγραφή των επεισοδίων. Για παράδειγμα, όταν η πλοκή αναφέρεται στο γάμο του βασιλικού ζευγαριού, η ακρόαση του γαμήλιου εμβατηρίου τονίζει τη λαμπρότητα της σκηνής.

Ο κίνδυνος βέβαια που υπάρχει σχετικά με τη μουσική επένδυση των σκηνών του παραμυθιού είναι η τυποποίηση. Το ενδεχόμενο αυτό ελαχιστοποιείται με το να δοκιμάζει ο/η παιδαγωγός νέους τρόπους σύζευξης του λόγου με τη μουσική ή με το να εμπλουτίζει την αφήγηση με τους δικούς του/της ήχους, αν γνωρίζει ένα μουσικό όργανο.

γ) Κίνηση

Παρά τη στατική εικόνα που σχηματίζουμε, όταν μιλάμε για ακρόαση παραμυθιού,

με τα παιδιά καθισμένα με έναν ορισμένο τρόπο, δεν αποκλείεται ο συνδυασμός του λόγου με την κίνηση. Έτσι, μπορούμε να προτρέψουμε τα παιδιά να εκτελέσουν επί τόπου μιμητικές κινήσεις με το κεφάλι, τον κορμό ή τα χέρια ή και να μιμηθούν το βηματισμό των στρατιωτών, τον καλπασμό των αλόγων κτλ., ανάλογα με την εκάστοτε υπόθεση. Με αυτόν τον τρόπο, το παραμύθι μετατρέπεται σε δράση. Η κινητική συμμετοχή ωστόσο θα πρέπει να είναι απλώς βοηθητική, ώστε να μην επιτρέπει τη σκίαση του προφορικού λόγου ή τη μετάπτωση της αφήγησης σε θεατρικό παιχνίδι.

Γενικά, ο σωστός τρόπος παρουσίασης του παραμυθιού επιτυγχάνεται με τη δραστηριοποίηση του ίδιου/της ίδιας του/της εκπαιδευτικού και την επιμόρφωσή του/της. Συμπληρωματικά προς τη συστηματική παρακολούθηση της Παιδικής Λογοτεχνίας (σεμινάρια, συνέδρια, ημερίδες κ.ά.) τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, επιμορφωτές κρίνονται, σύμφωνα με μερικούς μελετητές⁶⁰, και οι ασπύδαχοι παραμυθάδες και παραμυθούδες του λαού, οι οποίοι χρήσιμο είναι να μεταδώσουν στη νεότερη γενιά την τέχνη της αφήγησης.

5.10. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗ ΔΙΗΓΗΣΗ ΕΝΟΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ⁶¹

α) Δημιουργία παραμυθιού από τα παιδιά

Αφού προετοιμάσουμε σχετικά τα παιδιά, σκεφτόμαστε ομαδικά ένα θέμα και κάθε παιδί με τη σειρά του προσθέτει το δικό του αφηγηματικό λιθαράκι στην οικοδόμηση του παραμυθιού. Κάθε αφηγηματική προσθήκη μαγνητοφωνείται, ενώ παράλληλα τα παιδιά ζωγραφίζουν τα επεισόδια που σκέφτονται, ώστε στο τέλος να είναι δυνατή η ανασύνθεση του παραμυθιού μέσα από τις ζωγραφιές.

Σαν παραλλαγή, μπορούμε να παραλείψουμε τον τίτλο ή την κατάληξη του παραμυθιού, για να εργαστούν τα παιδιά στο σπίτι και να προτείνουν τις δικές τους λύσεις το καθένα την επόμενη μέρα στο σχολείο. Ολόκληρη η λογοτεχνική δημιουργία μπορεί να γίνει ένα «σώμα» και να δοθεί σε αντίγραφα σε κάθε παιδί, αλλά και να κατατεθεί στο «Αρχείο Γλωσσικών Δραστηριοτήτων». Με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά αποκομίζουν και μια προκαταρκτική ιδέα για τον τρόπο με τον οποίο φτιάχνονται τα βιβλία.

β) Δημιουργία παραμυθιών με αριθμούς κ.ά.—λογικομαθηματικές έννοιες

Η κατανόηση προμαθηματικών εννοιών και σχέσεων μπορεί να επιτευχθεί με τη δημιουργία παραμυθιών στα οποία τα παιδιά ανακατεύουν λέξεις και αριθμούς, όπως στην ακόλουθη περίπτωση:

*«Μια φορά οι μαρκαδόροι άρχισαν να ζωγραφίζουν μόνοι τους. Ζωγρά-
φισαν πέντε αγελάδες, τέσσερα μοσχάρáκια, τρία άλογα, δύο σκυλιά κι έναν
τσιπάνη. Ένας μαρκαδόρος όμως αγαπούσε πολύ τα λουλούδια και τα δέ-
ντρα. Έτσι, λοιπόν, ζωγράφισε δύο τριαντάφυλλα, ένα πεύκο, πέντε πορτο-
καλιές, τρεις γαριφαλιές κτλ.».*

Με ανάλογους στόχους χρησιμοποιείται συχνά ο *Κοντορεβιθούλης*. Ο/Η παιδα-
γωγός ή ένα παιδί, υποδυόμενος/-η τον πρωταγωνιστή του παραμυθιού, σκορπίζει
«ίχνη» με πετραδάκια ή κύβους και σχηματίζει διαδρομές μέσα στην αίθουσα ανάμε-
σα στα διάφορα αντικείμενα. Από πριν τα παιδιά έχουν ορίσει το δάσος και το σπίτι
και με βάση τα «ίχνη» καθοδηγούνται στο χώρο και μαθαίνουν να προσανατολίζονται.

γ) Αναδιήγηση

Η αναδιήγηση του κειμένου γίνεται ή από τα παιδιά ή από τον/την παιδαγωγό,
εφόσον εκείνα το ζητήσουν. Στην πρώτη περίπτωση, το παιδί που ξαναδιηγείται το
παραμύθι βρίσκεται σε ορατό από τους ακροατές σημείο, για να προσελκύει την
προσοχή τους, ενώ ταυτόχρονα το ίδιο το παιδί ενισχύει την αυτοπεποίθησή του
και βοηθείται να ξεπεράσει τυχόν προβλήματα έκφρασης.

δ) Δραματοποίηση

Δραματοποίηση σημαίνει το παίξιμο της ιστορίας του παραμυθιού, η αναπαρά-
σταση του παραμυθιού από τα παιδιά. Μετά την αφήγηση και την προετοιμασία
της ατμόσφαιρας για ό,τι πρόκειται να ακολουθήσει, τα παιδιά συζητούν μεταξύ
τους και μοιράζονται τους ρόλους με τη διακριτική βοήθεια του/της παιδαγωγού.
Φροντίζουμε να αποφεύγονται οι «διακοσμητικοί» ρόλοι (δέντρα, σύννεφα κτλ.),
για να μην καταστραφεί ο δυναμικός χαρακτήρας της δραματοποίησης. Αφού τα
παιδιά ορίσουν τους χώρους όπου θα διεξαχθεί η παράσταση και αφού ντυθούν
κατάλληλα, αρχίζουν να «υλοποιούν» το παραμύθι μέσω του λόγου, της κίνησης
και των διαθέσιμων βοηθητικών υλικών.

Συχνά ο/η παιδαγωγός χρειάζεται να διασκευάσει το παραμύθι, περιορίζοντας
για παράδειγμα την έκτασή του. Επίσης, η δραματοποίηση είναι πιο επιτυχής,
όταν τα παιδιά γνωρίζουν καλά το περιεχόμενο του κειμένου, χωρίς να απαγορεύ-
ονται ελεύθερες τροποποιήσεις από τα ίδια· μάλιστα, παρατηρείται συχνά η τάση
των παιδιών να επιμηκύνουν τα επεισόδια των παραμυθιών που τους αρέσουν
ιδιαίτερα. Η αθόρυβη παρακολούθηση της αναπαράστασης από την πλευρά του/
της παιδαγωγού του/της επιτρέπει να παρατηρεί τη γλωσσική συμπεριφορά των
μικρών «ηθοποιών», για να προβεί αργότερα σε τυχόν βελτιώσεις.



Εικ. 19. Σκηνή από δραματοποίηση παραμυθιού.

ε) Κουκλοθέατρο

Στην περίπτωση αυτή η παράσταση πραγματοποιείται από κούκλες, στις οποίες τα παιδιά δανείζουν τις φωνές τους. Εκτός από κούκλες απαραίτητα στοιχεία του κουκλοθέατρου είναι τα σκηνικά και το παράπηγμα. Ενδέχεται και πάλι το κείμενο να χρειάζεται διασκευή, ενώ η μουσική μπορεί να υποβοηθή την παράσταση. Εάν ο/η ίδιος/-α ο/η παιδαγωγός αναλαμβάνει να παίξει από μόνος/-η του/της κουκλοθέατρο, θα πρέπει να προκαλεί διαρκώς το διάλογο με τα παιδιά-θεατές.

στ) Ποίημα

Δεδομένου ότι στα παιδιά αρέσει να βρίσκουν λέξεις που ομοιοκαταληκτούν και να δίνουν ρυθμό στο λόγο τους, ένα παραμύθι μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για τη δημιουργία μικρών ποιημάτων με θέμα τον ήρωα του παραμυθιού που μόλις ακούστηκε, ένα μεμονωμένο περιστατικό κτλ. Τα παιδικά αυτά στιχουργήματα εγγράφονται σε κασέτες για μεταγενέστερη επεξεργασία από τον/την παιδαγωγό.

ζ) Η τράπουλα του Προπ

Σύμφωνα με το Ρώσο παραμυθολόγο Βλαντιμίρ Προπ, το παραμύθι χαρακτηρίζεται από 31 εσωτερικές λειτουργίες, οι οποίες δεν εμφανίζονται όλες σε κάθε παραμύθι. Για παράδειγμα, η πλοκή διακρίνεται σε στάδια-λειτουργίες, όπως

απομάκρυνση, απαγόρευση, παράβαση, έρευνα, προδοσία κ.ά. μέχρι το γάμο του ήρωα. Με βάση αυτές τις λειτουργίες μπορούμε να δημιουργήσουμε αναρίθμητες ιστορίες και παραμύθια. Κατασκευάζουμε, δηλαδή, «τραπουλόχαρτα» με μεγαλύτερο από το κανονικό μέγεθος, πάνω στα οποία ζωγραφίζουμε ή κολλάμε εικόνες αντίστοιχες των λειτουργιών. Αφού ανακατευτούν οι κάρτες, μοιράζονται στα παιδιά, τα οποία στη συνέχεια καλούνται να φανταστούν διάφορα πράγματα βάσει των εικόνων. Έτσι, το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία ενός παραμυθιού, ενώ παράλληλα καλλιεργείται η φαντασία και ο λόγος.

η) Ζωγραφική-χειροτεχνία

Τα παιδιά, μετά την ολοκλήρωση της αφήγησης, μπορούν είτε να ζωγραφίσουν ό,τι θέλουν από το παραμύθι που άκουσαν είτε να αναπαραστήσουν μία σκηνή, έναν ήρωα κτλ. με διάφορα υλικά (πηλό, χαρτί κ.ά.).

θ) Παιχνίδια ανατροπής

Ο/Η παιδαγωγός ανατρέπει την κατάληξη του παραμυθιού προσθέτοντας στο τέλος μία καινούρια λέξη, η οποία αλλάζει την πορεία της υπόθεσης. Οι πρόσθετες αυτές λέξεις λειτουργούν ως ερεθίσματα, ώστε κάθε παιδί να δίνει τη δική του εκδοχή στην εξέλιξη της υπόθεσης. Για παράδειγμα, η λέξη *ελικόπτερο* στο παραμύθι της Κοκκίνοσκουφίτσας μπορεί να δώσει λύσεις, όπως ότι το ελικόπτερο πήρε την Κοκκίνοσκουφίτσα και τη γιαγιά της μακριά από το λύκο ή ότι ο κυνηγός κατέφτασε στο σπίτι με το ελικόπτερο της αστυνομίας κ.ο.κ.

ι) Παραμυθοσαλάτα

Η πλοκή ενός παραμυθιού μπορεί να τροποποιηθεί με τη συνάντησή του με άλλα παραμύθια. Ο/Η παιδαγωγός, δηλαδή, μπορεί να αναμείξει δύο-τρία παραμύθια, μπερδεύοντας τους ρόλους των ηρώων και δίνοντας, κατά συνέπεια, μια διαφορετική έκβαση στα γεγονότα. Με σωστή καθοδήγηση τα παιδιά οδηγούνται σε καταπληκτικά αποτελέσματα, δίνοντας πρωτότυπες διαστάσεις στα ήδη γνωστά παραμύθια. Ταυτόχρονα, καλλιεργούν τη φαντασία και το λόγο τους.

Το ίδιο ισχύει και για τα αντίστροφα παραμύθια. Θεωρούμε, δηλαδή, δεδομένο κάτι που δεν ισχύει συνήθως και οδηγούμαστε σε εντελώς διαφορετικές από τις συνηθισμένες υποθέσεις. Για παράδειγμα, ο λύκος δεν είναι κακός, οι εφτά νάνοι εμφανίζονται σαν εφτά γίγαντες κτλ.

κ) «Τιλοσαλάτα»

Με σκοπό την άσκηση των μνημονικών και συνδυαστικών ικανοτήτων των παι-

δίων, ανακατεύουμε τίτλους παραμυθιών και τα ονόματα των πρωταγωνιστών και κάνουμε διάλογο με τα (προ)νήπια. Ή, μερικά παιδιά μπορούν να φορέσουν ρούχα που παραπέμπουν σε γνωστούς πρωταγωνιστές παραμυθιών και τα υπόλοιπα να προσπαθούν να θυμηθούν τα όνομα του ήρωα και το παραμύθι στο οποίο εκείνος ανήκει.



Εικ. 20. Η αφήγηση του παραμυθιού οδηγεί τα παιδιά σε πυλοπλαστικές δημιουργίες.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Τα παραμύθια, φανταστικές διηγήσεις που ψυχαγωγούν και ταυτόχρονα απομακρύνουν τον αφηγητή και τους ακροατές από την πραγματικότητα, έχουν τις ρίζες τους στο απώτατο παρελθόν της ανθρωπότητας. Με το πέρασμα του χρόνου χάθηκε η πρωτόγονη αντίληψη ότι το παραμυθιακό περιεχόμενο αντικατοπτρίζει την ίδια τη ζωή, γεγονός που συνέβαλε στην εξέλιξη του παραμυθιού σε τέχνη.

Διαδεδομένα από λαό σε λαό ή γεννημένα ανεξάρτητα μεταξύ τους, απαντούν σε κάθε γωνιά της γης και χαρακτηρίζονται από καταπληκτική ομοιότητα.

Ειδικά, το ελληνικό παραμύθι έλκει την καταγωγή του από τις αρχαιοελληνικές διηγήσεις, ενώ στην πορεία του εμπλουτίστηκε και από μόνο του, αλλά και από τουρκικά δάνεια.

Διακρίνονται δύο είδη παραμυθιού: το παραδοσιακό-λαϊκό και το σύγχρονο-επώνυμο. Βασικά γνωρίσματα του παραμυθιού είναι το φανταστικό στοιχείο, η απουσία αναφορών σε συγκεκριμένα πρόσωπα και σε ορισμένο τόπο και χρόνο, η έλλειψη διδακτικού τόνου κ.ά.

Από δομική άποψη, παρατηρούνται συχνά η επανάληψη φραστικών μοτίβων, ο μαγικός αριθμός «τρία», η εναλλαγή έντασης και χαλάρωσης κτλ.

Από παιδαγωγική σκοπιά προσφέρει ευχαρίστηση, συμβάλλει στη γλωσσική καλλιέργεια και βοηθά στην επίλυση ψυχολογικών συγκρούσεων.

Οι ερμηνείες των παραμυθιών ποικίλλουν από κοσμολογικές μέχρι ψυχαναλυτικές. Για την επιτυχία των εκπαιδευτικών στόχων έχουν σημασία αφ' ενός οι προϋποθέσεις και οι τεχνικές της αφήγησης (σωστή επιλογή, βαθιά γνώση κτλ.) και αφ' ετέρου οι τρόποι αξιοποίησης του παραμυθιού (αναδιήγηση, δραματοποίηση κ.ά.).

📖 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1) Σε τι διαφέρει το νεότερο από το πρωτόγονο παραμύθι;

2) Ο Μ. Μερακλής⁶² γράφει για το παραμύθι Το βασιλόπουλο και η ραφτοπούλα: *«Τη διήγηση αυτή, από την οποία έχουμε στην Ελλάδα και άλλες 52 παραλλαγές ή καταγραφές, τη βρίσκουμε ακόμη και στην Ισπανία και τις χώρες της Λατινικής Αμερικής σε 37 παραλλαγές, στην Ιταλία σε 10 παραλλαγές, στη Γαλλία (1 παραλλαγή), στη Ρουμανία (1), στη Γιουγκοσλαβία (2), στην Κορσική (1), στη Μάλτα (1), στην Αίγυπτο (2), στην Υεμένη (1), στη Σαουδαραβία (1) και στην Τουρκία (7). Και σε χαλαρότερα συγγενικές παραλλαγές η διήγηση έχει ακόμη*

πλατύτερη διάδοση, φτάνει ως τη Ρωσία, την Ινδία και τους Καβύλους της Αφρικής.» Πώς αιτιολογείτε την ευρύτατη διάδοση του παραμυθιού;

3) Να αναφέρετε τις πηγές προέλευσης του ελληνικού παραμυθιού.

4) Τι γνωρίζετε για το επώνυμο-σύγχρονο παραμύθι και ποια είναι τα χαρακτηριστικά του που το διαφοροποιούν από το λαϊκό-παραδοσιακό παραμύθι;

5) Ποιες είναι οι ενστάσεις που έχουν διατυπωθεί για το λαϊκό-παραδοσιακό παραμύθι; Με ποια επιχειρήματα αντιμετωπίζονται;

6) Δώστε επιγραμματικά τα χαρακτηριστικά του παραμυθιού.

7) Με ποιον τρόπο επηρεάζει τον ψυχισμό του παιδιού το αντιθετικό σχήμα των δύο προσώπων στο παραμύθι;

8) Γιατί το παραμύθι θεωρείται, εκτός των άλλων, μέσο διαπαιδαγώγησης;

9) Ποιο ρόλο παίζει η εναλλαγή έντασης και χαλάρωσης στα επεισόδια του παραμυθιού;

10) Υποστηρίζεται ότι το παραμύθι βοηθά το παιδί να ανεξαρτητοποιηθεί και να ολοκληρώσει την προσωπικότητά του. Πώς αποδεικνύεται αυτό από το παραμύθι Ο Κοντορεβιθούλης;

11) Γιατί είναι καλύτερα ο/η παιδαγωγός να γνωρίζει καλά το παραμύθι και να το αφηγείται διά ζώσης παρά να το διαβάζει στα παιδιά;

- 12) Τι εννοούμε, όταν λέμε ότι ο/η παιδαγωγός πρέπει να αφηγείται το παραμύθι με τρόπο (α) απλό και φυσικό και (β) άμεσο και δραματικό;
-
- 13) Πώς πρέπει ο/η παιδαγωγός να αντιμετωπίζει τις διακοπές της αφήγησης από τα παιδιά;
-
- 14) Με ποιους τρόπους μπορεί ο/η παιδαγωγός να αξιοποιήσει τη μουσική κατά τη διάρκεια της αφήγησης;
-
- 15) Μπορεί να συνδυαστεί η αφήγηση του/της παιδαγωγού με την κίνηση των παιδιών;
-

• ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1) Ωθήστε τα παιδιά στη δημιουργία ενός παραμυθιού με τον τρόπο που προτείνεται στην υποενότητα «Δημιουργία παραμυθιού από τα παιδιά». (Μπορείτε προαιρετικά να εστιάσετε την προσοχή τους σε λογικομαθηματικές έννοιες). Μαγνητοφωνήστε το προϊόν των παιδιών και παρουσιάστε το στην τάξη σας.
- 2) Αφηγηθείτε ένα παραμύθι στα παιδιά και στη συνέχεια παρακινήστε τα να το δραματοποιήσουν.
- 3) Πραγματοποιήστε μία δραστηριότητα με την τράπουλα του Προπ.
- 4) Κατά τη διάρκεια της πρακτικής σας άσκησης, αναμείξτε τους ήρωες και τις υποθέσεις δύο γνωστών παραμυθιών της επιλογής σας. Να αναφέρετε στην τάξη σας το αποτέλεσμα.
- 5) Σκεφτείτε δύο παραμύθια και εστιάστε την προσοχή σας στην κατάληξή τους. Ποιες λέξεις προτείνετε ως ερεθίσματα για να δώσουν τα παιδιά μια πρωτότυπη έκβαση σε κάθε παραμύθι; Εφαρμόστε τις προτάσεις στον Παιδικό σταθμό και παρουσιάστε τα αποτελέσματα στην τάξη σας.
- 6) Σκεφτείτε ρόλους ηρώων, επεισόδια γνωστών παραμυθιών κτλ. που θα μπορούσαν να δοθούν με τρόπο αντίστροφο στα παιδιά (π.χ., ο λύκος δεν είναι κακός) με σκοπό τη δημιουργία νέων παραμυθιών. Εφαρμόστε τις προτάσεις στον Παιδικό σταθμό και παρουσιάστε τα αποτελέσματα στην τάξη σας.
- 7) Επιλέξτε ένα παραμύθι και την κατάλληλη μουσική επένδυση. Ορίστε τα σημεία της αφήγησης στα οποία θα μπορούσατε να παρεμβάλετε τα μουσικά κομμάτια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

6^ο

ΜΙΚΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΜΙΚΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Ο όρος *μικρές ιστορίες* αναφέρεται στις πολύ σύντομες διηγήσεις, οι οποίες πα-
ρέχουν με ρεαλιστικό τρόπο μια εικόνα της καθημερινότητας και της ζωής του
μικρού παιδιού, χρησιμοποιώντας αφαιρετικό λόγο, αλλά ταυτόχρονα προσιτό
στην αντιληπτικότητά του, οικείο, άμεσο και συγκεκριμένο⁶³.

Οι μικρές ιστορίες ξεκίνησαν μαζί με το παραμύθι και τις λαϊκές ιστορίες με
ευτράπελο κοινωνικό περιεχόμενο. Εμφανίστηκαν για πρώτη φορά σε παιδικά πε-
ριοδικά του 19ου αιώνα, ενώ από τη δεκαετία του 1970 άρχισαν να προωθούνται
χάρη στους ετήσιους διαγωνισμούς της *Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς* και
του *Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου*, στους οποίους οφείλεται και η καθιέ-
ρωση του όρου μικρές ιστορίες⁶⁴.

Το λογοτεχνικό αυτό είδος είναι από τα πλέον κατάλληλα για παιδιά της προσχο-
λικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που το
διαφοροποιούν από το παραμύθι. Δεδομένου ότι το παιδί αυτής της ηλικίας δεν έχει
πολύ αναπτυγμένες αντιληπτικές, νοητικές και γλωσσικές ικανότητες είναι σε θέση,
όπως είναι φυσικό, να προσλαμβάνει περιορισμένες παραστάσεις. Συνεπώς, το λο-
γοτεχνικό κείμενο που προορίζεται για το μικρό παιδί πρέπει να ανταποκρίνεται στις
ιδιαιτερότητες της ηλικίας του. Οι μικρές ιστορίες χαρακτηρίζονται από εκφραστική
λιτότητα, νοηματική απλότητα, προσιτό λεξιλόγιο, σύντομες φράσεις με κάποιο βαθ-
μό αφαίρεσης και απουσία παρεκβάσεων και αναλυτικών περιγραφών, με αποτέλε-
σμα να θεωρούνται άριστο ανάγνωσμα για τα παιδιά αυτής της ηλικίας⁶⁵.

Σε αντίθεση με το παραμύθι, όπου τόσο ο χώρος όσο και ο χρόνος είναι
ασαφείς και τοποθετούνται στη σφαίρα του φανταστικού, δηλαδή του μη πραγ-
ματικού, στις μικρές ιστορίες ο χωροχρόνος είναι σαφώς προσδιορισμένος. Το
περιεχόμενο της ιστορίας ανήκει στο παρόν και αναφέρεται στη σύγχρονη ζωή,
στο άμεσο περιβάλλον του παιδιού, σε κοντινά του πράγματα και συμβάντα, σε
βιώματα και σε εμπειρίες του. Τα θέματα αντλούνται από τα παιδικά παιχνίδια
(κούκλες, αυτοκινητάκια κτλ.), από τον κόσμο των ζώων, κατοικίδιων και μη

(γάτες, ποντίκια, αλεπούδες κτλ.) καθώς και από το μοντέρνο τρόπο ζωής. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι αναπτύσσονται θέματα κοινωνικού ρεαλισμού, όπως ο θάνατος, η υιοθεσία, το διαζύγιο κ.ά. Μάλιστα, η βιωματική διάσταση του λόγου βοηθά στην κατανόηση τυχόν σύνθετων και αφηρημένων εννοιών⁶⁶.

Άλλα γνωρίσματα των μικρών ιστοριών είναι η περιορισμένη τους έκταση (τουλάχιστον μία σελίδα μέχρι το πολύ πέντε σελίδες), η κυριαρχία των συμβόλων (π.χ., τα ζώα και τα άψυχα αντικείμενα εμφανίζονται με ανθρώπινη γλώσσα) και η πλούσια εικονογράφησή τους, η οποία βέβαια δεν «επισκιάζει» το κείμενο, αλλά το συμπληρώνει⁶⁷.

Πρόκειται για κείμενα ιδιαίτερα αγαπητά στα παιδιά που συχνά λειτουργούν ως ασκήσεις του προφορικού λόγου μέσω της αναδιήγησης. Με τον τρόπο αυτό ενδυναμώνονται οι μνημονικές ικανότητες των παιδιών και προωθείται η από μέρους τους κατάκτηση της γλώσσας. Η αναδιήγηση είναι ευχάριστη δραστηριότητα για το παιδί, πράγμα που αντανακλάται στο πρόσωπό του ως μικρού αφηγητή. Η σπουδαιότητα των κειμένων αυτών επιβάλλει να παρουσιάζονται, όπως τα παραμύθια, κατόπιν σωστής επιλογής.

Παραδείγματα μικρών ιστοριών είναι: *Ήταν και δεν ήταν, Περιπέτειες ενός χαμόγελου, Η Ονειρώ* της Μ. Λοΐζου, *Οι Μικροί μας Φίλοι* (5 τόμοι) της Σ. Παράσχου, *οι Ιστορίες του κλόουν του Γ.Μ. Μαρίνου, Ο Πολικός και η Μελένια* της Ε. Μάρρα κ.ά.



Εικ. 21. Παιδιά «διαβάζουν» μικρές ιστορίες και προβληματίζονται.

Μικρές ιστορίες μεταφρασμένες⁶⁸

Στο εμπόριο κυκλοφορούν μικρές ιστορίες σε μετάφραση, κυρίως από την ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Στις περιπτώσεις αυτές οφείλουμε, πριν εισαγάγουμε οποιοδήποτε κείμενο στον Παιδικό σταθμό, να εξετάζουμε τις μεταφράσεις από κάθε άποψη (γλωσσική, υφολογική κ.ά.), για να οδηγηθούμε σε ορθές επιλογές. Το όνομα του μεταφραστή αποτελεί συχνά εγγύηση της καλής ποιότητας της μετάφρασης.

Ιστορίες διασκευασμένες⁶⁹

Η διασκευή ιστοριών καθίσταται αναγκαία, σε περιπτώσεις που ορισμένα κείμενα χρειάζονται απλοποιήσεις, για να γίνουν κατανοητά στα μικρά παιδιά. Οι εξομαλύνσεις αφορούν τη γλώσσα (π.χ., δύσκολες λέξεις αντικαθίστανται από συνώνυμες), το ύφος (π.χ., επεκτείνονται τα διαλογικά μέρη και βραχύνονται τα διηγηματικά) και το περιεχόμενο των κειμένων, κυρίως με αποβολή ή τροποποίηση τρομακτικών επεισοδίων.

Η διασκευή κάθε λογοτεχνικού κειμένου είναι δύσκολη και υπεύθυνη υπόθεση. Ο διασκευαστής πρέπει να λαμβάνει υπόψη του το ακροατήριο στο οποίο απευθύνεται το καινούριο κείμενο, αλλά και να σέβεται και να τηρεί την υπάρχουσα νομοθεσία για τα πνευματικά δικαιώματα, αναφέροντας τα πλήρη στοιχεία του πρωτοτύπου και ενημερώνοντας σχετικά το συγγραφέα.

Σχετικά με τις μεταφράσεις (αλλά και με τις διασκευές) όχι μόνο μικρών ιστοριών αλλά και άλλων λογοτεχνικών κειμένων, υποστηρίζεται ότι θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με φειδώ, γιατί δεν προέρχονται πρωτογενώς από τη μητρική γλώσσα του παιδιού στο οποίο απευθύνονται. Είναι όμως ταυτόχρονα μια αναπόφευκτη πραγματικότητα, αφού η ελληνική βιβλιογραφία δεν μπορεί να καλύψει τα πάντα. Γι' αυτό, ο/η παιδαγωγός φέρει την ευθύνη της προσεκτικής επιλογής ή διασκευής.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται μία μικρή ιστορία, στην οποία μπορεί να εντοπίσει κανείς ό,τι ειπώθηκε προηγουμένως σε θεωρητικό επίπεδο για το συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος:

ΤΟ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟ ΚΡΕΜΜΥΔΙ

Μια φορά ήταν ένα κρεμμύδι πολύ χαρούμενο! Κρεμόταν στο ταβάνι του χωριάτικου σπιτιού στην άκρη της κρεμμυδοπλεξούδας. Το κρεμμύδι λοιπόν αυτό όλη μέρα γελούσε κι έλεγε αστείες ιστορίες στα κυδώνια, στα σκόρδα και στα ρόδια που κρέμονταν δίπλα του.

Έτσι περνούσε ο καιρός και οι μακριές μέρες του χειμώνα δεν ήταν βαρετές. Όμως, κάποιο πρωί, έπιασε δυνατή ζέστη. Είχε φτάσει το καλοκαίρι!

– Ουφ, σκάω! είπε το κρεμμύδι και πέταξε το ροζ πανωφόρι του στο πάτωμα. Όμως και πάλι ζεσταινόταν.

– Ουφ, σκάω, ξανάπε και πέταξε και το δεύτερο πανωφόρι του. Ξαλάφρωσε λίγο και έπιασε να λέει μια αστεία ιστορία. Δεν πρόλαβε όμως να τελειώσει και είδε πως κανείς δε γέλαγε! Τα σκόρδα, τα κυδώνια και τα ρόδια είχαν κατεβάσει κάτι μούτρα, να! κι έτριβαν δυνατά τη μύτη τους!

– Χμ! Δε θα τους αρέσει, σκέφτηκε, ας τους διηγηθώ μίαν άλλη. Κι αφού πέταξε το τρίτο και το τέταρτο πανωφόρι του στο πάτωμα, άρχισε μια καινούρια ιστορία:

– Λοιπόν, ήταν ένας γάιδαρος με κάτι αυτιά μεγάλα σαν πάπλωμα! Μ' αυτά σκεπαζόταν το χειμώνα, αυτά είχε και για στρώμα. Το καλοκαίρι με τις ζέστες, τα κουνούσε πέρα δώθε και τότε έπιαναν μεγάλοι αέρηδες. Τόσο μεγάλοι, που τα δέντρα ξεριζώνονταν και οι βαρκούλες βούλιαζαν!

Δεν πρόλαβε όμως να τελειώσει την ιστορία του και τι να δει! Τα σκόρδα, τα κυδώνια και τα ρόδια έκλαιγαν δυνατά με κάτι δάκρυα σαν κορόμηλα!

– Μα τι πάθατε; είπε το κρεμμύδι όλο απορία. Μια αστεία ιστορία έλεγα!

– Μόλις αρχίζεις να μιλάς, τα μάτια μας γεμίζουν δάκρυα. Να σταματήσεις αμέσως! Φώναζαν τα ρόδια και οι άλλοι συμφώνησαν.

Το χαρούμενο κρεμμύδι ένωσε για πρώτη φορά λυπημένο. Ωστε οι ιστορίες του δε διασκεδάζαν πια κανένα. Ήθελε να πεθάνει. Άρχισε λοιπόν να βγάζει ένα ένα τα ρούχα του για να μείνει γυμνή η πράσινη καρδιά του και να την κάψει ο ήλιος! Δεν πρόλαβε όμως. Μπήκε στο δωμάτιο η νοικοκυρά του σπιτιού!

– Αυτό το κρεμμύδι κοντεύει να χαλάσει, είπε. Θα το κόψω να το βάλω στην πίτα. Και το 'κόψε!

Σαν έπιασε όμως να το ξεφλουδίσει, τα μάτια της άρχισαν να τσούζουν δυνατά και να, τα δάκρυα ποτάμι!

– Αχ, παλιοκρέμμυδο! λέει με θυμό. Δίνει μια και το πετάει απ' το παράθυρο!

Το χαρούμενο κρεμμύδι βρέθηκε πεσμένο πάνω στο χώμα. Ένωθε τόσο άχρηστο και περιφρονημένο! Πόσο θα 'θελε να πεθάνει! Όμως η χαρούμενη καρδιά του, του ψιθύρισε:

– Δεν πρέπει να χάνεις το κέφι σου! Η ζωή είναι ωραία!

Το χώμα ήταν παχύ και δροσερό. Τρύπωσε λοιπόν μέσα του για να δροσιστεί. Σαν βρέθηκε στο σκοτάδι και στην υγρασία, ένωσε καλύτερα. Το 'ριξε λοιπόν στον ύπνο.

Κοιμήθηκε βαθιά για πολύ, μα πάρα πολύ καιρό.

Ωσπου ήρθε η άνοιξη. Το κρεμμύδι ξύπνησε. Τώρα ένωθε δυνατό και ξεκούραστο. Είχε βγάλει ριζούλες και πράσινα μυτερά φυλλαράκια!

– Αντί να πεθάνω, ξαναγεννήθηκα! είπε κι έβαλε τα γέλια. Είχε βρει όλο το παλιό του κέφι! Έσπρωξε λοιπόν τη γη και βγήκε έξω.

– Ποπό, τι θαύμα ήταν αυτό! Βρισκόταν μέσα σ' ένα λαχανόκηπο! Δίπλα του φύτρωναν μαρούλια και λάχανα. Μαϊντανός και σκόρδα.

– Ε, γεια σας! φώναξε το κρεμμύδι. Θέλετε να σας πω μιαν αστεία ιστορία;

– Θέλουμε, θέλουμε! απάντησαν όλα τα λαχανικά μαζί κι έσκυψαν ν' ακούσουν.

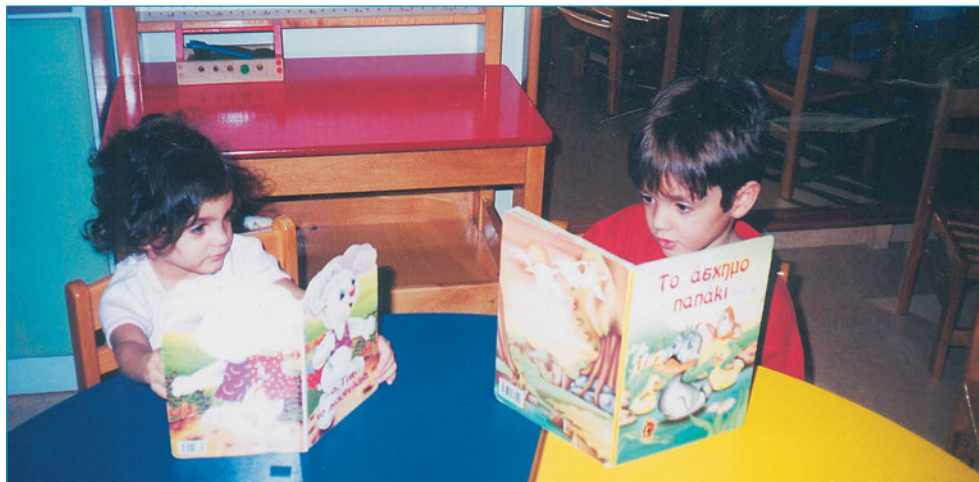
– Λοιπόν, άρχισε το κρεμμύδι, ήταν ένα κατσίκι που τα πόδια του ήταν τόσο ψηλά, σαν τηλεγραφόξυλα. Δε χρειαζόταν να πηδάει για να πιάσει τα φύλλα και τις κορφούλες. Το αντίθετο μάλιστα. Για να τα φτάσει έπρεπε να σκύβει. Σκύψε σκύψε λοιπόν, καμπούριασε! Κι έβγαλε όχι μια, αλλά δυο καμπούρες. Έγινε δηλαδή καμήλα!

Σαν τέλειωσε την ιστορία το κρεμμύδι, το τι έγινε, δεν περιγράφεται! Όλα τα λαχανικά κόντεψαν να ξεριζωθούν από τα γέλια.

– Τι τύχη να φυτρώσεις δίπλα μας, του είπαν ενθουσιασμένα! Τώρα θα λες τις ιστορίες σου και θα περνάει ευχάριστα ο καιρός.

Το χαρούμενο κρεμμύδι είχε ξεχάσει όλα τα περασμένα. Κι ήταν ακριβώς όπως πρώτα: Χαρούμενο κι ευτυχισμένο!

Από το βιβλίο *Το χαρούμενο κρεμμύδι* της Α. Κοκορέλη, εκδ. Κέδρος



Εικ. 22. Οι μικρές ιστορίες είναι από τα πιο ευχάριστα αναγνώσματα των μικρών παιδιών.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι μικρές ιστορίες (πρωτότυπες, μεταφρασμένες ή διασκευασμένες) είναι σύντομα και ρεαλιστικά κείμενα, τα οποία κρίνονται ως τα πλέον κατάλληλα για παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας. Γνωρίσματα, όπως η εκφραστική λιτότητα, η νοηματική απλότητα και το οικείο λεξιλόγιο καθιστούν τις μικρές ιστορίες πολύ προσιτές και ιδιαίτερα αγαπητές στα μικρά παιδιά.

Τα θέματά τους προέρχονται από το άμεσο περιβάλλον του παιδιού και τη σύγχρονη καθημερινή πραγματικότητα. Χρησιμοποιείται συμβολική γλώσσα, η οποία συχνά συνοδεύεται από εικόνες.

Σε αντίθεση με το παραμύθι, οι μικρές ιστορίες εκτυλίσσονται σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο.

Γενικότερα, το είδος αυτό ενδείκνυται για την καλλιέργεια της γλώσσας και της μνήμης.

🗨 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1) Τι ονομάζουμε μικρές ιστορίες; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους και σε τι διαφέρουν από τα παραμύθια;

2) Ποια είναι η χρησιμότητα των μικρών ιστοριών;

3) Τι πρέπει να προσέχει ο/η παιδαγωγός σχετικά με τις μεταφράσεις και τις διασκευές μικρών ιστοριών;

• ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1) Με ποιους τρόπους θα αξιοποιούσατε την ιστορία *Το χαρούμενο κρεμμύδι*; Σε τι χρησιμεύουν οι δραστηριότητες που προτείνετε;

2) Αναζητήστε συγκεκριμένα παραδείγματα στην ιστορία της άσκησης (1) που ανταποκρίνονται στα γλωσσικά χαρακτηριστικά του είδους αυτού, όπως δίνονται στο θεωρητικό μέρος.

3) Βρείτε μία μικρή ιστορία και ένα παραμύθι και συγκρίνατέ τα ως προς τα γλωσσικά τους χαρακτηριστικά, το περιεχόμενο και τη μορφή.

- 4) Κατά τη διάρκεια της πρακτικής σας άσκησης, προσπαθήστε να παρουσιάσετε την ιστορία της άσκησης (1) στο κουκλοθέατρο.
- 5) Διηγηθείτε στα παιδιά μία ιστορία χωρίς να δώσετε το τέλος της υπόθεσης. Στη συνέχεια ζητήστε από τα παιδιά να μαντέψουν την κατάληξή της.
- 6) Αφού διαβάσετε μία ιστορία στα παιδιά, ζητήστε τους να τη μεταφέρουν αλλού (π.χ., από τη θάλασσα στο βουνό, από την πόλη στο χωριό κτλ.). Καταγράψτε και παρουσιάστε στην τάξη σας μερικές από τις εκδοχές της ιστορίας που φαντάστηκαν τα παιδιά.



ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΠΟΙΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7°

ΠΟΙΗΣΗ

7.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Το παιδί έχει ανάγκη να ακούει αλλά και να δημιουργεί (στο μέτρο των δυνατοτήτων του) ποίηση, ιδιαίτερα στη σημερινή πεζή πραγματικότητα. Τόσο η ακρόαση όσο και η παραγωγή ποιητικών κειμένων απογειώνουν το μικρό παιδί από την καθημερινότητα, το βοηθούν να απελευθερώνει τη φαντασία του, να καλλιεργεί τις νοητικές του δυνατότητες και τη μητρική του γλώσσα, να εξευγενίζει τα συναισθήματά του και να «ξυπνάει» αισθητικά. Η μύηση στην ποιητική τέχνη μπορεί να ξεκινήσει από νωρίς, αφού η ποίηση είναι συνυφασμένη με την παιδική ψυχή, που είναι ευαίσθητη και ευσυγκίνητη. Πώς ορίζεται όμως η ποίηση και ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της παιδικής ποίησης;

Ανάμεσα στους πολλούς ορισμούς που έχουν δοθεί μπορούμε να ξεχωρίσουμε τους παρακάτω:

α) «Ποίηση είναι η πιο τέλεια γλώσσα του ανθρώπου, με την οποία γίνεται ικανός να εκφράσει την αλήθεια» (Mathew Arnold), β) «Ποίηση είναι η τέχνη που ενώνει την ευχαρίστηση με την αλήθεια, καλώντας τη φαντασία σε βοήθεια της λογικής» (Samuel Johnson)⁷⁰, γ) «Ποίηση είναι η γύρη των πραγμάτων του σύμπαντος» (Νικ. Βρεπτάκος) και δ) «Ποίηση είναι η ανάπτυξη στίλβοντος ποδηλάτου» (Α. Εμπειρίκος).

Ειδικότερα, τα ποιήματα που απευθύνονται σε παιδιά διέπονται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά⁷¹:

- Είναι λιτά τόσο ως προς τη γλωσσική διατύπωση όσο και ως προς το νοηματικό περιεχόμενο.
- Είναι σύντομα, αλλά όχι πολύ πυκνά.
- Διακρίνονται για τη γοργότητα, τη ζωηρότητα και τη χάρη τους.
- Αναπαριστούν τον πραγματικό ή φανταστικό κόσμο με σαφή και παραστατικό τρόπο.

- Χωρίς να είναι παιδαριώδη ή απλοϊκά, συμβάλλουν στη δημιουργία εύθυμης διάθεσης και ψυχοπνευματικής ευφορίας.
- Δεν έχουν ηθικοδιδασκτικό στόχο ούτε ρητορικό χαρακτήρα.
- Σχετίζονται άμεσα με τα παιδικά βιώματα και με την παιδική ψυχή.
- Προωθούν τη συνεργασία και ευνοούν ένα κλίμα αισιοδοξίας για το μέλλον του κόσμου.

Κατά τον Κ. Τσουκόφσκι (ρώσο ποιητή, πεζογράφο, μεταφραστή και κριτικό), η παιδική ποίηση πρέπει να φέρει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά⁷²:

- Κάθε στροφή του ποιήματος να αναπαριστά και μία εικόνα.
- Να υπάρχει δράση, που γίνεται αντιληπτή με την πλούσια εναλλαγή εικόνων.
- Η ζωγραφική με τις λέξεις να είναι λυρική.
- Να υπάρχει μουσικότητα.
- Να υπάρχει ομοιοκαταληξία.
- Οι λέξεις που ομοιοκαταληκτούν να συμπυκνώνουν το βασικό νόημα της στροφής.
- Κάθε στίχος να συνιστά μία συντακτική ενότητα.
- Να μην υπάρχουν πάρα πολλά επίθετα.
- Να συνυπολογίζεται ότι το παιδί αγαπά τα ποιήματα που είναι συνυφασμένα με το παιχνίδι.
- Η παιδική ποίηση να εμφανίζει τη δεξιότητα και την πληρότητα της ποίησης των ενηλίκων.

Η παιδική ποίηση, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα, έχει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που συναντά κανείς και στην ποίηση για ενήλικες. Έχει πλέον απομακρυνθεί από την απλοϊκότητα, την αυστηρά δομημένη μορφή του στίχου και το διδακτισμό, στοιχεία που άλλοτε (π.χ. κατά το Διαφωτισμό) είχαν αποτέλεσμα την υποβάθμιση της αισθητικής απόλαυσης υπέρ της απαγγελίας. Τα θέματα αντλούνται από τη φύση, τον τεχνολογικό πολιτισμό, την κοινωνία με τα προβλήματά της και τα αιτήματά της εποχής (π.χ. ειρήνη). Όσον αφορά στο ύφος και τη μορφή, η ομοιοκαταληξία από το 1970 και εξής⁷³ έχει υποχωρήσει, ενώ έδαφος κερδίζει το ελεύθερο μέτρο και ο εσωτερικός ρυθμός. Η δε γλώσσα είναι ειλικρινής, καθημερινή και οικεία, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία απλού ύφους και ζεστής διάθεσης⁷⁴. Όλα τα είδη της νεότερης και σύγχρονης παιδικής ποίησης που φέρουν αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούν το μέσο για την αισθητική και γλωσσική καλλιέργεια των παιδιών⁷⁵.

Ελληνικά ποιητικά κείμενα με αποδέκτες μικρά παιδιά έχουν γράψει οι: Ρ. Καρθαίου, Διον. Τροβάς, Χ. Σακελλαρίου, Μιχ. Στασινόπουλος, Γ. Κρόκος, Έλλη Αλεξίου, Γ. Νεγρεπόντης, Βασ. Ρώτας, Ντ. Χατζηνικολάου, Θ. Χορτιάτη, Έλλη Βάλβη, Μ. Γουμενοπούλου, Μ. Γουδέλη, Γ. Μαρίνος, Β. Χαρωνίτης κ.ά..

7.2. Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Τα ποιητικά κείμενα για παιδιά διακρίνονται σε αυτά που ανήκουν στην παραδοσιακή ποίηση και σε αυτά που εντάσσονται στη σύγχρονη ποίηση.

7.2.1. Παραδοσιακή ποίηση

Κατά τη διάρκεια της περιόδου του ελληνικού Διαφωτισμού (από το 1669 και την άλωση των Χανίων από τους Τούρκους μέχρι το 1821) τα παιδικά λογοτεχνικά κείμενα απουσιάζουν, λόγω των κοινωνικών ανακατατάξεων και του κλίματος της αφύπνισης του Γένους. Η Λογοτεχνία της περιόδου κυριαρχείται από το λογιοτατισμό και τα αρχαιοελληνικά πρότυπα⁷⁶.

Μετά την Ελληνική Επανάσταση και ως το 1880 κάνουν την εμφάνισή τους ποιητικά κείμενα με αποδέκτες, συνειδητά ή παρεμπιπτόντως, μικρά παιδιά. Οι Ι. Βηλαράς, Αρ. Βαλαωρίτης, Γ. Μαρκοράς, Διον. Σολωμός, Γ. Βιζυηνός, Αλ. Κατακουζηνός, Δ. Καμπούρογλου κ.ά. αναγνωρίζονται σήμερα ως πρόδρομοι της παιδικής ποίησης⁷⁷.

Κυρίως όμως την πορεία της παιδικής ποίησης καθόρισαν εκπρόσωποι της δεύτερης περιόδου (1880 και εξής), με πρωτοπόρους τους Αλ. Πάλλη (1851-1935) και Ζ. Παπαντωνίου (1877-1940)⁷⁸.

Στις συλλογές του Αλ. Πάλλη, *Τραγουδάκια για παιδιά* (1889), *Ταμπουράς και κόπανος* (1907) και *Κούφια καρύδια* (1915) είναι φανερή η χρησιμοποίηση της γνήσιας δημοτικής γλώσσας, αλλά και μία καινούρια στάση απέναντι στο παιδί. Σεβόμενος την παιδική προσωπικότητα με τις ιδιοτυπίες και τις ιδιαίτερες ανάγκες γράφει ποιήματα για παιδιά με τόνο οικείο και ύφος ανεπιτήδευτο⁷⁹.

Ο Ζ. Παπαντωνίου έγραψε κείμενα που πέρασαν στα αναγνωστικά του Δημοτικού σχολείου (*Τα ψηλά βουνά*, 1918) καθώς και παιδικά ποιήματα: είναι αρκετά γνωστή η συλλογή *Χελιδόνια* (1920). Με φανερή την απέχθεια προς την περιπλοκότητα και πιστός στην άποψη ότι η αγωγή του παιδιού πρέπει να γίνεται μέσω της τέχνης, έγραψε ποιήματα στα οποία επικρατούν το γέλιο, η χαρά και η αισιοδοξία⁸⁰.

Στην ίδια περίοδο εντάσσονται και άλλοι ποιητές/-τριες, όπως οι Ι. Πολέμης, Σ. Σπεράντζας, Γ. Κοτζιούλας, Γ. Σουρής, Μυρτιώτισσα, Μελισσάνθη, Λ. Ιακωβίδη.

Εξέχουσα θέση κατέχει ο Β. Ρώτας με τα *Παιδιάτικα τραγουδάκια* και την *Αυγούλα* στα οποία κυριαρχούν η αγάπη για τη φύση και το παιδί, το ενδιαφέρον για το λαϊκό μας πολιτισμό αλλά και για τα τότε κοινωνικά προβλήματα⁸¹.

Τέλος, αναφέρουμε τον Τ. Άγρα (1844-1899), του οποίου η ποίηση χαρακτηρίζεται από κλίμα απαισιοδοξίας αλλά και από μια διάθεση συγκίνησης που πηγάζει από οτιδήποτε ασήμαντο και καθημερινό⁸².

Τα παραδοσιακά έντεχνα ποιήματα σε γενικές γραμμές εμφανίζουν τα παρακάτω γνωρίσματα: Έχουν ομοιοκαταληξία, είναι χωρισμένα σε στροφές, συντίθενται από ολιγοσύλλαβους στίχους και είναι έμμετρα (κυρίως έχουν ιαμβικό – –´ ή τροχαϊκό μέτρο – –´). Όσον αφορά τα θέματα, πέρα από τις γνωστές πηγές (οικογένεια, δέντρα, ήλιος, ζώα κτλ.), αξιοποιούνται και οι ποικίλες πτυχές της σύγχρονης εποχής, όπως τα τεχνολογικά επιτεύγματα και το καταναλωτικό πνεύμα του σημερινού ανθρώπου. Τα θέματα πάντα έχουν άμεση σχέση με τα ενδιαφέροντα των μικρών παιδιών, με τον περίγυρό τους και με τον παράλογο –για τα κριτήρια των μεγάλων– κόσμο που κατασκευάζουν με τη δύναμη της φαντασίας τους. Στα ποιήματα αυτά κυριαρχούν η μεταφορά, η ειρωνεία και η εικονοποιία. Ενδεικτικά, παρατίθενται τα εξής κείμενα:

Η ΑΥΓΟΥΛΑ

Κόκορης ελάλησε,
Γάιδaros εγκάρισε,
Κι η χρυσοχέρη αυγούλα
Ροβολάει απ' την κορφούλα
Γνέθοντας χρυσό μαλλί.
Φέρνει γάλα και ψωμί,
Ρόδια, μήλα στην ποδιά της
Και τριαντάφυλλα στ' αυτιά της.

Β. Ρώτας

ΕΝΑ ΠΑΝΙ

Στη θάλασσα τη γαλανή
Ορθό αρμενίζει ένα πανί.
Πού πάει;
Είναι ψυχούλα το πανί,
Λευκή, γυμνή και φωτεινή.
Γελάει.

Γ. Κρόκος

7.2.2. Σύγχρονη ποίηση

Τα κείμενα της σύγχρονης ποίησης δε γράφονται σύμφωνα με κάποιες φόρμες ούτε ακολουθούν τα μορφικά γνωρίσματα της παραδοσιακής, αλλά βασίζονται κυρίως στον εσωτερικό ρυθμό και τη μεταφορά. Οι κυριότερες τάσεις⁸³ της σύγχρονης ποίησης είναι:

- α) Ο *Υπερρεαλισμός**: Η έμφαση δίνεται στη σύνδεση του λογικού με το παράλογο, του πιθανού με το απίθανο. Σύμφωνα με τα γαλλικά πρότυπα (Α. Breton) και την εισαγωγή του υπερρεαλισμού στην Ελλάδα από τον Α. Εμπειρικό (*Υψικάμινος*), τα ποιήματα αυτά (συχνά σε πεζολογική μορφή) μέσω της αυτόματης γραφής εξάγουν από το υποσυνείδητο εικόνες χωρίς λογικό ειρμό, αλλά με τη γοητεία μιας υπερ-πραγματικής (υπερρεαλιστικής) αίσθησης⁸⁴.
- β) Ο *Εξπρεσιονισμός**: Η εξπρεσιονιστική ποίηση χαρακτηρίζεται από λειτουργική ισορροπία μορφής και περιεχομένου, αληθινή και πηγαία διάθεση, χιουμοριστικό ύφος και γοργό ρυθμό. Μπορεί να προτιμάται η παραδοσιακή στιχουργική, αλλά δε θυσιάζεται η ουσία στον αυστηρό φορμαλισμό. Ο στίχος και η στροφή «αναπνέουν» χάρη στα λεκτικά ευρήματα, το σπινθηροβόλο πνεύμα και την εικονοπλαστική δύναμη (π.χ., στην ποίηση της Ρ. Καρθαίου). Αποφεύγεται η διδαχή και τα θέματα αντλούνται από τον τεχνικό πολιτισμό και τη φύση (π.χ., στην ποίηση του Δ. Μανθόπουλου). Επίσης, το παιδί αντιμετωπίζεται με ρεαλισμό και γνώση, με τρυφερότητα και γοητευτική γλώσσα (π.χ., στα ποιήματα της Θ. Χορτιάτη).
- γ) Η *Νεοτερική τάση*: Τα κείμενα της τάσης αυτής διακρίνονται για τα σύγχρονα θέματα και μηνύματα που αφορούν τα προβλήματα όλης της ανθρωπότητας. Συχνά σκορπίζονται μέσα στα ποιήματα παραμυθιακά στοιχεία, όνειρα, αστραφτερές εικόνες, μεταφορές και παρομοιώσεις, ενώ η παραδοσιακή μορφή του στίχου και της στροφής τείνει να καταργηθεί. Για παράδειγμα, η Άλκηστις Κοττογιάννη γράφει ποιήματα νεότροπα, έξυπνα, αστεία, που κινούνται ανάμεσα στο παράλογο και την πραγματικότητα.

Από άποψη θεματολογίας, όπως προαναφέρθηκε γενικά, τα σύγχρονα ποιήματα παρουσιάζουν τα ακόλουθα γνωρίσματα⁸⁵:

- Το θρησκευτικό στοιχείο είναι γενικά περιορισμένο, αλλά όταν υπάρχει, προβάλλεται με διαφορετικό τρόπο από ό,τι παλιότερα.
- Το πατριωτικό στοιχείο και ο υπερβολικός τόνος έχουν υποχωρήσει μπροστά σε πανανθρώπινα ιδεώδη.
- Προβάλλονται κοινωνικές αξίες (Δικαιοσύνη, Ειρήνη, Ελευθερία κ.ά.), που τονώνουν το κοινωνικό συναίσθημα του παιδιού.
- Το φυσικό περιβάλλον δεν είναι τόσο ρομαντικό όσο άλλοτε, αλλά πάσχει από πολλαπλά προβλήματα.
- Το πνεύμα της εποχής (μηχανοκρατία, καταναλωτισμός, πυρηνικά κτλ.) έχει

εισχωρήσει στους στίχους τους, με σκοπό την εξοικείωση του μικρού παιδιού με την πραγματικότητα.

- Ο καθωσπρεπισμός έχει αντικατασταθεί από την καθημερινότητα και τις ενασχολήσεις του σύγχρονου παιδιού.

Παράδειγμα σύγχρονης ποιητικής γραφής αποτελεί το κείμενο που ακολουθεί:

ΤΟ ΚΟΜΠΟΛΟΪ ΤΟΥ ΠΑΠΠΟΥ

*Κρεμάσαμε στ' αυτάκια μας κεράσια
και χορεύουμε με την άνοιξη
σου ήλιου τη γιορτή.
Εκείνος μας κερνάει φιλιά,
χαιδεύει τη γιαγιά μας που νυστάζει
και τα μουστάκια του παππού που αποκοιμήθηκε.
Κλέψαμε τότε το κεχριμπαρένιο κομπολόι του
και το χαρίσαμε στον ήλιο.
Σαν τ' αποζήτησε, κάναμε τους ανήξερους.
Είδε ψηλά, κατάλαβε και γέλασε μαζί μας.*

B. Αρβανιτίδου

Λίμερικ

Στο χώρο της σύγχρονης ποίησης υπάγονται και τα *λίμερικ* ή *ληρολογήματα*. Το όνομά τους το οφείλουν αφ' ενός στις λέξεις «λήρος», «ληρολογώ» (“εμπαίζω”, “κοροϊδεύω”) και αφ' ετέρου στον άγγλο ποιητή και πατέρα του ποιητικού αυτού είδους Edward Lear, ο οποίος έγραψε *Το βιβλίο των ανοησιών* (*The book of Nonsense*, 1846) που τον έκανε γνωστό παντού. Ο Lear εξαντλεί όλες τις δυνατότητες των γλωσσικών συμβόλων, επιδιώκοντας απίθανους γλωσσικούς και νοητικούς συνδυασμούς⁸⁶. Εισηγητής των σύντομων αυτών, σατιρικών ή απλώς κωμικών, χωρίς νόημα τραγουδιών στην Ελλάδα υπήρξε ο Γ. Σεφέρης με τα *Ποιήματα με ζωγραφίες για μικρά παιδιά* (1975). Πρόκειται για ποιήματα με έκταση (συνήθως) 5 στίχων, χωρίς σταθερό αριθμό συλλαβών, με παράλογο και αστείο περιεχόμενο. Στα κύρια γνωρίσματά τους συγκαταλέγεται και η προσωποποίηση ενώ συνηθίζεται στον τελευταίο στίχο να αναφέρεται μία «περίεργη» λέξη, η οποία έλκει την προσοχή του μικρού παιδιού. Ένα λίμερικ είναι και το παρακάτω:

*Ένας σκαντζόχοιρος χοντρός που έμενε στα Σπάτα
Έτρωγε μόνο αυγά βραστά και τα 'θελε μελάτα
...έπινε όμως τα αυγά σαν να 'τανε νεράκι
κι απ' τα πολλά του τα κιλά έμοιαζε... γουρουνάκι
ο ΛΑΙΜΑΡΓΟΣΚΑΝΤΖΟΧΟΙΡΟΣ που έμενε στα Σπάτα.*

Λ. Αρανίτου

(19 παράλογα και ένα με δύο άλογα)

Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς, το λίμερικ έχει την ακόλουθη δομή⁸⁷:

- Ο 1ος στίχος εισάγει τον πρωταγωνιστή,
- ο 2ος στίχος παρουσιάζει απλώς την ιδιότητά του,
- οι στίχοι 3 και 4 συνεχίζουν με τη δράση του πρωταγωνιστή (ή με την αντίδραση των δευτερευόντων προσώπων),
- και ο 5ος στίχος κλείνει το ποίημα με ένα ηχηρό και «εκκεντρικό» επίθετο.

Η ομοιοκαταληξία παρουσιάζει το σχήμα αα-ββ-α, δηλαδή ο 1ος στίχος ομοιοκαταληκτεί με το 2ο και τον 5ο, ενώ ο 3ος ομοιοκαταληκτεί με τον 4ο.

Πέρα από τα γνωρίσματα της μορφής τους, αυτού του είδους τα ποιήματα με την ιδιότυπη φαντασία, τα πρωτόγνωρα σχήματα, το χιουμοριστικό στοιχείο και το παράλογο καλλιεργούν την παιδική αίσθηση και το βίωμα.

Μεταξύ των ελλήνων ποιητών/-τριών που έχουν γράψει λίμερικ συγκαταλέγονται οι Ά. Κοντογιάννη (*Μανταλάκια στην απλώστρα, ποιήματα στη σιδερώστρα*), ο Φ. Λάδης και η Λ. Αρανίτου (*19 παράλογα και ένα με δύο άλογα*).

Λεκτικά παιχνίδια

Δεν πρόκειται για ιδιαίτερη κατηγορία ποιημάτων με κοινά χαρακτηριστικά, αλλά για στιχουργήματα που έχουν δημιουργηθεί με ευαισθησία και παιγνιώδη διάθεση, ώστε να προκαλούν γέλιο⁸⁸. Περισσότερο θεωρούνται λεξιλογικές ασκήσεις, αφού συμβάλλουν στην κατάκτηση της γλώσσας από το παιδί. Σε αυτά αφθονούν οι παρηχήσεις, οι συνωνυμίες και οι ομοηχίες λέξεων⁸⁹. Τέτοια ποιήματα είναι τα ακόλουθα κείμενα:

Δε σφυρίζει το σφυρί,
δεν ψάλλει το ψαλίδι,
ούτε κουνούπια γέννησε
ποτέ το κουνουπίδι!

Μήπως μαλώνει το μαλλί,
μαγκώνει η μαγκούρα,
τάχατες και το τσίπουρο
βγαίνει απ' την τσιπούρα;

Παιχνιδόλεξα της Θ. Χορτιάτη

«N»

Χθες η θεία μου η Άννα
εκατάπτε μια μπανάνα
και της είπε ο γιατρός:
Άννα, όταν τρως μπανάνα,
να προσέχεις πώς την τρως.
Στο νοσοκομείο η Άννα
που κατάπτε την μπανάνα
την επιάσανε οι πόνοι
κι η μπανάνα στην κοιλιά
της έχει γίνει σαν πεπόνι.

7.3. Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Είναι αδιαμφισβήτητη η παιδαγωγική αξία της Λογοτεχνίας όχι μόνο για το παιδί της προσχολικής ηλικίας, αλλά για τον άνθρωπο γενικότερα. Στην προκειμένη όμως περίπτωση η αξία του ποιητικού λόγου προσδιορίζεται από τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της τρυφερής ηλικίας μέχρι την είσοδο του παιδιού στο Δημοτικό σχολείο. Στο πρώιμο αυτό στάδιο της ζωής, ο ευχάριστος και διασκεδαστικός ποιητικός λόγος βοηθά το παιδί όχι μόνο να εμπλουτίζει τον εσωτερικό του κόσμο, αλλά και να κατανοεί τον περίγυρό του και να διαμορφώνει αισιόδοξη στάση απέναντι στη ζωή. Το ποίημα έρχεται να γνωστοποιήσει στο παιδί ότι πίσω από την πεζή πραγματικότητα κρύβεται ένας διαφορετικός κόσμος, γεμάτος τρυφερότητα, ομορφιά και ευαισθησία. Η ποίηση μεταδίδει στο παιδί την ομορφιά της φύσης, καθώς και τη δύναμη των συναισθημάτων (φιλία, αγάπη, ζεστασιά της οικογένειας κτλ.). Αναπτύσσει επίσης τη φαντασία και καλλιεργεί τον ψυχοπνευματικό κόσμο του παιδιού, καθώς η ψυχική διάθεση του ποιητή, οι σκέψεις και τα συναισθήματά του, οι πόθοι και οι επιθυμίες του μεταγγίζονται στην παιδική ψυχή. Κατά συνέπεια, επιτυγχάνεται η αισθητική απόλαυση του κειμένου από το παιδί και, χωρίς διδακτικό τόνο, η διάπλαση του χαρακτήρα.

Ειδικότερα, ο ποιητικός λόγος που κινείται στη σφαίρα του παραλόγου συντελεί στην εκτόνωση και στην πνευματική ξεκούραση⁹⁰. Παρατηρείται συχνά ότι το παιδί προτιμά τον ήχο παρά το νόημα, μια προτίμηση που, κατ' εξοχήν στα λαχνίσματα, απομακρύνει το παιδί από τον πραγματικό κόσμο και το εισάγει στον κόσμο της ομοιοκαταληξίας και του ρυθμού. Έτσι δημιουργείται μια νέα τάξη στον κόσμο και καταστρέφεται η ήδη υπάρχουσα. Δεν παύουν όμως να υπάρχουν κοινωνικές

ομάδες και κανόνες, όπως φαίνεται από τα παιχνίδια που ξεκινούν με λαχνίσματα⁹¹.

Παράλληλα με όσα προαναφέρθηκαν, ορισμένα ποιήματα και τραγούδια μπορούν να αποτελέσουν παιχνίδια προανάγνωσης και προαρίθμησης⁹². Στιχουργήματα όπως το *Άλφα βήτα γάμα δέλτα, / δώσ' κι εμέ, γιαγιά, κουφέτα* καλλιεργούν από νωρίς τη μάθηση, τη μνήμη και τη δημιουργικότητα των παιδιών και μπορούν να θεωρηθούν ασκήσεις προαναγνωστικές. Παρόμοια τραγουδάκια και ποιηματάκια μπορούν να προετοιμάσουν τα μικρά παιδιά για την εκμάθηση των αριθμών (π.χ., *Έχω μια πάπια / που κάνει δέκα αυγά / κι έχω κι άλλη μία / που κάνει δεκατρία...*). Με τον ίδιο τρόπο μπορούν να μεταδοθούν και άλλες έννοιες στα παιδιά, όπως τα χρώματα, τα μεγέθη και τα σχήματα. Είναι πασίγνωστο το παιχνίδι που συνοδεύεται από το τραγούδι *Γύρω γύρω όλοι...*

7.4. ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Η ποίηση στοχεύει κυρίως στη χαρά και την απόλαυση, αλλά και στην αισθητική και γλωσσική καλλιέργεια του παιδιού. Μερικοί μάλιστα, δε διαχωρίζουν τη γλωσσική αγωγή από την αισθητική, θεωρώντας ότι η γλώσσα αποτελεί ουσία της αισθητικής αγωγής⁹³.

Είτε διαχωρίσουμε την αισθητική από τη γλωσσική καλλιέργεια είτε όχι, οπωσδήποτε θα συμφωνήσουμε ότι η γλώσσα είναι μια ψυχοφυσική λειτουργία, η οποία επηρεάζεται τόσο από έμφυτους/ βιολογικούς παράγοντες όσο και από το κοινωνικό περιβάλλον. Ένα στοιχείο του τελευταίου είναι και η εκπαίδευση, η οποία συντελεί και μέσω της Λογοτεχνίας στην κατάκτηση της γλώσσας από το παιδί. Αν μάλιστα, λάβουμε υπόψη μας ότι μέχρι τα μέσα του 5ου έτους της ζωής του ένα κανονικό παιδί διανύει μία περίοδο που καταλήγει στην ολοκλήρωση του βασικού φυσιολογικού κύκλου της γλωσσικής του ανάπτυξης, μπορούμε να κατανοήσουμε την αξία της Λογοτεχνίας, γενικότερα, αλλά και της ποίησης ειδικότερα προς την κατεύθυνση αυτή⁹⁴.

Το ποιητικό κείμενο είναι ένα μέσο που φέρνει το παιδί σε επαφή με τη μητρική του γλώσσα, οδηγεί στην καλλιέργεια της προφορικής έκφρασης και βοηθά στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου. Η καθαρή και κατανοητή άρθρωση από τον/την παιδαγωγό βοηθά το παιδί να εξοικειωθεί με καινούριες λέξεις και εκφράσεις, προχωρώντας έτσι στο σωστό χειρισμό της μητρικής γλώσσας με αβίαστο τρόπο. Το γεγονός ότι η σύγχρονη ποίηση παρακολουθεί τις εξελίξεις καθιστά το παιδί ικανό να κατανοεί πλήρως λέξεις και έννοιες για παράδειγμα, της τεχνολογίας (όπως *κομπιούτερ, πύραυλος κ.ά.*)⁹⁵.

Ουσιαστικά, για το μικρό παιδί η γλώσσα αποτελεί ένα μυστήριο. Η ποίηση, είτε ως ακρόαση είτε ως δημιουργία, είναι ένα από τα μέσα που χρησιμοποιεί για να εξερευνήσει τη γλώσσα. Μέσα από τα κείμενα είναι σε θέση να μάθει τη μεταφορική και συμβολική σημασία των λέξεων, την ειρωνεία και άλλες χρήσεις της γλώσσας. Προς αυτή την κατεύθυνση, ιδιαίτερα τα λεκτικά παιχνίδια μπορούν να θεωρηθούν άριστες λεξιλογικές ασκήσεις.

Ο κύριος μηχανισμός μέσα από τον οποίο συντελείται η γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού είναι η μίμηση της λογοτεχνικής γλώσσας και της ομιλίας του/της παιδαγωγού. Κάθε παιδί μιμείται πιο εύκολα ή πιο δύσκολα τη γλώσσα που ακούει στο Νηπιαγωγείο ή στον Παιδικό σταθμό, ανάλογα με τις γλωσσικές γνώσεις και συνήθειες που φέρει από το οικογενειακό του περιβάλλον. Για να πετύχει ο/η παιδαγωγός τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα σε σχέση με τη γλωσσική πορεία των παιδιών, οφείλει να είναι ενημερωμένος/η και να επιλέγει κείμενα κατάλληλα για την (προ)νηπιακή ηλικία. Προφανώς, η γλώσσα των ποιητικών και των άλλων λογοτεχνικών κειμένων δεν πρέπει να είναι πολύπλοκη, στρυφνή ή κακόχη, γιατί έτσι δε θα είναι κατανοητή. Θα πρέπει αντίθετα να επιλέγονται κείμενα γραμμένα σε γλώσσα απλή, πλούσια σε εκφραστικά μέσα, στρωτή και σαφή. Δηλαδή, τα κείμενα πρέπει να ανταποκρίνονται στη γλωσσική, ψυχολογική και διανοητική κατάσταση των νηπίων⁹⁶.

Γενικότερα, κάθε έντεχνο κείμενο (άρα και το ποιητικό) προωθεί αφ' ενός τη λεκτική επικοινωνία κάθε παιδιού με τα άλλα παιδιά και τους ενήλικες και αφ' ετέρου τη λεκτική αυτονομία, όταν το ίδιο προσπαθεί να δημιουργήσει⁹⁷.

7.5. ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

α) Δημοτικά τραγούδια

Η δημοτική ποίηση, δηλαδή το έργο μη επώνυμων ποιητών, κατέχει ξεχωριστή θέση στη νέα ελληνική λογοτεχνία⁹⁸, όχι μόνο γιατί βρίσκεται κοντά στην έντεχνη, προσωπική ποίηση, αλλά και γιατί πολλές φορές καθορίζει τους εκφραστικούς τρόπους της τελευταίας. Το δημοτικό τραγούδι επιπλέον αντικατοπτρίζει την ψυχή του λαού, την ψυχοσύνθεσή του, τον πόνο και τη χαρά του λαϊκού ανθρώπου. Διακρίνεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τα *κυρίως άσματα*, που «συνοδεύουν όλες τις εκδηλώσεις του βίου και των κατά φύσιν και των προηγμένων στον πολιτισμό λαών» και τα *διηγηματικά*, τα οποία προϋποθέτουν αρκετή ποιητική ωριμότητα.

Το δικό μας ενδιαφέρον εστιάζεται στα κείμενα της πρώτης ομάδας και ειδικότε-

ρα στα *καθαρά παιδικά*⁹⁹, δηλαδή σε αυτά που απαγγέλλονται ρυθμικά από ή για τα παιδιά. Πρόκειται για τραγούδια που έχουν παιγνιώδη χαρακτήρα και αποκαλύπτουν τις καλές αλλά και τις κακές διαθέσεις των παιδιών. Πολλά από αυτά μάλιστα ήταν αρχικά άσματα των ενηλίκων που περιήλθαν στο στόμα των παιδιών, όπως για παράδειγμα, το *έγια μόλα έγια λέσα* που έδινε ρυθμό στους κωπηλάτες.

Παρ' όλο που από την άποψη του περιεχομένου η δημοτική ποίηση δεν ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα των σημερινών νηπίων, δεν παύει όμως να προκαλεί συγκίνηση. Όπως και στη σύγχρονη ποίηση έτσι και εδώ συναντά κανείς την απλότητα, την ειλικρίνεια, το χιούμορ, τον έντονο ρυθμό και τη λιπότητα της έκφρασης. Η γλωσσική και αισθητική καλλιέργεια επιτυγχάνονται μέσα από το συνδυασμό λόγου και παιχνιδιού. Υποστηρίζεται (Κανατσούλη, 1997: 43-44) χαρακτηριστικά ότι: «η πρώτη επαφή του παιδιού με τη μητρική γλώσσα και το ρυθμικό ήχο γίνεται κοντά στους πρώτους παιδαγωγούς του που είναι η μάνα και η γιαγιά. Αυτές πάλι είναι εξοικειωμένες με τον ομιλούμενο λόγο, που είναι όμως και λόγος λογοτεχνικός, και είναι αυτές που γνώρισαν μέσα από τη δημοτική ποίηση. Η γλωσσική επεξεργασία που υπέστη η ποίηση αυτή, καθώς τραγουδήθηκε και διαδόθηκε από πολλές γενεές και πολλές φορές, χαρίζει με βεβαιότητα την ορθή γνώση της γλώσσας σ' αυτόν που συνειδητά ή ασυνείδητα αναζητά αισθητικές απολαύσεις διά του λόγου». Και το σημαντικότερο, το μικρό παιδί έρχεται σε επαφή με τη γνήσια λαϊκή παράδοση του τόπου μας και τα είδη της¹⁰⁰.

Παράδειγμα δημοτικής ποίησης:

ΕΝΑ ΝΕΡΟ, ΚΥΡΑ-ΒΑΓΓΕΛΙΩ

Ένα νερό, κυρά-Βαγγελιώ, ένα νερό, κρύο νερό
κι από πούθε κατεβαίνει, Βαγγελιώ μου η παινεμένη.

Από γκρεμό, κυρά-Βαγγελιώ, από γκρεμό γκρεμίζεται,
σε περιβολάκι μπαίνει, Βαγγελιώ μου η παινεμένη.

Ποτίζει δε-, κυρά-Βαγγελιώ, ποτίζει δέντρα και κλαδιά,
λεμονίες και κυπαρίσσια σαν κι εσάς, καλά κορίτσια.

Ένα νερό, κυρά-Βαγγελιώ, ένα νερό, κρύο νερό.

β) Τραγουδάκια¹⁰¹

Πρόκειται για σύντομα ρυθμικά τραγουδάκια, συνήθως με ομοιοκαταληξία, που τραγουδούν τα ίδια τα παιδιά ή τα τραγουδούν οι μεγάλοι στα παιδιά. Το ύφος τους συνήθως είναι χιουμοριστικό και σκωπτικό. Τα θέματά τους καλύπτουν το κοινωνικό, σχολικό και φυσικό περιβάλλον με κύριες αναφορές σε ζώα, στον ήλιο, τη βροχή, το φεγγάρι, σε δραστηριότητες των παιδιών, στους μήνες και τους ανθρωπίνους χαρακτήρες (την ακαμάτρα, το σπανό κ.ά.¹⁰²). Αυτού του είδους τα τραγούδια είναι γνωστά στα παιδιά από το οικογενειακό τους περιβάλλον, αλλά η επαφή με αυτά συνεχίζεται στον Παιδικό σταθμό/ Νηπιαγωγείο πιο συστηματικά¹⁰³.

ΟΙ ΠΟΝΤΙΚΟΙ ΣΤΟ ΤΑΞΙΔΙ

Πέντε ποντικοί μουντζούροι
κι άλλοι τρεις αλευρομούροι
μια φρεγάδα αρματώσαν
και φακή την εφορτώσαν.
Πέντε μέρες αρμένιζαν
και καιρό δεν εγνωρίζαν,
και στο πέλαγο που βγήκαν
κει βαριά φουρτούνα βρήκαν.
Τρέχει ο ένας στο τιμόνι:
“Οχ! κακός καιρός πλακώνει!”
Πάει ο άλλος στην αντένα:
“Θα χαθούμε τα καημένα!”
Πάει κι άλλος μες στ’ αμπάρι:
“Βρε παιδιά, κακό χαμπάρι!”
Πάει κι άλλος μες στ’ αρμάρι
για να τρώει παξιμάδι.
Πάει το ένα, πάει τ’ άλλο,
γένηκε κακό μεγάλο.
Πέρα στο νησί εβγήκαν,
το ‘στρωσαν και κοιμηθήκαν.

ΟΙ ΚΟΚΟΡΟΙ ΚΑΝΟΥΝ ΓΑΜΟ

Κάτω στο γιαλό, στην άμμο,
κάνουν οι κοκόροι γάμο.
Έτρεξα κι εγώ η κοκόνα
κι αγκυλώθηκα στο γόνα.
Φέρτε ξίδι, φέρτε λάδι,
φέρτε τον παπα-Μιχάλη,
να μου βγάλει τ’ αγκαθάκι
μέσ’ από το γονατάκι.

γ) Νανουρίσματα (ή ναναρίσματα)

Είναι τα ρυθμικά τραγουδάκια, συνήθως ολιγόστιχα, τα οποία λέει η μητέρα

ή η γιαγιά στο βρέφος, ενώ το κοιμίζει. Γι' αυτό εξάλλου ξεκινούν συνήθως με επίκληση στον προσωποποιημένο Ύπνο¹⁰⁴. Νανουρίσματα υπήρχαν και στην αρχαιότητα (ονομάζονταν *βαυκαλήματα* ή *καταβαυκαλήσεις*), τα οποία δε σώθηκαν, σώθηκαν όμως μεσαιωνικά¹⁰⁵. Στους στίχους των τραγουδιών αυτών αντανakλώνται τα όνειρα, οι πόθοι, οι προσδοκίες και οι επιθυμίες των μεγάλων για το μέλλον των παιδιών τους. Όπως είναι φυσικό, στα νανουρίσματα είναι έντονο το στοιχείο της υπερβολής και της λυρικής έξαρσης, που απορρέουν από τη μητρική αγάπη, καθώς και η απαλή και παθητική μελωδία¹⁰⁶.

Ύπνε, που παίρνεις τα μικρά, έλα, πάρε και τούτο,
μικρό μικρό σου το 'δωκα, μεγάλο φέρε μού το.
Μεγάλο σαν ψηλό βουνό, ίσιο σαν κυπαρίσσι,
κι οι κλώνοι του ν' απλώνονται σ' ανατολή και δύση.

Από τη συλλογή του Ν.Γ. Πολίτη

ΚΟΙΜΗΣΟΥ, ΠΟΥ ΝΑ ΣΕ ΧΑΡΕΙ

Κοιμήσου, που να σε χαρεί
η μάνα που σ' εγέννα,
κι ο κύρης οπού σ' έσπειρε
να ιδεί παιδιά 'πό σένα.
Έλα, ύπν', αγάλ' αγάλι
στου μικρού μου το κεφάλι·
έλα, ύπν', αγκάλιασέ το
και γλυκ' αποκοίμησέ το.

Πάργα

δ) Ταχταρίσματα

Όπως τα νανουρίσματα, έτσι και τα ταχταρίσματα είναι τραγουδάκια που λένε οι μεγάλοι στα παιδιά. Αυτά όμως τα λένε, ενώ χορεύουν το μικρό παιδί στα χέρια ή στα γόνατα, κάνοντας ταυτόχρονα και τις ανάλογες κινήσεις. Οφείλουν την ονομασία τους¹⁰⁷ στην (συνήθως) εναρκτήρια φράση *ταχτιρντί* και *ταχτιρντό*. Έχουν έντονο ρυθμό, είναι συνήθως αυτοσχέδια και αντανakλούν τα όνειρα και τις φιλοδοξίες των μεγάλων για τα παιδιά τους. Από μετρική άποψη, σε αντίθεση με τα νανουρίσματα που έχουν ιαμβικό μέτρο, τα ταχταρίσματα έχουν τροχαϊκό μέτρο¹⁰⁸.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ ΤΟ ΜΟΣΧΑΤΟ

Το παιδί μου το μοσχάτο
στην αμυγδαλιά αποκάτω
μάζευε τ' αμυγδαλάκια
κι έπαιζε με τα πουλάκια
και με τα χελιδονάκια.
Τρώει αμύγδαλα, χορταίνει,
σκύβει αϊτός και μου το παίρνει·
σκούζω, βγάζω μια φωνή:
“Δώσ’ το πίσω το παιδί!
τι ταχιά θα παντρευτεί
και θα νοικοκυρευτεί”.

Άργος

ε) Λαχνίσματα

Λαχνίσματα¹⁰⁹ (από το αρχ. ρ. λαγχάνω ‘λαμβάνω με κλήρο’) ονομάζονται τα ποιηματάκια που ρυθμίζουν την προετοιμασία των παιδικών παιχνιδιών. Είναι ασυνάρτητα, ακατανόητα και πολλές φορές περιπαικτικά ποιήματα που λέγονται από παιδιά με ρυθμική απαγγελία και συνοδεύονται από χειρονομίες, για να βγάλουν «μάννα» ή να χωριστούν σε ομάδες. Οι πολλές παραλλαγές των ποιημάτων αυτών οφείλονται στο γεγονός ότι μεταδίδονται προφορικά. Αυτό σημαίνει ότι, επειδή τα παιδιά δυσκολεύονται να ανακαλέσουν στη μνήμη τους το πρότυπο, καταφεύγουν στον αυτοσχεδιασμό, προσθέτοντας ή αφαιρώντας στοιχεία, ανάλογα με τα «πιστεύω» και τις γνώσεις του. Τα λαχνίσματα ανοίγουν την είσοδο στο μαγικό κόσμο του παιχνιδιού, αλλά ταυτόχρονα εισάγουν κανονισμούς στο παιχνίδι και εγκαθιδρύουν ομαδικό πνεύμα.

ΠΟΥ ΘΑ ΠΑΣ ΕΣΥ;

Πού θα πας εσύ;
Στη Βόρειο Αμερική
να δω και τον Ερμή
να παίζει μουσική.
Όλα τα κοιτώ

σαν παιδί μικρό
την Ακρόπολη
και το Λυκαβηττό.

Αττική

ΕΝΑ ΔΥΟ ΤΡΙΑ

Ένα δύο τρία τέσσερα πέντε
 έξι επτά οχτώ εννέα δέκα
 και του Παντελή η γυναίκα
 πήγε ν' αγοράσει γάλα
 και κατάπιε μια κουτάλα.

Πού θα πάει να γιατρευτεί;
 Στην Αγία-Παρασκευή,
 που 'χει δώδεκα γιατρούς
 και σαράντα παλαβούς.
 Σκόπελος

στ) Κάλαντα

Πρόκειται για τραγούδια με ευχетικό και λατρευτικό χαρακτήρα τα οποία λέγονται στο πλαίσιο μεγάλων χριστιανικών γιορτών (Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, των Βαΐων, του Λαζάρου, των Φώτων κτλ.). Κάλαντα υπήρχαν και στην αρχαιότητα και συνόδευαν έθιμα με τα οποία υποδέχονταν την αλλαγή των εποχών, τα έθιμα του χελιδονίσματος (τραγούδι για την υποδοχή της άνοιξης) κτλ. Στα νεοελληνικά κάλαντα εξυμνούνται κυρίως το μεγαλείο και η αντρείοσύνη των ατόμων, των οποίων το στίπι επισκέπτονται μικροί και μεγάλοι στις μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης¹¹⁰. Τα κείμενα αυτά απαντούν σε διάφορες παραλλαγές από τόπο σε τόπο. Σε όλους είναι γνωστά τα κάλαντα που ψάλλονται την παραμονή της Πρωτοχρονιάς: *Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά,/ ψηλή μου δεντρολιβανιά...*

ζ) Προσευχές

Οι προσευχές είναι απλά λογάκια που εκφωνούνται, για να ευχαριστήσουμε το Θεό ή για να του ζητήσουμε να μας προστατεύει, σε ορισμένες πάντα χρονικές στιγμές: πριν από το νυχτερινό ύπνο, μετά το πρωινό ξύπνημα, μετά το γεύμα κτλ. Η ποικιλία στο είδος αυτό επιτυγχάνεται με προσευχές που ο ίδιος ο παιδαγωγός μπορεί να προτείνει. Ακολουθεί ένα παράδειγμα πρωινής προσευχής:

Εξημέρωσε ο Θεός
 κι είδαμε το Άγιο Φως.
 Προσκυνούμε το Χριστό
 και τον Τίμιο Σταυρό.

Τα παραπάνω είδη κειμένων με τα αντιπροσωπευτικά τους παραδείγματα δείχνουν ότι η λαϊκή μας παράδοση προσφέρει πλούσιο υλικό, το οποίο λόγω του

ρυθμικού του χαρακτήρα αποτελεί προσιτό για το παιδί μέσο γλωσσικής καλλιέργειας και μετάδοσης παραδοσιακών αξιών. Ο ρυθμικός/ ποιητικός χαρακτήρας ενυπάρχει βέβαια και σε άλλα λαϊκά κείμενα, όπως γλωσσοδέτες (π.χ., *Φίλος φίλευε το φίλο, / τριαντάφυλλο με φύλλο.*), αινίγματα (π.χ., *Μια βαρκούλα φορτωμένη / στο λιμάνι πάει και μπαίνει. / Τι είναι; – Κουτάλι με φαγητό*), γνωμικά και μαντέματα*, τα οποία συμβάλλουν σημαντικά στην πνευματική εξάσκηση του παιδιού¹¹¹.

7.6. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΚΡΟΑΣΗ ΕΝΟΣ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

Προτού αναφερθούμε στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την ποίηση, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι η επαφή των παιδιών με τον ποιητικό λόγο προϋποθέτει ευχάριστο περιβάλλον και φιλική ατμόσφαιρα. Δεν απαιτείται ούτε συγκεκριμένη ώρα ούτε κάποια υλικά. Αρκεί η φυσική και αβίαστη ένταξη του ποιητικού κλίματος στις δραστηριότητες της ημέρας, πράγμα που επιτυγχάνεται με την ηρεμία και τη χαλάρωση, καθώς και με το άκουσμα μιας μελωδίας. Αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι η καταλληλότητα της στιγμής, για να μπορέσει η ποίηση να βρει απήχηση στην παιδική ψυχή. Για παράδειγμα, ένας περίπατος στην αυλή του σχολείου μια φθινοπωρινή μέρα, ενώ ο αέρας φυσάει δυνατά, αποτελεί το κατάλληλο ερέθισμα για να απαγγείλει (και όχι να διαβάσει) ο/η παιδαγωγός στα παιδιά *Τα παιχνίδια του αγέρα* της Ντ. Χατζηνικολάου, μεταφέροντας το κείμενο με απλό και φυσικό τρόπο, όχι μόνο με τη φωνή αλλά και με το βλέμμα¹¹².

Η ακρόαση ενός ποιήματος δεν είναι ο τελικός σκοπός της αισθητικής και γλωσσικής αγωγής. Αντίθετα, η ολοκλήρωση της απαγγελίας του κειμένου από τον/την παιδαγωγό πρέπει να ακολουθείται από δραστηριότητες με αφορμή το ίδιο το κείμενο. Τελικό σκοπό επίσης δεν αποτελεί η αποστήθιση του ποιήματος από τα παιδιά, γιατί σύμφωνα με τις σύγχρονες τάσεις, θεωρείται ξεπερασμένη και άστοχη, αφού απομακρύνει τα παιδιά από τη συγκίνηση, το βίωμα και την ευχαρίστηση¹¹³, όμως δεν είναι καταδικαστέα, όταν είναι αποτέλεσμα σύμπτωσης. Συμβαίνει, δηλαδή, συχνά μόνα τους τα παιδιά να ζητούν να ακούσουν ξανά ένα ποίημα. Η επανάληψη ολόκληρου του κειμένου –και όχι η τμηματική επανάληψη– οδηγεί τα παιδιά σιγά σιγά να το μάθουν.

Οι δραστηριότητες που πρέπει να ακολουθούν την ανάγνωση ή απαγγελία ποικίλλουν ανάλογα με τη διάθεση, τις ικανότητες των παιδιών και την απήχηση του κειμένου σ' αυτά. Πάντως η Λογοτεχνία μπορεί να συνδυαστεί με άλλες μορφές τέχνης και έτσι να αναπλαστούν οι σίχοι με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, ο/η παιδαγωγός ζητά από τα παιδιά να ζωγραφίσουν το ποίημα που μόλις άκουσαν,

κολλάει στις ζωγραφιές το ποίημα φωτοτυπημένο και τις δίνει στα παιδιά, για να τις μεταφέρουν στο σπίτι. Εκεί μπορεί να αναπτυχθεί συζήτηση με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας για παράδειγμα, πάνω στο θέμα του ποιήματος. Εναλλακτικά, οι ζωγραφιές ή τα κολλάζ ή οι χειροτεχνίες μπορούν να τοιχοκολληθούν μαζί με φωτογραφίες ποιητών στη «γωνιά της ποίησης» (Εικ. 23).



Εικ. 23. Η γωνιά της ποίησης: Τα παιδιά «γράφουν» ποιήματα εμπνευσμένα από τις εικόνες.

Εκτός από τη «μετάφραση» του κειμένου στη γλώσσα της ζωγραφικής, το ίδιο το κείμενο μπορεί να αποδοθεί από τα παιδιά με άλλα μέσα. Έτσι, το ποίημα μπορεί να εμπνεύσει τα παιδιά να δημιουργήσουν ένα παραμύθι. Μπορεί επίσης να αποδοθεί με μελωδία (μελοποίηση) ή με χορευτικές κινήσεις λίγων όμως ατόμων, για να αποφεύγεται ο συνωστισμός. Ή, αν το κείμενο παρέχει τη δυνατότητα, να ακολουθήσει δραματοποίηση ή παντομίμα.

Δεν αποκλείεται ωστόσο ένα ποίημα να αποτελέσει έναυσμα για τη δημιουργία ενός άλλου ποιήματος. Άλλωστε τίποτε δε γίνεται εκ του μηδενός: είναι οι επιδράσεις και οι επιρροές που κινούν τη φαντασία, με αποτέλεσμα τα παιδιά να παράγουν αυτοσχέδια, γνήσια –αν και όχι πάντοτε «ποιητικά»– κείμενα. Η συμβολή του/της παιδαγωγού μπορεί να είναι και άμεση, δίνοντας ένα στίχο στα παιδιά ως ερέθισμα για να παραγάγουν τον επόμενο ομοιοκατάληκτο στίχο. Για



Εικ. 24. Τα παιδιά κινούνται στους ρυθμούς μελοποιημένου ποιήματος.

παράδειγμα, ο/η παιδαγωγός λέει «Παίζω κρυφτό» και τα παιδιά συνεχίζουν «με το φίλο τον Τοτό» κ.ο.κ. Καλό είναι τα προφορικά προϊόντα των παιδιών να μαγνητοφωνούνται, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα για συζήτηση και κριτική. Σε καμιά περίπτωση πάντως ο/η παιδαγωγός δεν κρίνει με δυσμένεια τα παιδικά αυτά δημιουργήματα.

Τέλος, πολλές φορές τα παιδιά εκφράζουν απορίες τόσο για την ίδια την ποίηση όσο και για τους ποιητές. Τις καλύτερες και αμεσότερες απαντήσεις στις απορίες αυτές δε θα μπορούσε να δώσει παρά ένας ποιητής, τον οποίο θα προσκαλούσε –αν υπάρχει η δυνατότητα– ο/η παιδαγωγός στον Παιδικό σταθμό/ Νηπιαγωγείο. Καλό θα ήταν και η συζήτηση με τον προσκεκλημένο ποιητή, όπως και οι ποιητικές δημιουργίες των παιδιών να μαγνητοφωνηθούν και να κατατεθούν στο αρχείο του σχολείου.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η παιδική ποίηση, όντας συνυφασμένη με την παιδική ψυχή, είναι χρήσιμη, γιατί συντελεί στην καλλιέργεια της γλώσσας και της ευαισθησίας. Αυτοί οι στόχοι επιτυγχάνονται τόσο με την παραδοσιακή εκδοχή της ποίησης, με την ομοιοκαταληξία, το μέτρο και την οικεία στο παιδί θεματολογία, όσο και με τη σύγχρονη ποίηση, με τον εσωτερικό ρυθμό και το στοιχείο του παραλόγου.

Ο ποιητικός λόγος με τα ποικίλα είδη του αναπτύσσει την παιδική φαντασία, καλλιεργεί τον ψυχικό και πνευματικό κόσμο του μικρού ανθρώπου, τον διασκεδάζει, αλλά και του προσφέρει με παιγνιώδη τρόπο γνώσεις και πρώτα απ' όλα γνώσεις γλωσσικές. Μέσω της ποίησης, ως ακρόασης και ως δημιουργίας, το παιδί ανακαλύπτει τα μυστικά της μητρικής του γλώσσας και ασκείται στο σωστό χειρισμό της. Παράλληλα, προωθείται και η επικοινωνία με τα άλλα μέλη της ομάδας.

Προς αυτές τις κατευθύνσεις οδηγεί και η προφορική Λογοτεχνία (νανουρίσματα, τραγούδια κτλ.), η οποία ταυτόχρονα ζωντανεύει τη λαϊκή μας παράδοση.

Τέλος, το ποιητικό κείμενο μπορεί να αξιοποιηθεί με διάφορους τρόπους με τη συνδρομή της ζωγραφικής, του χορού, του θεάτρου και άλλων μορφών τέχνης, και, κατά συνέπεια, να ολοκληρωθεί η βιωματική προσέγγισή του από τα μικρά παιδιά.

⇒ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1) Ποια από τα γενικά χαρακτηριστικά της παιδικής ποίησης μπορείτε να διακρίνετε στο παρακάτω ποίημα;

Μια φορά κι έναν καιρό
μπήκε η γάτα στο χορό
και δε χόρεψε καλά
και της κόψαν την ουρά.

2) Αφού διαβάσετε προσεκτικά το παρακάτω ποίημα, να κρίνετε αν ανήκει στην παραδοσιακή ή στη σύγχρονη ποίηση. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας με συγκεκριμένες αναφορές στα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει το κείμενο.

Η ΠΕΤΑΛΟΥΔΑ

Μια μικρή πεταλούδα χορεύει τρελά.
Πότε τρέχει εδώ κάτω
και πότε ψηλά.

Το παιδάκι τη βλέπει
 και την κυνηγά.
 Τώρα θα σε πιάσω,
 της λέει τι χαρά!
 Δεν μπορείς να με πιάσεις, γιατί έχω φτερά.
 Η μικρή πεταλούδα
 χορεύει τρελά.
 Ζ. Παπαντωνίου

3) Σε τι διαφέρει η παραδοσιακή από τη σύγχρονη ποίηση;

4) Σε ποιο είδος ανήκει καθένα από τα παρακάτω κείμενα; Ποια γνωρίσματά τους σας οδήγησαν στην απάντηση που δώσατε;

A.

ΕΝΑ ΔΥΟ ΤΡΙΑ

Ένα δύο τρία
 πήγα στην κυρία
 μου 'δωσ' ένα μήλο
 μήλο δαγκωμένο
 το 'δωσα στην κόρη
 έκανε αγόρι
 το 'βγάλε Θανάση
 σκούπα και φαράσι.

B.

ΑΝΟΙΞΕ ΝΥΧΤΟΛΟΥΛΟΥΔΟ

Άνοιξε νυχτολούλουδο, άνοιξε και μην κλείσεις
 την όμορφή σου μυρωδιά, ωσότου να τη χύσεις,
 όλη μες στα μαλλάκια του·
 το μικρό μου δεσ πώς κάνει, μαζί μου νάνι-νάνι.

Γ.

Ήτανε μια κολοκυθιά που έκανε δέκα μανταρίνια
 και μια πορτοκαλιά που έκανε δέκα μηλαρόνια.
 Ήτανε μια βερικοκιά που έκανε δέκα πορτοκάλια
 και μια ροδακινιά που έκανε δέκα αγριαχλάδια.
 Και τα μάζεψε η κυρά και τα 'βάλε στο μίξερ
 και τα 'λιωσε γοργά και τα 'κανε χυμό αγριοαχλαδοπορτοκαλομανταρινομηλόζουμο...

Αλκηστις

5) Πώς συμβάλλουν τα λεκτικά παιχνίδια στη γλωσσική καλλιέργεια των παιδιών; Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη σας τα λεκτικά παιχνίδια που βρίσκονται στην αντίστοιχη ενότητα του βιβλίου και να δώσετε συγκεκριμένα παραδείγματα.

6) Διαβάστε το παρακάτω τραγουδάκι και κατατάξτε το στο είδος του με βάση τα γνωρίσματά του. Σε τι μπορεί να βοηθήσει το παιδί ένα τραγούδι όπως αυτό;

Είσαι ένα κινεζάκι;

Είμαι.

Τρως πολύ ρυζάκι;

Τρώω.

Και πόσες κουταλίτσες;

Πέντε.

Μία, δύο, τρεις, τέσσερις, πέντε.

• ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1) Αφού διαβάσετε το αποσπασματικό ποίημα που ακολουθεί, προσπαθήστε να απαντήσετε στα ερωτήματα: (α) Πώς θα μπορούσατε να εισαγάγετε το ποίημα με φυσικό τρόπο στην τάξη; (β) Ποια θέματα θα μπορούσε να συζητήσει ο/η παιδαγωγός με τα νήπια με αφορμή το κείμενο; (γ) Πώς μπορεί το συγκεκριμένο απόσπασμα να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση και στη γλωσσική καλλιέργεια των (προ)νηπίων;

Αν όλα τα παιδιά της Γης
πιάναν γερά τα χέρια
κορίτσια αγόρια στη σειρά
και στήνανε χορό
ο κύκλος θα γινότανε
πολύ πολύ μεγάλος
κι ολόκληρη τη Γη μας
θ' αγκάλιαζε θαρρώ.

Αν όλα τα παιδιά της Γης
φωνάζαν τους μεγάλους
κι αφήναν τα γραφεία τους
και μπαίναν στο χορό
ο κύκλος θα γινότανε
ακόμα πιο μεγάλος
και δυο φορές τη Γη μας
θ' αγκάλιαζε θαρρώ.

Γ. Ρίτσος

- 2) Τι είδους δραστηριότητες θα μπορούσαν να ακολουθήσουν την απαγγελία του κειμένου της άσκησης (1);
- 3) Να καταγράψετε και να απομαγνητοφωνήσετε τραγούδια, νανουρίσματα, λαχνίσματα και/ ή ταχταρίσματα από τον τόπο σας.
- 4) Διαβάστε στα παιδιά ένα ποίημα και κατόπιν ζητήστε τους να ζωγραφίσουν κάτι με αφορμή αυτό. Να συγκρίνετε και να συζητήσετε τις ζωγραφιές των παιδιών.
- 5) Να τραγουδήσετε ένα τραγούδι στα παιδιά και ζητήστε τους κατά μικρές ομάδες να εκτελέσουν ταυτόχρονα χορευτικές κινήσεις.
- 6) Διαβάστε ένα ποίημα στα παιδιά και προσπαθήστε μαζί να δημιουργήσετε ένα παραμύθι, εστιάζοντας την προσοχή σας σε έναν ήρωα, σε ένα περιστατικό ή στον τίτλο του ποιήματος.
- 7) Δώστε στίχους-ερεθίσματα στα παιδιά και ζητήστε τους να προχωρήσουν στη δημιουργία ενός ποιήματος με ομοιοκαταληξία. Μαγνητοφωνήστε τα προφορικά δημιουργήματα των παιδιών και αξιολογήστε το αποτέλεσμα.
- 8) Οργανώστε μία ημέρα ποίησης. Ζητήστε από τα παιδιά να απαγγείλουν διάφορα ποιήματα που έχουν μάθει στο σχολείο ή στο οικογενειακό τους περιβάλλον, αλλά και να πραγματοποιήσουν ποικίλες δραστηριότητες σε σχέση με την ποίηση (κολλάζ, ζωγραφική, χειροτεχνίες κ.ά.).
- 9) Διαβάστε ένα ποίημα στα παιδιά. Μετά το άκουσμα του κειμένου, ζητήστε τους να χωριστούν σε 4-5 ομάδες και να εκτελέσουν η καθεμιά και διαφορετική δραστηριότητα (κολλάζ, ζωγραφική, χειροτεχνίες, χορός κ.ά.) για το ίδιο ποίημα. Να παρουσιάσετε στην τάξη συγκριτικά τα αποτελέσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

8⁰

**ΒΙΒΛΙΑ ΓΝΩΣΕΩΝ -
ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8°

ΒΙΒΛΙΑ ΓΝΩΣΕΩΝ - ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΣ

8.1. ΒΙΒΛΙΑ ΓΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Τα βιβλία γνώσεων και οι παιδικές εγκυκλοπαιδείες, όπως φαίνεται από το όνομά τους, προσφέρουν πληροφορίες και επιστημονικές γνώσεις με τρόπο κατανητό στα παιδιά. Είναι δηλωτικοί του περιεχομένου των αντίστοιχων βιβλίων τίτλοι όπως: *Τι τρώγει ο κόσμος, Πώς ενδύεται ο κόσμος, Πώς στεγάζεται ο κόσμος* (βιβλία του F. Carpenter μεταφρασμένα στα ελληνικά, που είχαν ήδη εκδοθεί στα τέλη της δεκαετίας του '20), *Ρωτώ και μαθαίνω* και *Γιατί και πώς* (των Έ. Αλεξίου και Ίλιν αντίστοιχα)¹¹⁴.

Λέγεται ότι, αν είναι δύσκολο να γράψει κανείς ένα λογοτεχνικό έργο για παιδιά, είναι άπειρα πιο δύσκολο να γράψει για το ίδιο κοινό κείμενα που έχουν κάποια επιστημονική υφή¹¹⁵. Είναι πράγματι δύσκολο να δοθεί επιστημονική πληροφορία στο παιδί και μάλιστα με λογοτεχνική χάρη. Ο συγγραφέας πρέπει να λαμβάνει υπόψη του το ψυχοπνευματικό και γλωσσικό επίπεδο του παιδιού, για να μπορέσει να προσαρμόσει την επιστημονική πληροφορία στα μέτρα του παιδικού μυαλού. Είναι γνωστό ότι οι εμπειρίες του νεαρού ατόμου είναι πολύ περιορισμένες, οι πνευματικές του ικανότητες δεν μπορούν να συγκριθούν με αυτές των ενηλίκων και η γλώσσα του δεν είναι ιδιαίτερα εμπλουτισμένη με αφηρημένες έννοιες. Συνεπώς, η επεξεργασία της αφηρημένης επιστημονικής πληροφορίας από τον παιδικό νου που θα οδηγούσε στην αφομοίωση και οικοδόμηση της γνώσης αυτής δεν μπορεί να επιτευχθεί στο στάδιο της προσχολικής ηλικίας. Γι' αυτούς τους λόγους, κάθε νέα γνώση πρέπει να μεταδίδεται στο παιδί με απλό, εποπτικό και συγκεκριμένο τρόπο. Η καινούρια γνώση αφομοιώνεται καλύτερα, όταν χτίζεται, οικοδομείται πάνω σε ό,τι είναι ήδη γνωστό. Η λογοτεχνική γραφή με το διασκεδαστικό και ευχάριστο χαρακτήρα της –στο βαθμό που δεν αλλοιώνει την επιστημονική αλήθεια– συμβάλλει στην αμεσότερη μετάδοση της πληροφορίας, ενισχύοντας τις πιθανότητες για μακροπρόθεσμη διατήρησή της στη μνήμη του αποδέκτη.

Προκειμένου για την ελληνική πραγματικότητα, ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής βιβλία γνώσεων: *Η Πολιτεία του βυθού* της Μ. Λοΐζου, *Τα άγρια και τα ήμερα του βουνού και του λόγγου* του Στ. Γρανίτσα, η *Ζωολογική Μυθολογία* του Χ. Σακελλαρίου, η *Μυθολογία* της Σ. Ζαραμπούκα, *Η Ακρόπολη και η ιστορία της* της Βίτως Αγγελοπούλου κ.ά., που θα δούμε στη συνέχεια.



Εικ. 25. Τα παιδιά καλύπτουν την ανάγκη για μάθηση και μέσα από τα βιβλία γνώσεων.

8.2. ΕΙΔΗ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ

Ο διαχωρισμός των εξωσχολικών βιβλίων σε λογοτεχνικά και σε βιβλία γνώσεων δεν είναι απόλυτος. Και αυτό γιατί τα όρια των δύο κατηγοριών είναι ρευστά, όπως φαίνεται από κείμενα που χαρίζουν αισθητική απόλαυση και ταυτόχρονα παρέχουν πληροφορίες. Εκείνο όμως που γενικά διαφοροποιεί τα βιβλία γνώσεων από τα λογοτεχνικά είναι ότι τα πρώτα παρουσιάζουν δεδομένα, παρατηρήσεις, περιγραφές, εξηγήσεις και πληροφορίες για το φυσικό και τον κοινωνικό κόσμο, ενώ τα δεύτερα αποσκοπούν να τέρψουν τον αναγνώστη και να συμβάλουν στην ανάπτυξη της κοινωνικότητάς του και στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του¹¹⁶.

Επιστημονικές πληροφορίες είναι δυνατό να διοχετεύονται μέσα από βιβλία επιστημονικής φαντασίας, δηλαδή ιστορίες και μυθιστορήματα που βασίζονται στα δεδομένα επιστημών όπως η Αστρονομία, η Γενετική, η Βιολογία κ.ά. Κύριο γνώ-

ρισμα των βιβλίων αυτών είναι οι αναφορές στο μακρινό μέλλον, σε ένα υποθετικό παρόν, αλλά και στο παρελθόν. Η συγγραφή τέτοιων κειμένων δεν προϋποθέτει μόνο γλωσσικές και καλλιτεχνικές ικανότητες, αλλά και γνώση της τεχνολογίας από την πλευρά του γράφοντος, ο οποίος καλείται να παντρέψει το μυθικό με το επιστημονικό/ τεχνολογικό στοιχείο. Ακούγοντας το μικρό παιδί κείμενα αυτού του είδους συμφιλιώνεται με τη «μηχανή» αλλά και τοποθετείται μέσα σε μια πανανθρώπινη προοπτική, αφού τα θέματα και τα προβλήματα που γνωρίζει αφορούν γενικότερα στον άνθρωπο και τον πλανήτη μας, πέρα από στενά γεωγραφικά και χρονικά όρια¹¹⁷.

Στα καθαυτό βιβλία γνώσεων ανήκουν τα *πληροφοριακά* και τα *κοινά πραγματογνωστικά** βιβλία¹¹⁸:

- α) Στην πρώτη κατηγορία, στην οποία ανήκουν τα *παιδικά λεξικά*, οι *παιδικές εγκυκλοπαίδειες*, τα *βιογραφικά λεξικά*, οι *άτλαντες* κ.ά., οι πληροφορίες παρέχονται κυρίως με τη μορφή λήμματος. Δίνονται, δηλαδή, περιγραφικοί ορισμοί για διάφορα ουράνια σώματα, ζώα, φυτά, μέσα συγκοινωνίας κτλ. συνοδεία εικόνων που αναπαριστούν το κείμενο και το καθιστούν προσπελάσιμο στα παιδιά, αφού αυτά δε γνωρίζουν ακόμα ανάγνωση και γραφή. Η χρήση των βιβλίων αυτών συνδέεται στενά με το σχολείο και ειδικότερα με τις σχολικές εργασίες και τις μαθησιακές ανάγκες. Ενδεικτικά αναφέρεται από το χώρο της Φυσικής η *Εικονολογία* του Βερτούχ (F.J. Bertuch), γερμανική εικονογραφημένη εγκυκλοπαίδεια, που μεταφράστηκε στα Ελληνικά κατά το νεοελληνικό Διαφωτισμό, το *Εγκυκλοπαιδικό λεξικό του μαθητή*, που βασίστηκε στο γερμανικό αντίστοιχο Duden, το *Εικονογραφημένο λεξικό της ελληνικής μυθολογίας για παιδιά* της Αικ. Τσοτάκου-Καρβέλη και την *Ελληνική μυθολογία* του Γ. Γεραλή, όπου αναπλάθονται λογοτεχνικά ορισμένοι μύθοι, με απώτερο στόχο την προβολή του ήθους και του κάλλους των προσώπων και των πράξεων και τη διάσωση της ποιήσης των μύθων.
- β) Στη δεύτερη κατηγορία, εντάσσονται τα βιβλία που ασχολούνται με την ιστορία και τον πολιτισμό διάφορων χωρών και εθνών, την αρχαιολογία, τις ανακαλύψεις, τις εφευρέσεις, την τεχνολογία, το φυσικό κόσμο, τις επιστήμες, τις τέχνες, τη θρησκεία κ.ά.

Σε έναν πιο αναλυτικό διαχωρισμό των παιδικών βιβλίων γνώσεων προβαίνει η Huck, με κριτήριο τον τρόπο προσέγγισης του αντικειμένου τους¹¹⁹. Έτσι, διακρίνονται σε:

- Αυτά που εστιάζουν το ενδιαφέρον τους σε μια γενική και κυρίαρχη ιδέα (π.χ., σε σχήματα, χρώματα κ.ά.).

- Εικονογραφικά βιβλία, στα οποία η εικόνα υπερτερεί του κειμένου.
- Φωτογραφικά δοκίμια.
- Βιβλία που βοηθούν το παιδί να αναγνωρίσει και να μάθει συγκεκριμένα πράγματα.
- Βιβλία που αναφέρονται στο βιολογικό κύκλο ζώων, πτηνών, φυτών κτλ.
- Βιβλία πειραμάτων και ενασχολήσεων.
- Βιβλία που στηρίζονται σε προφορικές μαρτυρίες και σε ημερολογιακές σημειώσεις.
- Βιβλία που επιχειρούν τη γενική επισκόπηση του θέματος το οποίο παρουσιάζουν.
- Εξειδικευμένα ως προς το θέμα τους βιβλία.
- Βιβλία δεξιότητας και οδηγοί.

Σημειώνεται ότι η διαίρεση των βιβλίων γνώσεων, όπως κάθε είδους ταξινόμηση, μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους και με βάση διαφορετικά κριτήρια. Οι όποιοι διαχωρισμοί δεν είναι απαραίτητοι στο παιδί, αλλά επιβάλλονται για τη διευκόλυνση των ενηλίκων που ασχολούνται με παιδικά βιβλία, για την εξυπηρέτηση των βιβλιοθηκάρων και των εμπόρων, καθώς και για την εκπόνηση ερευνητικών εργασιών.



Εικ. 26. Τα παιδιά διαβάζουν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τι άραγε;

8.3. Η ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ¹²⁰

Από την άποψη της τεχνικής τους, τα βιβλία γνώσεων διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) στα καθαρά βιβλία γνώσεων, που μοιάζουν περισσότερο με τα σχολικά εγχειρίδια ή με επιστημονικά βιβλία σε απλουστευμένη μορφή, και β) στα βιβλία που περιβάλλουν τις γνώσεις με μια φανταστική ιστορία και ένα διηγηματικό πλαίσιο. Η διάκριση αυτή δεν εξαρτάται από το γνωστικό αντικείμενο ούτε από την ηλικία των αναγνωστών, αλλά από τις προθέσεις των συγγραφέων: η πρώτη κατηγορία αποσκοπεί στη διδασκαλία, ενώ η δεύτερη και στη διδασκαλία και στην τέρψη του αναγνώστη. Ενδεικτικά παραδείγματα των δύο τεχνικών αποτελούν αντίστοιχα το απλοποιημένο «επιστημονικό» βιβλίο για παιδιά *Πώς βρήκαμε ότι η γη είναι στρογγυλή* του Ι. Ασίμωφ και το *Η γη* της Β. Μάστορη, στο οποίο η συγγραφέας-αφηγήτρια λύνει τις απορίες των παιδιών διανθίζοντας το κείμενο με τραγουδάκια, παραμύθια και μύθους. Με το δεύτερο τρόπο είναι γραμμένος και ο *Γεροστάθης* (1858) του Λ. Μελά, το πρώτο ελληνικό βιβλίο αυτού του είδους¹²¹, στο οποίο ένας απλός άνθρωπος κάνει περιπάτους στην εξοχή και βρίσκει ευκαιρίες να διηγηθεί στα παιδιά του χωριού ευχάριστες και διδακτικές ιστορίες που αντλεί από τον Όμηρο, τον Ηρόδοτο κ.ά. για το σώμα, το πνεύμα, την υγεία κτλ.

Πάντως, η σύζευξη της λογοτεχνικής γραφής και των πληροφοριών στα βιβλία



Εικ. 27. Τα βιβλία γνώσεων αφορμή για συζήτηση μεταξύ των παιδιών.

γνώσεων δεν είναι άμοιρη επικρίσεων. Μερικοί επιχειρηματολογούν εναντίον της μετάδοσης των γνώσεων μέσω ενός διηγηματικού πλαισίου και υποστηρίζουν, πρώτον, ότι η προσοχή του παιδιού έλκεται από την πλοκή και τους χαρακτήρες της ιστορίας παρά από τις πληροφορίες και, δεύτερον, ότι έτσι αφαιρείται η σοβαρότητα που περιβάλλει τα επιστημονικά δεδομένα.

8.4. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΞΑΣΦΑΛΙΖΟΥΝ ΤΗ ΘΕΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ¹²²

Ανεξάρτητα από τις επικρίσεις αυτές και τα γνωρίσματα της μορφής, ένα παιδικό βιβλίο γνώσεων πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις:

- 1) Η ακρίβεια, η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των γνώσεων που παρουσιάζονται, όπως άλλωστε και η ενημέρωση για τις τρέχουσες εξελίξεις στο θέμα που αναλύεται είναι παράγοντες σταθεροί και διαχρονικοί.
- 2) Τα περιεχόμενα να παρουσιάζονται με λογική σειρά.
- 3) Η παράλειψη σημαντικών δεδομένων στην παρουσίαση ενός θέματος είναι απαράδεκτη, γιατί μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες εντυπώσεις.
- 4) Απαιτείται η ξεκάθαρη διαφοροποίηση ανάμεσα στις προσωπικές απόψεις του γράφοντος και στα τεκμηριωμένα γεγονότα.
- 5) Θα πρέπει να αποφεύγονται οι αβασάνιστες γενικεύσεις χωρίς την ανάλογη τεκμηρίωση.
- 6) Οι επιστημονικές μέθοδοι (παρατήρηση, πείραμα, έλεγχος υποθέσεων κτλ.) να παρουσιάζονται με σαφή και ξεκάθαρο τρόπο, ώστε να αποκαλύπτεται ο τρόπος με τον οποίο εργάζονται οι επιστήμονες, με σκοπό την πρώιμη εξοικείωση του παιδιού με τις επιστημονικές διαδικασίες.
- 7) Να επιδιώκεται η συνεργασία συγγραφέων παιδικών βιβλίων με ειδικούς.
- 8) Να αποφεύγονται οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα (π.χ., η σεξιστική αντιμετώπιση των επαγγελματιών, όπως του άνδρα ανακριτή ή της γυναίκας μανεκέν).
- 9) Να αποφεύγουν το αυστηρά ελεγχόμενο λεξιλόγιο, τις συνεχείς και άσκοπες επαναλήψεις, τις γενικόλογες προτάσεις και τους απαντωτούς τεχνικούς όρους. Η εισαγωγή των καινούριων όρων θα πρέπει να συνοδεύεται από την ανάλογη για την ηλικία του αναγνωστικού κοινού επεξήγηση.
- 10) Ως προς τις συνοδευτικές εικόνες, αυτές θα πρέπει να συνδυάζουν την ακρίβεια με την καλλιτεχνικότητα.
- 11) Η εξωτερική εμφάνιση του βιβλίου πρέπει να είναι προσεγμένη. Το ίδιο ισχύει και για τα τυπογραφικά στοιχεία, την ποιότητα του χαρτιού, το σχέδιο και τη διάταξη της σελίδας, τη βιβλιοδεσία, το εξώφυλλο, το μέγεθος και το σχήμα του βιβλίου.

Όπως λέει ο Χ. Σακελλαρίου (1982: 349), «...μπορεί όλα αυτά να μην αποτελούν καθαρή λογοτεχνία και να μην μπορούν να ενταχθούν σ' ένα ορισμένο λογοτεχνικό είδος, είναι όμως απαραίτητο να μην απουσιάζει από τις γραμμές τους ο έμπειρος και με ευαισθησία λογοτέχνης που ξέρει να μιλήσει στα παιδιά και που θα κάνει τη δυσνόητη ή δυσπροσπέλαστη κι ανιαρή, πολλές φορές, επιστημονική γνώση μια ευχάριστη απασχόληση, μια *χαρούμενη γνώση*».

Αλλά και το παιδί πρέπει να θεωρείται ενεργός συμμετοχος στην ανθρώπινη εμπειρία, είτε αυτή είναι μια επιστημονική ανακάλυψη είτε μια περιήγηση σε εξωτικούς τόπους είτε μια περιδιάβαση σε γνώριμα μέρη αλλά με τη διαφορετική καθοδήγηση του συγγραφέα¹²³.

8.5. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Ακολουθεί ένα παράδειγμα περιγραφής-ορισμού που απευθύνεται σε παιδιά (εδώ χωρίς την πλούσια εικονογράφιση που υπάρχει στο πρωτότυπο). Από τον τόμο *Στο ζωολογικό κήπο* της σειράς *Μαθαίνω τον κόσμο* (εκδ. Μίνωας, 1992) όπου η γνωριμία με τους ελέφαντες παρουσιάζεται ως εξής:

Οι ελέφαντες είναι πολύ μεγάλα ζώα. Έχουν μακριές μύτες, που ονομάζονται προβοσκίδες. Οι ελέφαντες χρησιμοποιούν τις προβοσκίδες τους για να τραβούν κάτω κλαδιά με φύλλα για να φάνε. Τις χρησιμοποιούν επίσης για να εκτοξεύουν νερό μέσα στο στόμα τους, όταν θέλουν να πιουν.

Ο λογοτεχνικός τρόπος μετάδοσης της γνώσης είναι φανερός στα παρακάτω λήμματα¹²⁴:

- 1) *Διάστημα*: Στο μικρό διάστημα μιας νύχτας, ενός ονείρου, ταξίδεψα στο απέραντο Διάστημα ανάμεσα στ' αστέρια.
- 2) *Θάλασσα*: Ακούς τη θάλασσα που τραγουδάει με τις σειρήνες και βρυχάται με τα κύματα;
- 3) *Θάνατος*: Σ' ένα χαρτί όλη η ζωή του ανθρώπου: τη μέρα της γέννησης έρχεται στον κόσμο, τη μέρα του θανάτου φεύγει απ' τον κόσμο.
- 4) *Κυβέρνηση*: Ο πρωθυπουργός και οι υπουργοί φτιάχνουν την κυβέρνηση που κυβερνά τη χώρα, όπως ο καπετάνιος και το πλήρωμα κυβερνούν το πλοίο.

- 5) *Ρολόι*: Το ρολόι σου μετράει ασταμάτητα το χρόνο, κι οι δείχτες του γυρίζουν παρακολουθώντας τα δευτερόλεπτα, τα λεπτά και τις ώρες.
- 6) *Τύχη*: Σαν ζαριά, η τύχη μάς φέρνει την ευτυχία ή τη δυστυχία. Κι εγώ δεν έχω τύχη, πάλι έχασα. Εσύ έχεις πολλή τύχη, κερδίζεις πάντα.
- 7) *Χιλιόμετρο*: Τα αυτοκίνητα καταπίνουν λαίμαργα τα χιλιόμετρα αλλά τα πόδια διασχίζουν τα χιλιόμετρα αργά, μέτρο μέτρο.
- 8) *Ωκεανός*: Στο χάρτη του κόσμου, ανάμεσα στις ηπείρους απλώνουν οι ωκεανοί την έκταση των γαλάζιων βαθιών νερών τους.

Ας δούμε, τέλος, ένα παράδειγμα από μία παιδική εγκυκλοπαίδεια¹²⁵:

Η ΠΟΡΤΟΚΑΛΑΔΑ

Αν σκέφτηκες πως υπάρχει ένα δέντρο που βγάζει τενεκεδάκια ή μπουκάλια πορτοκαλάδας, έφτασε η στιγμή να θυμηθείς ότι το πορτοκάλι είναι ένα φρούτο που το αγαπούσαν από την αρχαιότητα και γι' αυτό μιλάνε πολλοί θρύλοι. Για τα πορτοκάλια ο Ηρακλής ταξίδεψε ως την άκρη του κόσμου. Κι είχε δίκιο: το πορτοκάλι είναι δροσιστικό και πλούσιο σε βιταμίνη C, πολύ χρήσιμη για την καταπολέμηση του κρυώματος. Μα πώς γίνεται και μπαίνει ένα πορτοκάλι σ' ένα τενεκεδάκι; Είναι απλό: ο καρπός αφυδατώνεται, δηλαδή του αφαιρούν το νερό που περιέχει, στο οποίο προσθέτουν συντηρητικά για να κρατήσει τη γεύση. Η ζάχαρη προστίθεται σε νερό ενωμένο με ανθρακικό. Τα τενεκεδάκια είναι δυνατόν να μπουν σ' έναν αυτόματο διανεμητή και, μ' ένα νόμισμα, φτάνουν στα χέρια σου!

(Στην εγκυκλοπαίδεια, το παραπάνω λήμμα συνοδεύεται με εικόνες, μία από τις οποίες δείχνει τον αυτόματο διανεμητή και τη διαδικασία εξαγωγής του αναψυκτικού σε τρεις φάσεις.)

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Τα βιβλία γνώσεων, πληροφοριακά και κοινά πραγματογνωστικά, χρησιμεύουν για τη διοχέτευση της επιστημονικής γνώσης στο μικρό άνθρωπο. Το λογοτεχνικά χρωματισμένο πληροφοριακό κείμενο κρίνεται αποτελεσματικό μέσο για την επαφή του παιδιού της προσχολικής ηλικίας με τον κόσμο της επιστήμης, γιατί παρέχει γνώσεις με ευχάριστο τρόπο και σύμφωνες με τις πνευματικές και γλωσσικές δυνατότητες του παιδιού. Είναι πολύ νωρίς για το παιδί να κατανοήσει τύπους, αφηρημένες έννοιες και σχέσεις· στο στάδιο αυτό ο κόσμος γίνεται νοητικά προσιτός με διαφορετικά μέσα, την τέχνη του λόγου και την εικόνα. Η προσεκτική συγγραφή και η προσεκτική επιλογή των βιβλίων γνώσεων εξασφαλίζουν την εξοικείωση του παιδιού με την επιστήμη από πολύ νωρίς.

📖 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιο είναι το περιεχόμενο των βιβλίων γνώσεων;

 - 2) Ποιους παράγοντες πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ο συγγραφέας, προκειμένου να δώσει με τρόπο κατάλληλο επιστημονικές πληροφορίες στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας;

 - 3) Ποια είδη βιβλίων γνώσεων γνωρίζετε;

 - 4) Πώς συμβάλλει, κατά τη γνώμη σας, η λογοτεχνική γραφή στην επιτυχή μετάδοση της επιστημονικής γνώσης στο παιδί;

 - 5) Η Μ. Καρπόζηλου γράφει (2001: 144): «Ένα βιβλίο για τα αγριολούλουδα μπορεί να θεωρηθεί επιτυχημένο, όταν οδηγήσει το παιδί στους αγρούς αναζητώντας αυτά που διάβασε και είδε στο βιβλίο, και ακόμα περισσότερα.». Σχολιάστε την άποψη της ερευνήτριας.
-

• ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1) Σύμφωνα με έρευνες των Vosniadou & Brewer (π.χ., 1992)¹²⁶ για τις θεωρίες που έχουν τα μικρά παιδιά σχετικά με το σχήμα της γης, πολλά παιδιά (ακόμα και στο Δημοτικό) πιστεύουν ότι η γη έχει σχήμα επίπεδου παραλληλόγραμμου ή δίσκου, ότι υποβαστάζεται, ότι είναι μία κοίλη σφαίρα και οι άνθρωποι κατοικούν σε ένα επίπεδο έδαφος βαθιά μέσα της, ή μία πεπλατυσμένη σφαίρα με τους ανθρώπους να κατοικούν σε δύο επίπεδα, στην «κορυφή» και στον «πάτο» της, ή ακόμα ότι υπάρχουν δύο σφαίρες αντί μίας κτλ.
- 2) Πέρα από το επίπεδο της ερμηνείας εννοιών, όπως «βαρύτητα», θεωρείτε ότι τουλάχιστον η γνωριμία των (προ)νηπίων με το επιστημονικό μοντέλο της γης μπορεί να επιτευχθεί μέσα από βιβλία γνώσεων και εγκυκλοπαίδειες; Αναζητήστε υλικό σχετικά με τη γη σε παιδικά βιβλία γνώσεων και αξιολογήστε τη συμβολή τους στη μετάδοση του αποδεκτού μοντέλου της γης. Έχετε να προτείνετε άλλους τρόπους;
- 3) Αναζητήστε σε λεξικά της Νέας Ελληνικής τη σημασία λέξεων της επιλογής σας όπως *εργοστάσιο*, *αστυνόμος*, *πυροσβεστική*, *κινηματογράφος* κ.ά.. Προσπαθήστε να εξηγήσετε στα παιδιά το νόημα αυτών των λέξεων, επενδύοντας τους ορισμούς που βρήκατε με λογοτεχνικό ύφος και με αντίστοιχα κείμενα.
- 4) Αναζητήστε σε βιβλία γνώσεων θέματα σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον και την προστασία του, όπως «Ζώα υπό εξαφάνιση», «Η ανακύκλωση» κ.ά., και παρουσιάστε τα στα παιδιά.
- 5) Βρείτε σε βιβλία γνώσεων θέματα σχετικά με ανακαλύψεις ή εφευρέσεις του ανθρώπου που αναπτύσσονται με τη μορφή περιπέτειας. Παρουσιάστε στα παιδιά ένα από τα θέματα αυτά και παρατηρήστε τις αντιδράσεις τους (π.χ., το βαθμό προσήλωσής τους, τις απορίες τους και, γενικά, την εμπλοκή τους στην περιπέτεια). Στη συνέχεια συντάξτε μια έκθεση (παρουσίαση) με τις παρατηρήσεις σας.
- 6) Με βάση την αντίστοιχη υποενοότητα του κεφαλαίου, να αναζητήσετε και να αξιολογήσετε ένα βιβλίο γνώσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

9⁰⁰

**ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ ΕΝΤΥΠΑ -
ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ (ΚΟΜΙΚΣ)**

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ ΕΝΤΥΠΑ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ (ΚΟΜΙΚΣ)

9.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΟΡΙΣΜΟΣ

Καθαρά πολιτιστικό προϊόν του καιρού μας – αν και για μερικούς ανάγονται στις παλαιολιθικές σπηλαιογραφίες¹²⁷–, τα κόμικς* (ή εικονογραφηγήματα^{*128}) – ένας από τους πιο μοντέρνους διαύλους επικοινωνίας– έχουν γίνει πια το προσφιλέστερο ανάγνωσμα των μικρών αναγνωστών. Διευκρινίζουμε όμως εξ αρχής ότι τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας δεν έχουν ολική πρόσβαση στα κόμικς, αφού δεν έχουν μάθει ακόμα να διαβάζουν. Μάλιστα, ορισμένα κόμικς είναι δυσπροσπέλαστα ακόμα και για παιδιά του Δημοτικού, λόγω της ενυπάρχουσας φιλοσοφικής στοχαστικότητας και της ιδεολογικής τοποθέτησής τους (π.χ., η Μαφάλντα)¹²⁹.

Με ένα πλουσιότατο ρεπερτόριο θεμάτων, αλλά χωρίς σημαντικές αποκλίσεις από ορισμένα θεμελιώδη μοτίβα¹³⁰ και χωρίς πάντα καλή ποιότητα, οι δημιουργοί των κόμικς εμπνεύστηκαν κάθε είδους ιστορίες, δίνοντας τις περισσότερες φορές προτεραιότητα στο χιούμορ¹³¹.

Κύριο γνώρισμά τους, που τα διαφοροποιεί σαφώς από άλλα λογοτεχνικά είδη, είναι το κατεξοχήν αφηγηματικό τους μέσο, η παράθεση εικόνων. Η ελληνική απόδοση «εικονογραφηγήματα» από τον Π. Μαρτινίδη δηλώνει όχι μόνο την παρουσία της εικόνας/ του σκίτσου αλλά και τη συνοδεία του λόγου/ κειμένου. Πρόκειται για μια σχέση που είναι δυσανάλογη –η εικαστική επεξεργασία αναπτύσσεται για να εξυπηρετήσει ισόρροπα τις επιβραδύνσεις και τις εντάσεις της πλοκής ως την τελική τους κατάληξη, ενώ το λογοτεχνικό μέρος εμφανίζεται συμπυκνωμένο στα «μπαλονάκια» των διαλόγων (βλ. Εικ. 28)–, όμως αυτή ακριβώς η ανισομέρεια αποτελεί εκφραστική σύμβαση του είδους¹³². Σχέδιο και λόγια από κοινού χειρίζονται τη διπλή ιδιότητα του ανθρώπινου νου: να σκέφτεται τόσο με εικόνες όσο και με λέξεις¹³³.

* Από την ελληνική λέξη «κωμικός».



Εικ. 28. Σύζευξη εικόνας και λόγου σε κόμικ.

Η προσπάθεια να προσδιοριστεί ο όρος κόμικς προσκρούει αναμφίβολα στην ετερογένεια και πολυμορφία που παρουσιάζει το φαινόμενο τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενο. Γιατί, αντίθετα με τις διακριτές κατηγορίες της Λογοτεχνίας για ενήλικες, τα κόμικς δεν μπορούν να υπαχθούν σε ανάλογες ταξινομήσεις. Κι αυτό, γιατί η Παιδική Λογοτεχνία, κατά μία άποψη¹³⁴ ανταποκρινόμενη στις ανάγκες του αποδέκτη ανανακλά περισσότερο χαρακτηριστικά της παιδικής σκέψης και του παιδικού λόγου (και της νοσταλγικής παιδικότητας των ενηλίκων) παρά γνωρίσματα ενός είδους. Ο κοινός πυρήνας πάντως των κόμικς είναι ο αφηγηματικός τους χαρακτήρας, του οποίου στόχος είναι να προσελκύσει το παιδί. (Τα κόμικς, ως μορφή τέχνης, απευθύνονται και στους ενήλικες, αλλά εδώ μας ενδιαφέρει το μικρό παιδί).

Παρ' όλ' αυτά, μπορεί κανείς να αποτολμήσει τον εξής ορισμό:

Κόμικ ονομάζεται η τέχνη της αφήγησης ιστοριών με διαδοχή σχεδιασμένων εικόνων στην τυπογραφική επιφάνεια¹³⁵.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η παράθεση αυτή των διαδοχικών σχεδιασμένων πλαισίων στη σελίδα μετατρέπει το χρόνο σε χώρο στην τυπογραφική επιφάνεια, διευκολύνοντας τον αναγνώστη να παρακολουθεί άνετα τη χρονική πορεία των σκηνών (Εικ. 29).



Εικ. 29. Διαδοχή σχεδιασμένων εικόνων στην τυπογραφική επιφάνεια.

9.2. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΟΜΙΚΣ

Μονάδα της εικονογραφήγησης αποτελεί το τετράγωνο καρέ, το οποίο καταλαμβάνει στην τυπική του μορφή από το 1/9 ως το 1/16 της σελίδας και περιλαμβάνει σχέδια και κείμενα. Τόσο το μέγεθος του καρέ όσο και ο χώρος που καταλαμβάνει συχνά τροποποιούνται από τον εκάστοτε δημιουργό με βάση τις προθέσεις του. Για παράδειγμα, καρέ μεγέθους μικρότερου του 1/16 της σελίδας και διάφορων σχημάτων χρησιμεύουν για να μεγεθύνουν κάποια ειδική λεπτομέρεια. Η χωρητικότητά τους δεν αποτελεί αποκλειστικά συνάρτηση του μεγέθους τους, αλλά εξαρτάται από τις εξελίξεις της πλοκής και τις εμφάσεις της αφήγησης. Για παράδειγμα, όταν πρόκειται για θαυμαστές περιπέτειες για παιδιά, τότε πιο συστηματική είναι η χρήση των τυπικών καρέ με συνολικές απεικονίσεις προσώπων.

Πρώτιστος κανόνας γενικά στα κόμικς είναι η λιπότητα, η αποδοτικότερη, δηλαδή, παραγωγική ταχύτητα με τη μέγιστη δυνατή ευκρίνεια. Γι' αυτό, εξάλλου, οι ήρωες του Ντίσνεϋ με τα τέσσερα δάχτυλά τους ή το μόνιμοτσιμπούκι και το ναυτικό καπέλο του Ποππάου¹³⁶.

Όσον αφορά στις τεχνικές, χρησιμοποιούνται (βλ. και Εικ. 30):

- α) *Ηχητικοί κώδικες*: Το κείμενο στα καρέ εμφανίζεται με τρεις εκδοχές¹³⁷, που ξεχωρίζουν από την τοποθέτησή τους στο χαρτί και τις διαφορετικές τυπογραφικές επιλογές: 1) με τη φωνή του αφηγητή, συνήθως σε ορθογώνια πλαίσια στην άκρη των εικόνων, με στόχο τη νοηματική σύνδεση της πλοκής, 2) με τις φωνές των ηρώων σε μπαλονάκια με μύτερες απολήξεις, και 3) με τους ήχους του περιβάλλοντος (θόρυβοι, κραυγές κτλ.) που αναγράφονται στο φόντο. Το ζητούμενο είναι κάθε φορά οι φωνές αυτές να αναδύονται από τις σιωπηρές σελίδες των κόμικς ήδη από το πρώτο πρόχειρο ξεφύλλισμα.
- β) *Οπτικοί κώδικες*¹³⁸: Τα κόμικς κατά κύριο λόγο ζωντανεύουν την κίνηση μέσα από την ακινησία. Συγκεκριμένα: 1) οι σχέσεις μεταξύ προσώπων ή αντικειμένων αναδεικνύονται με τη διευθέτησή τους στο χώρο, 2) οι σχέσεις των γειτονικών αφηγηματικών μονάδων (καρέ) αναδεικνύονται με την ανάλογη οργάνωση της σελίδας, και 3) η σχέση κάθε παραστατικού τμήματος αναδεικνύεται με την όλη ανάπτυξη της πλοκής. Ανάμεσα στα συνήθη ευρήματα απόδοσης της κίνησης διακρίνουμε την εικονική απόδοση λογοτεχνικών μεταφορών (π.χ., η φράση «έγινε καπνός» εικονογραφείται με την παρουσία ζωγραφισμένου καπνού κοντά στη φιγούρα που τρέχει), τη χάραξη μιας τροχιάς πίσω από τους κινούμενους ήρωες (ή αντικείμενα), καθώς και τους διάφορους χειρισμούς του σχήματος ή του οριοθετημένου πλαισίου του καρέ. Γενικά, κάθε συγκεκριμένο καρέ αντιστοιχεί σε ένα παρόν, ενώ κάθε επόμενο σε ένα μέλλον και κάθε προηγούμενο σε ένα παρελθόν. Η εικονική απόδοση της κίνησης, λοιπόν, αποτελεί συστατικό μιας συνολικής αφηγηματικής ροής, κάτι αντίστοιχο με τα λεκτικά μέσα που χρησιμοποιεί ένας συγγραφέας.
- γ) *Ψυχολογικοί κώδικες*¹³⁹: Το ψυχολογικό βάθος των χαρακτήρων και ο συναισθηματικός τονισμός αποδίδονται με την οπτική γωνία ή «σκόπευση» από την οποία παρουσιάζονται και με την ταυτότητα εκείνου που τις παρουσιάζει. Για παράδειγμα, η από ψηλά παρουσίαση των σκηνών απομακρύνει το θεατή/αναγνώστη από τυχόν κινδύνους της ιστορίας, η ματιά του θεατή/αναγνώστη

μπορεί να ταυτίζεται με το βλέμμα άλλοτε του ήρωα και άλλοτε του αφηγητή κτλ. Όλα αυτά προσδίδουν μια ιδιαίτερη συγκινησιακή δύναμη στο σύνολο των προϊόντων αυτής της τέχνης.

- γ) *Ιδεολογικοί κώδικες*¹⁴⁰: Τα κόμικς δεν είναι πάντα αθώα και ακίνδυνα, γιατί δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερα. Η ιδεολογική τους χροιά εντοπίζεται στην προσέγγιση του πραγματικού μέσω σχηματικών αναπααραστάσεων (καλούπια, στερεότυπα κτλ.).



Εικ. 30. Κώδικες και τεχνικές των κόμικς.

9.3. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΜΙΚΣ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα κόμικς αντικατοπτρίζουν περισσότερο την παιδικότητα των μικρών αναγνωστών (με και χωρίς εισαγωγικά η λέξη) και τη νοσταλγική παιδικότητα των μεγάλων, παρά εμπίπτουν σε διακριτά είδη.

Μπορούμε, ωστόσο, να μιλούμε για ποικίλη ταξινόμηση με βάση διαφορετικά κάθε φορά κριτήρια¹⁴¹: τη θεματική, τα ειδικά χαρακτηριστικά των ηρώων, τα χαρακτηριστικά των κυριότερων αντιπάλων ή τους χώρους διεξαγωγής της υπόθεσης. Ας δούμε μία-μία αυτές τις κατηγορίες:

- α) Με βάση τη θεματική τα εικονογραφημένα περιοδικά διακρίνονται σε:

- Περιοδικά με πολεμικές ιστορίες (π.χ., η *Έφοδος*, η *Μάχη*), στην πλειοψηφία τους εξαιρετικά χαμηλής ποιότητας. Πρόσφατα επανεκδόθηκε το εξαιρετικά δημοφιλές ανάγνωσμα της περιόδου 1952-1967, ο *Μικρός Ήρωας*.
 - Περιοδικά με περιπετειώδεις ιστορίες (ο *Μικρός Ταρζάν*, ο *Μεγάλος Ταρζάν*, ο *Μικρός Σερίφης* κ.ά.).
 - Διαστημικές ιστορίες (ο *Σούπερμαν*, *Ο Πόλεμος των άστρων* κ.ά.).
 - Ιστορίες με ζώα που μιλούν (*Μίκυ Μάους*, *Μπαγκς Μπάνυ* κ.ά.).
 - Κωμικές ιστορίες με ανθρώπινους χαρακτήρες (*Λούκυ Λουκ*, *Αστερίξ*, *Ποπάυ* κ.ά.).
 - Ποδοσφαιρικές περιπέτειες (*Έρικ Κάστελ*, *Γκολ* κ.ά.).
 - Περιοδικά με σταυρόλεξα, κουίζ κτλ. (π.χ., το *Μικρό Τεστ*).
 - Ποικίλης ύλης, άλλα με αποδέκτες αγόρια (π.χ., *Αγόρι*, *Μπλέηκ*) και άλλα με αποδέκτες κορίτσια (*Κατερίνα*, *Μανίνα* κ.ά.).
 - Περιοδικά με πολιτικο-κοινωνικούς προβληματισμούς (π.χ., η *Μαφάλντα* του Quino).
 - Τα ελληνικά κόμικς, όπως *Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη σε κόμικς*¹⁴² των Τ. Αποστολίδη και Γ. Ακοκαλίδη, η *Φρουτοπία* του Ε. Τριβιζά, ο *Αίσωπος σε κόμικς* και *Οι άθλοι του Βούγδουπου* του Τ. Αποστολίδη.
- β) Ανάλογα με τα ειδικά γνωρίσματα των χαρακτήρων μπορεί να προσδιοριστεί η ενδεχόμενη ταύτιση του κοινού. Για παράδειγμα, τα ανίψια του Ντόναλντ απέναντι στο θείο τους με τις σκανταλιές και τα κατορθώματά τους προσφέρονται για ταύτιση με πολύ νεαρούς αναγνώστες. Μοναχικοί και διανοούμενοι ήρωες προσφέρονται για ταύτιση με ανήσυχους εφήβους. Άλλοι χαρακτήρες, ανεξαρτήτως ηλικίας, ενισχύουν εθνικά ή και σοβινιστικά χαρακτηριστικά στην έμμεση ταύτιση, όπως ο Αστερίξ και ο Οβελίξ που συμπυκνώνουν τη γαλλική ανωτερότητα.
- γ) Με βάση τα χαρακτηριστικά των κυριότερων αντιπάλων και τα μεταδιδόμενα μηνύματα, τα κόμικς μπορούν να ενταχθούν σε επιμέρους ιδεολογικές κατηγορίες. Έτσι, διακρίνονται περιπέτειες με ηθικολογικό χαρακτήρα (π.χ., ο Τεντέν που αντιμετωπίζει την κερδοσκοπική απληστία του αντιπάλου του), με οικολογικό χαρακτήρα (π.χ., οι συγκρούσεις του Ρεντ Νταστ με την αλόγιστη εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος), με πολιτική διάσταση (π.χ., οι περιπέτειες των Τανγκύ και Λαβερντύρ με τις αντίπαλες κατασκοπευτικές μορφές), με ιδεολογικά μηνύματα σχετικά με το σεβασμό της οικονομικής και της κρατικής εξουσίας (π.χ., στην αντι-

μετώπιση διαφόρων μορφών από τον Σκρουτζ) και, τέλος, με αυτό που ονομάζουν φόβο του διαφορετικού ή καλλιέργεια μιας τεχνολογικής δεισιδαιμονίας (π.χ., στην αντιμετώπιση γαλάζιων εξωγήινων και ουράνιων απειλών από τον Στορμ).

- δ) Μια τελευταία διάκριση γίνεται με βάση τους διαφορετικούς χώρους στους οποίους εκτυλίσσεται η πλοκή του κόμικ. Ο χώρος είναι άλλοτε μια μεγαλούπολη με τους κινδύνους της ή την προστασία που μπορεί να παράσχει στον ήρωα, άλλοτε η ειδυλλιακή ή απειλητική ανάλογα ύπαιθρος, άλλοτε η ανέμελη αρχαιότητα ή ο κλειστοφοβικός χώρος επικείμενων οικουμενοπόλεων, η ζούγκλα (π.χ., Ταρζάν), φωτεινά οικήματα ή σκοτεινά υπόγεια κ.ά.: διακρίσεις που επαναλαμβάνουν τη βιούμενη διάκριση ανάμεσα στο ασφαλές/ πληκτικό «μέσα» (σπίτι, οικογένεια) και στο απειλητικό/ ελκυστικό «έξω» (υπόλοιπος κόσμος).

Όποια και αν είναι η ταξινόμηση, το πρόβλημα που επισημαίνεται είναι αυτό της αντιστοιχίας ανάμεσα στα προσόντα συγκεκριμένων κόμικς και στην εκτίμηση-διάδοσή τους. Χρειάζεται ψυχραιμία ανάλυσή τους, γιατί οι συγκυρίες που ευνοούν τη διάδοση γενικότερα των έργων τέχνης δε συνοδεύονται απαραίτητα από έλεγχο πιθανών αδυναμιών και εγγυήσεις ποιότητας.

9.4. Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΙΚΣ: ΥΠΕΡ Ή ΚΑΤΑ;

9.4.1. Η ιστορία των συζητήσεων

Οι θεωρητικές συζητήσεις για τα κόμικς και οι κριτικές αναλύσεις τους, από τη στιγμή που άρχισαν να πρωτοδιατυπώνονται, ήταν είτε απόλυτα θετικές είτε απόλυτα αρνητικές¹⁴³. Οι πρώτες συμβάδιζαν με πεπειθήσεις υπέρ του σύγχρονου πολιτισμού, της κοινωνικής φαντασίας και της ανάγκης για επιστροφή στην αθωότητα της παιδικής ηλικίας. Οι δεύτερες με αβασάνιστη προχειρότητα πάντα διέβλεπαν στα κόμικς ύποπτες ψυχο-πολιτικές αποχρώσεις.

Ιστορικά οι αρνητικές κριτικές προηγούνται, έχοντας την αφετηρία τους στην *Ψυχοπαθολογία των κόμικς* (1949) του G. Legman. Ο ψυχίατρος συγγραφέας του άρθρου προσπάθησε να φέρει στο φως και να καταδικάσει τα, κατά την άποψή του, λανθάνοντα αντισημιτικά και σεξουαλικά υπονοούμενα. Στο ίδιο πνεύμα το 1953 ο γιατρός F. Wertham απέδωσε αθέμιτα την ανεπτυγμένη στις Η.Π.Α. εφηβική εγκληματικότητα στα κόμικς.

Από το 1963 όμως αρχίζουν οι πρώτες θετικές κρίσεις των κόμικς κυρίως ως λαϊκού ψυχαγωγικού μέσου (σύμφωνα με τον D.M. White) και ως δείγματος της λαϊκής φαντασίας, ιδεολογίας και αισθητικής (σύμφωνα τον U. Eco). Ακολούθησαν έργα για την ιστορία και τις τεχνικές του είδους, δοκίμια για την εκπαιδευτική και αισθητική του αξία, μελέτες από το χώρο της κοινωνιολογίας (Π. Μπουρντιέ), χωρίς να λείπουν παντελώς τα αρνητικά σχόλια (π.χ., των A. Mattelart και A. Dorfman), καθώς και επαινετικές κριτικές σε περιοδικά, ενώ παράλληλα άρχισαν να εμφανίζονται και ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις. Στον ελλαδικό χώρο, οι σχετικές συζητήσεις ξεκίνησαν στο πρώτο διεθνές συνέδριο Σημειωτικής στη Θεσσαλονίκη (1979). Εκεί παρουσιάστηκε και σχετική ανακοίνωση του Π. Μαρτινίδη. Ακολούθησε η κυκλοφορία της συλλογής *Τα Κόμικς* (εκδ. Αιγόκερως, Σύνταξη Δ. Κολιοδήμος), με έξι μεταφρασμένα και τρία πρωτότυπα ελληνικά έργα καθώς και άλλες εκδηλώσεις.

Από τότε αυτό το είδος τέχνης δέχεται διαρκώς εκθειασμούς και ενισχύεται η καθιέρωσή του διεθνώς τόσο με εκδοτικές πρωτοβουλίες, όπως αυτές του οίκου Chelsea House Publishers (*The World Encyclopedia of Comics*, 1983) και των εκδόσεων P.U.F. coll. (*Que sais-je*, 1985), όσο και με άλλου είδους έργα (εγχειρίδια, δοκίμια κτλ.).

9.4.2. Αρνητικές και θετικές κριτικές για τα κόμικς

Όπως προαναφέρθηκε, άλλοι επικροτούν και άλλοι απορρίπτουν τα κόμικς για διαφορετικούς λόγους ο καθένας.

Όσον αφορά την αρνητική κριτική, συνοψίζεται στα εξής:

- 1) Μέχρι πριν από μερικές δεκαετίες αποτελούσε κοινό τόπο μεταξύ γονέων και δασκάλων πως τα παιδιά μέσω των κόμικς εισάγονται σε έναν άγριο, βίαιο και διεστραμμένο κόσμο και πως η λιγότερο αρνητική επίπτωση είναι η σχολική αποτυχία¹⁴⁴.
- 2) Μερικοί θεωρούν ότι, αφού τα περιορισμένα στα μπαλονάκια κείμενα δεν είναι Λογοτεχνία και αφού τα «καραγκιοζάκια» στα διαδοχικά καρέ δεν αποτελούν ζωγραφική, τέτοιου είδους σχέδια και κείμενα συνιστούν κατώτερης ποιότητας προϊόντα¹⁴⁵.
- 3) Μερικοί φέγουν τα κόμικς, γιατί, κατά την άποψή τους, ευνοούν την εύκολη ανάγνωση. Υποστηρίζουν ότι το οπτικό μήνυμα προσλαμβάνεται πολλές φορές, χωρίς την παράλληλη ανάγνωση των κειμένων, οδηγώντας το παιδί σε αναγνωστική ατροφία¹⁴⁶.

- 4) Χρησιμοποιείται, λέγεται, περιορισμένο και τυποποιημένο λεξιλόγιο, πράγμα που δε βοηθάει στη γλωσσική καλλιέργεια του παιδιού¹⁴⁷.

Όσον αφορά τις αισιόδοξες αντιπροτάσεις, συνοψίζονται στα εξής:

- 1) Δεν είναι τυχαίο ότι πριν από τρεις και πλέον δεκαετίες, μια θεαματική μεταστροφή στη στάση των παιδαγωγών και δασκάλων πρότεινε αναφανδόν τη χρήση εικονογραφηγηματικών τεχνικών σε βιβλία γλωσσικών μαθημάτων και μαθημάτων ιστορίας κυρίως. Η δεδομένη εξοικείωση των μαθητών με τους κώδικες του είδους παρέχει εγγυήσεις αφ' ενός για τη δραστηριοποίηση του παιδικού ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη φράσεων που να ταιριάζουν στις εικόνες και αφ' ετέρου για τη ζωηρότερη απομνημόνευση ιστορικών ονομάτων και γεγονότων που συνδέονται με συγκεκριμένες εικόνες¹⁴⁸.

Συγκεκριμένα, παρατηρούνται εκπαιδευτικές προσπάθειες, όπως η λατινική μετάφραση των περιπετειών του Αστερίξ και η αρχαιοελληνική μετάφραση μιας παλιότερης περιπέτειας του Αλίξ, που αναβαθμίζουν τη χρησιμότητα των κόμικς ως διδακτικών μέσων¹⁴⁹.

Η δυνατότητα αυτή, να χρησιμοποιηθούν, δηλαδή, τα κόμικς για παιδαγωγικούς σκοπούς, χωρίς να υποβιβάζεται η ψυχαγωγική τους αξία, επαληθεύει την άποψη ότι για το οποιοδήποτε αποτέλεσμα προκύψει από τη χρήση τους δεν είναι υπεύθυνο το ίδιο το είδος, αλλά η ποιότητά του και ο τρόπος με τον οποίο θα αναγνωσθεί¹⁵⁰.

- 2) Η διαδοχή σχεδιασμένων εικόνων δεν θεωρείται πια αποπλάνηση ή φαντασιοπληξία. Οι εικόνες καθιστούν πιο σαφές το κείμενο, υποστηρίζοντας την επακριβή και συνεχή καθοδήγηση των λεκτικών περιγραφών. Και αν στο «παιχνίδι» κερδίζουν αθρόα οι εικόνες, δεν έχει μεγάλη σημασία· σημασία έχει με ποιες λέξεις ο ευαίσθητος αναγνώστης μπορεί να επενδύει τις εικόνες, όπως, άλλωστε, και με ποιες εικόνες φαντασιώνει τις λέξεις που διαβάσει στα μη εικονογραφημένα αναγνώσματα¹⁵¹.

Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι το κόμικ δε διαβάζεται με τον ίδιο τρόπο που διαβάζεται ένα βιβλίο. Ο λόγος στο κόμικ δεν έχει τη ροή του λογοτεχνικού λόγου· είναι κοφτός, σύντομος και άμεσος¹⁵².

3) Σύμφωνα με μελέτες, το λεξιλόγιο των ίδιων των κόμικς ούτε είναι πενιχρό ούτε αποκλίνει από τους γραμματικοσυντακτικούς κανόνες της γλώσσας. Για παράδειγμα, υποστηρίζεται από έρευνες ότι για τα παιδιά των επτά χρόνων, που μόλις αρχίζουν να διαβάζουν, τα κόμικς εμφανίζουν κατά μέσο όρο μία καινούρια λέξη στις πέντε, διευρύνοντας με τον τρόπο αυτό το λεξιλογικό ρεπερτόριο των παιδιών και ότι οι ονοματοποιίες και οι σχετικά επιλήψιμες εκφράσεις δεν υπερβαίνουν το 0,4 - 0,9% κτλ.¹⁵³.

Κατά συνέπεια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι τα κόμικς εμπλουτίζουν διπλά τον αναγνώστη: Πρώτον, η πολυμορφία της έκφρασης και, δεύτερον, τα κωδικοποιημένα στην εικόνα ερμηνευτικά στοιχεία της πλοκής του έργου διεγείρουν την παιδική φαντασία. Απαιτείται στην πράξη, επίπονη διανοητική εργασία που συνίσταται στη συνεχή εγρήγορση, την αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων και το συνδυασμό των πληροφοριών¹⁵⁴.

4) Η σύνδεση της πραγματικότητας με τη διαστρεβλωμένη της εκδοχή στη γελοιογραφική απεικόνιση προκαλεί γέλιο. Το ίδιο κωμικό αποτέλεσμα επιτυγχάνεται και με τις ηχοποιίες (τα «γκλου-γκλου», «κρατς», «γκουπ», «ντουκ», «πλατς» κ.ά. ήχους), λόγω της έκπληξης που προκαλούν και του παράλογου στοιχείου που ενυπάρχει σε αυτές, καθώς και εξαιτίας των κωμικών καταστάσεων που συνοδεύουν¹⁵⁵.

5) Είναι αλήθεια ότι τα κόμικς δεν ευνοούν τη δύστροπη μοναξιά της ανάγνωσης ούτε την πνευματική εγρήγορση που απαιτεί ένα μεγάλο λογοτεχνικό έργο. Όμως, αν καταδικάσουμε την, έστω πρόσκαιρη και εύκολη, ευχαρίστηση, τότε θα πρέπει να καταδικάσουμε και κάθε άλλο είδος ευχαρίστησης!¹⁵⁶

6) Βοηθούν το παιδί να συλλάβει το αφηρημένο μέσω του συγκεκριμένου, καθώς, για παράδειγμα, ο «αδιαφιλονίκητος» ηγέτης δε διαμορφώνεται από μια λίστα προσεγγιστικών ιδιοτήτων, αλλά γίνεται μια συγκεκριμένη φιγούρα που άλλες φιγούρες σηκώνουν στους ώμους τους ζητωκραυγάζοντας. Το ίδιο ισχύει και για τις συγκεκριμενοποιήσεις των αφηρημένων γλωσσικών μεταφορών που αναφέρθηκαν παραπάνω¹⁵⁷.

7) Τα κόμικς αποτελούν πηγή εξωσχολικής γνώσης, όπως για πολιτισμούς του παρελθόντος¹⁵⁸. Για παράδειγμα, ο Τεντέν μας κάνει να ταξιδέψουμε σε ολόκληρη τη

γη και να μάθουμε γεωγραφία, εθνολογία και ιστορία. Βέβαια, την αξιοπιστία της πληροφορίας υπονομεύουν ηθελημένοι ή ακούσιοι αναχρονισμοί και ανακρίβειες που υπαγορεύονται από χιουμοριστική και σατιρική διάθεση, γεγονός που γεννά ανησυχίες για τη χρησιμοποίηση των συγκεκριμένων κειμένων στο πλαίσιο της σχολικής διδασκαλίας. Όμως τα παιδιά διψούν να δουν και να αγγίξουν άγνωστα αντικείμενα, να τα συγκρίνουν με τη δική τους πραγματικότητα και να αποκομίσουν τελικά μια θετική συναισθηματική διάθεση. Η σωστή επιλογή και διδασκαλία μέσω των κόμικς εξαρτάται από το δραστήριο και ευαισθητοποιημένο δάσκαλο.



Εικ. 31. Το παιδί «διαβάζοντας» κόμικς μαθαίνει κιάλας.

Γενικά, φαίνεται ότι τα κόμικς ως προς την ποιότητα διατηρούν τις πολύ μεγάλες στιγμές, τις μετριότητες ή τα πολύ κακά τους δείγματα, όπως άλλωστε συμβαίνει και με οποιαδήποτε άλλη τέχνη¹⁵⁹.

Γι' αυτό, η αξία τους αποτελεί συνάρτηση της υπεύθυνης αντιμετώπισής τους από τον ίδιο τον αναγνώστη. Ο έφηβος, για παράδειγμα, που διαβάζει με νευρωσική προσήλωση μόνο κόμικς, που φαντασιώνει συνεχώς τον εαυτό του στη θέση του Τεντέν, του Μπλούμπερρυ, του Νέκρον κ.ά., χάνει όλες τις άλλες ευκαιρίες διανοητικής φώτισης και συγκινησιακής κάθαρσης. Χάνει, το εύρος εκείνων των πληροφοριών και των συγκινήσεων που θα του έδιναν την ευκαιρία να απολαύσει ακόμα πιο έντονα τις παραπομπές ή τις ευαισθησίες του ίδιου του έργου¹⁶⁰.

Αλλά και ο κάθε αναγνώστης που δεν ανήκει στην παραπάνω κατηγορία, φέρει τις ευθύνες του. Αν δεν εστιαστεί λίγο παραπάνω στις γραμμές του σκίτσου και στις «φωνές» του αφηγητή, αν δεν προβάλει πάνω τους τις δικές του εμπειρίες ή φαντασιώσεις, τότε μάλλον θα αποκομίσει μια εντύπωση «φτωχού σινεμά» και ανούσιας πλοκής¹⁶¹. Χωρίς ενεργό κοινό κανένα έργο δε διαθέτει ούτε αρετές ούτε μειονεκτήματα: «όλα λιμνάζουν σε μια αδιάφορη μετριότητα»¹⁶².



✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Κόμικ είναι η τέχνη της αφήγησης ιστοριών διά μέσου της διαδοχής σχεδιασμένων εικόνων στο χαρτί. Η παράθεση εικόνων και η ταυτόχρονη εύπλαστη αξιοποίηση ηχητικών, οπτικών, ψυχολογικών και ιδεολογικών κωδίκων συνιστούν έναν ξεχωριστό τρόπο αφήγησης με χιουμοριστικά αποτελέσματα, αλλά και με λανθάνοντα μηνύματα.

Η ιστορία του είδους είναι σηματοδομημένη με κάθε λογής επικριτικά σχόλια για τον ποιοτικό τους χαρακτήρα και τις βλαπτικές τους επιπτώσεις, κυρίως στη γλώσσα και στον ψυχικό κόσμο του ατόμου, ενώ πρόσφατα άρχισε να αναγνωρίζεται η συμβολή των κόμικς ως εκπαιδευτικών εργαλείων και ως μέσων για την αισθητική καλλιέργεια και τη διανοητική άσκηση των νεαρών, αλλά ώριμων και υπεύθυνων, αναγνωστών.

⇒ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Πώς αποδίδεται η κίνηση μέσα από τα στατικά καρέ των κόμικς; Απαντήστε με συγκεκριμένα παραδείγματα από περιοδικά της επιλογής σας.

- 2) Τι φαίνεται να υπονοεί ο Π. Μαρτινίδης, γράφοντας ότι *«μια παρατεταμένη απουσία διαλόγων καθιστά συλλήβδην τους ήρωες που περιφέρονται χωρίς να μιλούν μελαγχολικούς ρεμβαστές, έστω κι αν δεν είναι τέτοια η πρόθεση του δημιουργού»*¹⁶³;

- 3) Γιατί ορισμένοι στρέφονται εναντίον των κόμικς; Συμφωνείτε μαζί τους; Αν όχι, υποστηρίξτε με 2-3 επιχειρήματα τη δική σας άποψη.

- 4) Να αναφέρετε περιπτώσεις εικονογραφημένων περιοδικών που ενισχύουν σεξιστικές ή/ και ρατσιστικές τάσεις.

- 5) Προκειμένου να εκτιμηθεί η αξία των κόμικς, πόσο καθοριστικός είναι ο ρόλος του αναγνώστη;
-

- **ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ**

- 1) Επιλέξτε ένα κόμικ και αξιολογήστε το ως προς τη γλώσσα των κειμένων του.
- 2) Αναζητήστε σε κόμικς συγκεκριμένους εικονικούς τρόπους με τους οποίους αποδίδονται λογοτεχνικές μεταφορές.
- 3) Διαβάστε ένα κόμικ και ανιχνεύστε τυχόν οικολογικά, ηθικολογικά κ.ά. μηνύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10^ο

**ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ -
ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ - ΒΙΝΤΕΟ**

ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ - ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ - ΒΙΝΤΕΟ¹⁶⁴

10.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σύγχρονη τεχνολογία που έχει κατακλύσει και επιβληθεί στο χώρο των Μ.Μ.Ε. από το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα και μετά βρίσκει στην τηλεόραση την πιο χαρακτηριστική περίπτωση φορέα διάδοσης και επιρροής.

Μέσο κατεξοχήν λαϊκό, έχει την ιδιότητα να μεταφέρει την πληροφορία μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα από το κέντρο στην πιο απομακρυσμένη περιφέρεια. Χαρακτηρίζεται τόσο από την τάση της να συσπειρώνει τους ανθρώπους γύρω της, παρέχοντάς τους φτηνή και άκοπη διασκέδαση, όσο και από την ικανότητά της να υποκαθιστά ως ένα βαθμό την ανθρώπινη επικοινωνία.

Η τηλεόραση παρόλα αυτά προκαλεί ενστάσεις εναντίον της όσο κανένα άλλο μέσο επικοινωνίας και αποτελεί το προσφιλές θέμα των αναλύσεων των σύγχρονων κοινωνιολόγων και ψυχολόγων. Οι ενστάσεις αυτές αφορούν τόσο στον τρόπο με τον οποίο μεταφέρεται η εικόνα, η πληροφορία, η είδηση, αλλά και στην ποιότητα του περιεχομένου των προγραμμάτων της. Είναι γνωστό ότι στο όνομα της υψηλής τηλεθέασης σήμερα νομιμοποιούνται τόσο η ανεξέλεγκτη μετάδοση εικόνων βίας όσο και ο τεράστιος όγκος φτηνής και εύπεπτης κουλτούρας που προσφέρεται στον τηλεθεατή.

Οδηγεί άραγε η υπέρμετρη κατανάλωση αυτού του μέσου στην χειραγώγηση του σύγχρονου ανθρώπου; Ευθύνεται μήπως για την αύξηση της εγκληματικότητας ή τη διαμόρφωση προβληματικών συνειδήσεων; Ποια πρέπει να είναι τελικά η χρήση της τηλεόρασης από τα παιδιά μας;

Η παρουσία της τηλεόρασης σχεδόν σε κάθε νοικοκυριό αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, όταν η θέση του τηλεθεατή καταλαμβάνεται από παιδιά. Η επίδρασή της

στις συνήθειες και στις προτιμήσεις αυτών είναι αδιαμφισβήτητη. Το παιδί χωρίς να έχει την κρίση αλλά και τις εμπειρίες του ενήλικα καταναλώνει αδιακρίτως ό,τι του προσφέρεται από το τηλεοπτικό πρόγραμμα. Όσο η εικόνα είναι έντονη και εμπειρι- έχει συγκινησιακή φόρτιση τόσο περισσότερο το παιδί καθλώνεται μπροστά της.

Όταν μάλιστα το πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο ζει είναι ελλιπές, τότε μιλάμε σχεδόν για εξάρτηση. Ο συσχετισμός τηλεόρασης και οικογενειακού περιβάλλο- ντος δείχνει ότι σε ένα φτωχό από οικονομική και μορφωτική άποψη περιβάλλον, δίχως εναλλακτικές δυνατότητες, η κατανάλωση της τηλεόρασης είναι αυξημένη. Αντίθετα, εκεί όπου οι εναλλακτικές προτάσεις είναι ενδιαφέρουσες, τα παιδιά παί- ζουν και ασκούνται στα ηλεκτρονικά παιχνίδια που αντικατέστησαν την τηλεόραση.

Εφόσον η τεχνολογική πρόοδος έχει εισβάλει πλέον στη ζωή μας, θα πρέπει να εξετάσουμε τόσο τις θετικές όσο και τις αρνητικές επιδράσεις στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των παιδιών. Γιατί τα παιδιά, προπάντων τα μικρά, δεν έχουν ούτε την κριτική ικανότητα ούτε τις εμπειρίες των μεγάλων. Έτσι, θεωρούν ως δεδομένα αυτά που βλέπουν και τα κάνουν τρόπο ζωής. Εύλογο λοιπόν το ερώτημα: Ποια πρότυ- πα βλέπουν στην τηλεόραση και με ποια ταυτίζονται; Ποια προγράμματα προτιμούν και πόσο αυτά επιδρούν στον ψυχικό τους κόσμο; Επειδή όμως είναι αδύνατο να καταπιαστούμε με όλο το φάσμα των τηλεοπτικών προγραμμάτων, ας περιοριστού- με σε αυτά που αφορούν στα παιδιά και σχετίζονται με την παιδική λογοτεχνία.

10.2. ΕΠΙΛΟΓΕΣ - ΚΡΙΤΗΡΙΑ - ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Είναι γνωστό ότι κλασικά ξένα έργα, όπως του Βερν, του Ντίκενς, του Άντερσεν, του Σουίφτ κ.ά., καθώς και ελληνικά, όπως η *Τενεκεδούπολη*, η *Λιλιπούπολη* και η *Φρουτοπία*, έχουν μεταφερθεί στη μικρή οθόνη. Ποια όμως είναι τα κριτήρια βάσει των οποίων ο γονιός ή ο/η παιδαγωγός θα επιλέξει το κατάλληλο παιδικό έργο στην τηλεόραση, το βίντεο ή στον κινηματογράφο;

Ο τρόπος διασκευής, η τεχνική του σκηνοθέτη, η ερμηνεία των ηθοποιών, τα κοστούμια, η κίνηση, το χρώμα, τα τοπία και άλλα πολλά συμβάλλουν οπωσδή- ποτε στην αξιοπρεπή ερμηνεία του έργου. Δίνουν στο παιδί μια γεύση τόσο της εποχής κατά την οποία διαδραματίζονται τα γεγονότα όσο και των κοινωνικών συν- θηκών της εποχής εκείνης. Παρακολουθώντας το παιδί την πορεία του έργου συ- νάγει συμπεράσματα ανάλογα με το πρότυπο που του παρουσιάζει η τηλεόραση ή ο κινηματογράφος.

Κι εδώ είναι που παίζουν σημαντικό ρόλο ο διασκευαστής του έργου κι ο σκηνοθέτης. Σε ποιο βαθμό κατόρθωσαν να μπουν στο πνεύμα του συγγραφέα και να μεταδώσουν τα σωστά μηνύματα; Ή, πόσο από υπερβολικό ζήλο μεγαλοποίησαν ή από λανθασμένο υπολογισμό ή συνειδητά υποβάθμισαν ή ακόμα διαφοροποίησαν το ρόλο των διαφόρων ηρώων, με αποτέλεσμα να πάρει το έργο άλλη κατεύθυνση και το παιδί να βγάλει διαφορετικά ή λανθασμένα συμπεράσματα;

Ακόμη, επειδή τα περισσότερα έργα Παιδικής Λογοτεχνίας είναι παραγωγές που μας έρχονται από άλλες χώρες, οι ηθοποιοί ή τα κινούμενα σχέδια μιλούν τη γλώσσα της χώρας από την οποία προέρχονται τα έργα αυτά. Έτσι, αναγκαστικά μπαίνουν υπότιτλοι που συνοδεύουν –όσο είναι δυνατό– το διάλογο, το μονόλογο, το τραγούδι. Με τον τρόπο αυτό, το παιδί είναι αναγκασμένο να κάνει ταυτόχρονα ανάγνωση των υποτίτλων και να παρακολουθεί την εικόνα. Αυτό όμως μειώνει σε ένα βαθμό τη δυνατότητα να αντιληφθεί το μήνυμα και να συνάγει τα συμπεράσματα του. Βέβαια υπάρχει και η λύση της μεταγλώττισης. Εδώ τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δύσκολα και καμιά φορά απογοητευτικά, όταν η μεταγλώττιση δε διαθέτει άρτια τεχνική ή παρουσιάζει, όπως συνήθως συμβαίνει, γλωσσικά προβλήματα

Ένα άλλο θέμα είναι οι ταινίες με υποθέσεις ξένες ακόμη στη δική μας κοινωνία. Γίνονται με βάση τα δεδομένα των χωρών από τις οποίες προέρχονται. Πολύ συχνά παρουσιάζουν σκηνές αντιαισθητικές, τρόμου και βίας ή μιλούν για φοβερές επιπτώσεις από τον εθισμό σε διάφορες πράξεις κ.ά. Βέβαια, η πραγματικότητα είναι παρούσα και δεν είναι κακό να τη μαθαίνουν τα παιδιά. Όμως, η απότομη εισαγωγή τους σε θέματα που αφορούν διαφορετικές κουλτούρες και τρόπους ζωής δημιουργούν μέσα τους πολλά ερωτήματα. Τα βρίσκουν απροετοίμαστα με αποτέλεσμα σύγχυση και αναποφασιστικότητα ως προς τι να υιοθετήσουν και τι να απορρίψουν.

Η βία πάλι είναι θέμα που απασχολεί τους ερευνητές των παιδικών τηλεοπτικών προγραμμάτων. Πολλοί κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά ενοχλούνται πιο πολύ από έργα διαπρωσωπικής βίας παρά από έργα με κινούμενα σχέδια. Στα κινούμενα σχέδια, ισχυρίζονται, η βία λόγω του τελετουργικού της χαρακτήρα δεν προκαλεί φόβο ούτε αναστάτωση ούτε και πράξη για μίμηση. Όμως και εδώ πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί. Γιατί η επιθετικότητα και η βία δεν παύουν να είναι επικίνδυνα στοιχεία με οποιαδήποτε μορφή κι αν προβάλλονται. Η επίλυση των διαφορών με γρονθοκοπήματα, κλοσιές, σφυροκοπήματα στο κεφάλι, ο εξευτελισμός του αντιπάλου και οι πανουργίες μπορεί να δίνονται με κωμικό τρόπο, δεν

είναι όμως τόσο αθώα. Η επίδραση των προτύπων, ο τρόπος συμπεριφοράς τους είναι για τα παιδιά, προπάντων τα μικρά, παράδειγμα για μίμηση. Στην ηλικία αυτή δεν έχουν τη δυνατότητα να κρίνουν τι επιτρέπεται και τι δεν επιτρέπεται. Κι αφού δεν έχουν το πλεονέκτημα της επιλογής, θα ακολουθήσουν σε κάποιο βαθμό τη μέθοδο που χρησιμοποιούν οι ήρωες των κινούμενων σχεδίων. Θα επηρεάσουν, δηλαδή, οι πράξεις τους το χαρακτήρα των παιδιών σε βαθμό που ίσως κάποτε να θελήσουν κι αυτά να λύσουν τις διαφορές τους με τον ίδιο τρόπο. Οι συνέπειες όμως είναι καμιά φορά απρόβλεπτες...

Καταλήγοντας, πιστεύουμε ότι τέτοιες ταινίες και οποιοσδήποτε άλλες που αφορούν τα παιδιά θα πρέπει να ελέγχονται σχολαστικά, πριν την προβολή τους, σε σχέση με το επίπεδο της καλλιτεχνικής τους έκφρασης, της επιστημονικής τους ακρίβειας αλλά και της ποιότητας των πληροφοριών που δίνουν, από επιτροπές που θα στελεχώνονται από εκπαιδευτικούς, ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, σκηνοθέτες, συγγραφείς, γονείς και όσους θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην καλύτερη επιλογή τους.

Μόνον τότε η τηλεόραση και ο κινηματογράφος θα βοηθήσουν ουσιαστικά το παιδί. Θα το ψυχαγωγήσουν, θα το διασκεδάσουν, θα συμβάλουν στη γλωσσική του ανάπτυξη, θα καλλιεργήσουν και θα διευρύνουν τους πνευματικούς του ορίζοντες.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Τα Μ.Μ.Ε. και ιδιαίτερα η τηλεόραση, μέσω της δύναμης της εικόνας, ασκούν έντονη επιρροή κυρίως στα μικρά παιδιά, αλλά και μεταδίδουν μηνύματα σε ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων ταυτόχρονα.

Η μεταφορά παιδικών λογοτεχνικών έργων στην τηλεόραση, τον κινηματογράφο και το βίντεο χρειάζεται μεγάλη προσοχή. Γιατί πολλές φορές συμβαίνει να αλλοιώνεται ο αισθητικός και λογοτεχνικός τους χαρακτήρας και να υπερτονίζονται αρνητικές πτυχές της προσωπικότητας των ηρώων, πράγμα το οποίο δεν μπορούν να αντιληφθούν τα παιδιά, επειδή δεν έχουν αναπτυγμένη κριτική ικανότητα.

Για να προβούμε σε μια σωστή επιλογή, πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας την ίδια τη διασκευή, τη σκηνοθεσία, την ερμηνεία των ηθοποιών, την κίνηση και το χρώμα.

Χρειάζεται, επίσης, ιδιαίτερη προσοχή στη μεταγλώττιση και στην προσαρμογή ξένων δεδομένων στην ελληνική πραγματικότητα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Πού αποδίδετε την αποτυχημένη μεταφορά ορισμένων λογοτεχνικών έργων για παιδιά στην τηλεόραση, τον κινηματογράφο ή το βίντεο; Έχετε υπόψη σας σχετικά παραδείγματα;

- 2) Πώς κρίνετε τη μεταγλώττιση λογοτεχνικών έργων στην τηλεόραση, τον κινηματογράφο ή το βίντεο;

- 3) Κατά τη γνώμη σας, πώς μπορεί να επηρεάσουν το παιδί της προσχολικής ηλικίας οι βίαιες τηλεοπτικές σκηνές;

- **ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ**

- 1) Παρακολουθήστε στην τηλεόραση, το βίντεο ή τον κινηματογράφο ένα λογοτεχνικό έργο για παιδιά και καταγράψτε τις αρετές και τα μειονεκτήματα της μεταφοράς του κειμένου στη μικρή ή τη μεγάλη οθόνη.
- 2) Να προβάλετε στα παιδιά του Παιδικού σταθμού ένα λογοτεχνικό έργο και να μεταφέρετε στην τάξη σας τις εντυπώσεις και τις συναισθηματικές αντιδράσεις των μικρών τηλεθεατών σχετικά με το έργο αυτό.



ΚΕΦΑΛΑΙΟ

11⁰

**ΕΞΟΙΚΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ
ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**

ΕΞΟΙΚΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

11.1. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΣΤΟΥΣ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟΥΣ ΣΤΑΘΜΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ

Ένα από τα βασικά μελήματα των παιδαγωγών όλων των βαθμίδων σήμερα είναι πώς θα φέρουν τα παιδιά σε επαφή με το βιβλίο. Μια επαφή που είναι χρησιμη και θα τους δώσει τη δυνατότητα να αγαπήσουν το βιβλίο και να συμφιλιωθούν μαζί του, για να μπορέσουν να γίνουν ενήλικες που θα αγαπούν το διάβασμα και θα αναζητούν τη γνώση.

Αυτή η προσπάθεια, για να είναι επιτυχής, πρέπει να ξεκινάει από πολύ νωρίς, από τον καιρό που το παιδί βρίσκεται στον Παιδικό σταθμό και το Νηπιαγωγείο. Τι γίνεται όμως, αν η προσπάθεια των παιδαγωγών κατατείνει προς αυτό το στόχο και δεν υπάρχει ανάλογη στάση από τους γονείς στο σπίτι; Πώς μπορούμε να πετύχουμε μια ενιαία στάση, που τόσο πολύ έχουν ανάγκη τα παιδιά, απέναντι σε αυτό το μεγάλο θέμα;

Η δημιουργία δανειστικής βιβλιοθήκης στους χώρους της Προσχολικής Αγωγής θα ήταν μια καλή απάντηση σε αυτό το πρόβλημα. Και τούτο γιατί και τα παιδιά φέρνει σε επαφή με το βιβλίο και τους γονείς ευαισθητοποιεί και τους βγάζει από ενδεχόμενα αδιέξοδα επιλογής και οικονομικού κόστους.

Παραθέτουμε παρακάτω συνοπτικά τον τρόπο οργάνωσής της¹⁶⁵:

1) Οργάνωση υλικού

Η προσχολική δανειστική βιβλιοθήκη παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες στην οργάνωσή της. Ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με τις ανάγκες και τις δυνατότητες των παιδιών της προσχολικής ηλικίας. Τα παιδιά αυτής της ηλικίας δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση. “Διαβάζουν” αναλύοντας εικόνες και κάνοντας αντιστοιχία της εικόνας με τη λέξη, τη φράση ή το κείμενο.

(α) Ταξινόμηση των βιβλίων

Επειδή τα παιδιά δεν ξέρουν να διαβάζουν αριθμούς, για την ταξινόμηση των βιβλίων μπορούμε να επινοήσουμε ένα σύστημα συμβόλων, όπως σχήματα και χρώματα. Για παράδειγμα, να συμβολίζονται:

- Τα βιβλία γνώσεων με κόκκινο τρίγωνο
- Οι ιστορίες με κίτρινο τετράγωνο
- Τα παραμύθια με ροζ ρόμβο
- Τα βιβλία ποίησης με μπλε παραλληλόγραμμο
- Τα βιβλία μυθολογίας με πράσινο τραπέζιο

(β) Καταλογογράφηση

Επειδή πάλι πρέπει να αντιμετωπίσουμε την αδυναμία των παιδιών στο διάβασμα, στα δελτία με τα στοιχεία των βιβλίων (συγγραφέας, τίτλος κ.ά.) τοποθετούμε και τη φωτογραφία κάθε βιβλίου, έτσι ώστε να αναγνωρίζεται από τα παιδιά. Τα δελτία μπορούν να τοποθετηθούν σ' έναν δελτιοκατάλογο αλφαβητικά κατά συγγραφέα.

2) Λειτουργία της δανειστικής βιβλιοθήκης

Για το δανεισμό βιβλίων πρέπει να υπάρχουν δύο κάρτες, η κάρτα του βιβλίου και η κάρτα του αναγνώστη. Η κάρτα του βιβλίου, εκτός από τα στοιχεία του, περιέχει και δύο στήλες: στη μία γράφουμε το όνομα του δανειζόμενου και στην άλλη την ημερομηνία επιστροφής.

Η κάρτα του αναγνώστη περιλαμβάνει το όνομα του αναγνώστη και τρεις στήλες: στη μία αναγράφεται η ημερομηνία που πρέπει να επιστραφεί το βιβλίο, στην άλλη η ημερομηνία που πραγματικά θα επιστραφεί. Στην τρίτη σχηματίζουμε τόσες βουλίτσες όσες είναι και οι ημέρες δανεισμού. Το παιδί κάθε μέρα σβήνει από μια βουλίτσα και, όταν τις σβήσει όλες, πρέπει να επιστρέψει το βιβλίο.

11.2. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΗ ΔΑΝΕΙΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Η βιβλιοθήκη μπορεί να λειτουργήσει ως χώρος αναγνωστηρίου που τα παιδιά θα μπορούν να την επισκέπτονται κάθε μέρα σε συγκεκριμένες ώρες. Έτσι, θα έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν το υλικό και τον τρόπο λειτουργίας της καθώς και να έρθουν σε πιο άμεση επαφή με τη λογοτεχνία. Εκεί ο/η παιδαγωγός μπορεί να:



Εικ. 32. Η γωνιά της βιβλιοθήκης

- Τους διαβάζει βιβλία,
- τους απαγγέλλει ποιήματα,
- τους λύνει απορίες,
- επιδιορθώνει, σε συνεργασία με τα παιδιά, φθαρμένα βιβλία κ.ά.

Μέσα από την Παιδική Λογοτεχνία και σε συνδυασμό με την ύπαρξη και λειτουργία δανειστικής βιβλιοθήκης στους χώρους Προσχολικής Αγωγής δίνεται η δυνατότητα στους/στις παιδαγωγούς να οργανώσουν πάρα πολλές δραστηριότητες για τα παιδιά. Οι δραστηριότητες αυτές μπορεί να έχουν σχέση με:

- α) Την προγραφή, την προανάγνωση και την προαρίθμηση,
- β) τη γλωσσική καλλιέργεια των παιδιών, τη συναισθηματική τους κάλυψη και την καλύτερη επαφή τους με τη λογοτεχνία, όπως:
 - Οργάνωση ημέρας ποίησης, με απαγγελίες και αναγνώσεις ποιημάτων.
 - Οργάνωση ημέρας παραμυθιού ή μυθολογίας.
 - Οργάνωση ημέρας που φτιάχνουμε μόνοι μας βιβλία
 - Οργάνωση ημέρας όπου μπορούμε να φανταστούμε ποιήματα ή να διηγηθούμε ένα βιβλίο που μας άρεσε,
- γ) την έκδοση εφημερίδας με τα νέα του σχολείου ή την αλληλογραφία με άλλα σχολεία (Παιδικούς σταθμούς - Νηπιαγωγεία),
- δ) προβολή σλάντς, εκθέσεις βιβλίων, αυτοσχέδιων και μη, εκθέσεις φωτογραφίας και άλλες παρόμοιες δραστηριότητες που συνδυάζουν το βιβλίο με τα διάφορα οπτικοακουστικά υλικά,
- ε) παραστάσεις κουκλοθεάτρου, δραματοποίησης, παντομίμας,
- στ) την καλλιτεχνική έκφραση των παιδιών μετά την ανάγνωση βιβλίων όπως: ζωγραφική, πήλινες δημιουργίες, χειροτεχνίες, θεατρικό παιχνίδι κ.ά.,
- ζ) εκθέσεις των έργων ζωγραφικής των παιδιών,
- η) επισκέψεις με τα παιδιά σε άλλες βιβλιοθήκες, μουσεία, επιμορφωτικούς συλλόγους κ.ά.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δραστηριότητες που συνδέονται με την Παιδική Λογοτεχνία δεν εξαντλούνται σε όσα προαναφέρθηκαν. Οι παιδαγωγοί μπορούν να σκεφτούν και να εφαρμόσουν πολύ περισσότερες. Ένα όμως είναι βέβαιο: Τα παιδιά μέσα από τέτοιες δραστηριότητες, αφ' ενός έρχονται σε άμεση επαφή με τη λογοτεχνία, αφ' ετέρου βοηθούνται στην απόκτηση πολλών δεξιοτήτων και στην οργάνωση πολλών εννοιών. Υπ' αυτή την έννοια, η παιδική λογοτεχνία έχει καθοριστική συμβολή στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.



Εικ. 33. Μέσω του κουκλοθεάτρου τα παιδιά καλλιεργούν τη γλώσσα.

11.3. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ:

Η κατανόηση χωροχρονικών εννοιών μέσω της λογοτεχνίας

11.3.1. Αφηγηματικά κείμενα και χωροχρονικές σχέσεις

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας, και ιδιαίτερα εκείνα που βρίσκονται στο στάδιο της προσυλλογιστικής-δισαισθητικής σκέψης (3-6 ετών), γνωρίζουν πολλά από όσα συμβαίνουν γύρω τους, αλλά τα αντιλαμβάνονται και τα χειρίζονται με έναν τρόπο που φανερώνει ελλιπή οργάνωση της γνωσιακής διαδικασίας. Τη σκέψη τους τη χαρακτηρίζει ο συγκρητισμός, δυσκολεύονται στην ανάλυση και την κατανόηση των σχέσεων και οι χωροχρονικές έννοιες είναι αρκετά συγκεχυμένες.

Για να περάσουν σε ανώτερες νοητικές λειτουργίες, δεν αρκεί μόνο η βιολογική ωρίμανση, αλλά χρειάζεται και η οργανωμένη άσκηση και εκπαίδευση μέσα από τους χώρους αγωγής (Παιδικό σταθμό, Νηπιαγωγείο).

Η κατάκτηση των χωροχρονικών εννοιών από τα παιδιά είναι πολύ σημαντική υπόθεση για την κατανόηση της πραγματικότητας που τα περιβάλλει, για τη νοητική τους ανάπτυξη και την κοινωνικο-συναισθηματική τους ωρίμανση. Ταυτόχρονα όμως είναι και πολύ δύσκολη διαδικασία. Είναι έννοιες αφηρημένες,



Εικ. 34. Η προετοιμασία της δραματοποίησης.

δεν «βλέπονται» και δεν «αγγίζονται»¹⁶⁶. Όπως κάθε νέα μάθηση κατακτείται από τα παιδιά σταδιακά, έτσι και οι χωροχρονικές έννοιες γίνονται κτήμα των παιδιών μέσα από ποικίλες δραστηριότητες και συνεχή εξάσκηση. Σταδιακά τα παιδιά οργανώνουν και τοποθετούν τα διάφορα γεγονότα και τον ίδιο τους τον εαυτό στο χωροχρόνο.

Για το σκοπό αυτό ο/η παιδαγωγός δίνει διάφορες δραστηριότητες και προγραμματίζει συγκεκριμένες εργασίες, ημερήσιες ή εβδομαδιαίες. Η παιδική λογοτεχνία με το γλωσσικό της πλούτο, τη φαντασία και το χιούμορ, τους κοινωνικούς προβληματισμούς και τη συναισθηματική στήριξη που προσφέρει, δεν μπορεί να απουσιάζει από το καθημερινό πρόγραμμα των Παιδικών σταθμών και των Νηπιαγωγείων.

Η Λογοτεχνία δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να έρθουν σε επαφή με τον κόσμο της διήγησης, να γνωρίσουν έναν κόσμο διαφορετικό και να ξεφύγουν από την καθημερινότητα. Εκτός των άλλων, τα βοηθάει να γνωρίσουν τις χρονικές έννοιες (παρελθόν, παρόν, μέλλον). Η πιο δυσκολοκατάκτητη απ' αυτές είναι το παρελθόν. Με δεδομένο ότι στην ηλικία των 4-5 ετών στα παιδιά αρέσουν ιδιαίτερα τα παραμύθια, με την αφήγησή τους, που είναι πάντα σε παρελθοντικό χρόνο, τους δίνεται η δυνατότητα να την κατανοήσουν σιγά σιγά.

Σύμφωνα με τις απόψεις του Fraisser¹⁶⁷, καθηγητή Ψυχολογίας της Σορβόνης, η αντίληψη του χρόνου έχει τρεις όψεις: το χρονικό προσανατολισμό, τη διαδοχή, και τη διάρκεια. Η Ν. Δεληκανάκη προτείνει συγκεκριμένα παραδείγματα άσκησης στις έννοιες του χρόνου, που είναι βγαλμένα από την παιδική λογοτεχνία¹⁶⁸:

α) Προσδιορισμός γεγονότων στο χωροχρόνο (χρονικός προσανατολισμός)

Για την κατάκτηση της έννοιας του χρονικού προσανατολισμού, δίνεται η δυνατότητα στους/στις παιδαγωγούς να αξιοποιήσουν κάποια λογοτεχνικά έργα, για να:

- 1) Τοποθετήσουν τα παιδιά τα γεγονότα στην κυκλική διαδοχή ημέρας και νύχτας. Για παράδειγμα, ύστερα από την αφήγηση του Κοντορεβιθούλη θα μπορούσαν να τεθούν από τον/την παιδαγωγό οι πιο κάτω ερωτήσεις ή άλλες ανάλογες μ' αυτές:
 - Πού ήταν ο Κοντορεβιθούλης, όταν άκουσε την κουβέντα των γονιών του;
 - Ήταν νύχτα ή μέρα;
 - Πώς το ξέρουμε;
 - Τι έκαναν τ' αδέρφια του εκείνη την ώρα;
 - Ποια πουλιά ήταν ξύπνια τη νύχτα στο δάσος; κ.ά.

2) Τοποθετήσουν τα παιδιά τα γεγονότα στην κυκλική διαδοχή ημερών, μηνών, εποχών. Για παράδειγμα, από το βιβλίο του Μάνου Κοντολέοντος Ο χιονάνθρωπος που δεν ήθελε να λιώσει, μπορούν να γίνουν από τον/την παιδαγωγό οι παρακάτω ερωτήσεις:

- Σε ποια εποχή του χρόνου χιονίζει;
- Σε ποια εποχή και πού ζούσε ο χιονάνθρωπός μας;
- Ο αγριοκούνελος του είπε πως θα ερχόταν μια άλλη εποχή μετά το χειμώνα.

Ποιά;

- Τι θα πάθαινε ο χιονάνθρωπος την άνοιξη;

β) Χρονική διαδοχή

Ο χρονικός προσανατολισμός από μόνος του δε δίνει τη σωστή διάσταση του χρόνου, γιατί η ροή του είναι κυκλική και τα παιδιά πρέπει να μάθουν να συνδέουν το παρόν με το παρελθόν και με το τι πρόκειται να συμβεί μετά (μέλλον).

Έτσι, λοιπόν, ύστερα από την ανάγνωση του βιβλίου της Γαλάτειας Γρηγοριάδου-Σουρέλη *Πώς φτιάχτηκε το δάσος*, μπορούν να γίνουν, για την κατανόηση της χρονικής διαδοχής, οι ακόλουθες ερωτήσεις στα παιδιά:

- Πριν καεί το δάσος, τι έδιναν οι καστανιές του στους χωρικούς;
- Μετά το κάψιμο του δάσους, πού πήγαν τα ζώα;
- Ποια ζώακια άρχισαν να ανοίγουν τρύπες στο χώμα;
- Τι έκαναν μετά τα πουλιά και τα λαγουδάκια;
- Τι έγινε μετά το φύτεμα των σπόρων;

γ) Διάρκεια του χρόνου

Εδώ οι ερωτήσεις του/της παιδαγωγού πρέπει να έχουν στόχο να κατανοήσουν τα παιδιά τη διάρκεια του χρόνου και τη μέτρησή του μέσα από συγκρίσεις και σε σχέση με τη ταχύτητα.

Πιθανές ερωτήσεις:

Ποιος χρειάστηκε περισσότερη ή λιγότερη ώρα για να φτάσει από το δάσος στο σπίτι της γιαγιάς, ο λύκος ή η Κοκκίνοσκουφίτσα; (Κοκκίνοσκουφίτσα).

Αν ο λαγός και η χελώνα ξεκινούσαν μαζί και ο λαγός δεν κοιμόταν στο δρόμο, ποιος θα έκανε λιγότερη ή περισσότερη ώρα να φτάσει στο τέρμα; (Ο λαγός και η χελώνα, Αισώπου Μύθοι).

Μπορεί να ξαναφυτευτεί σε μια μέρα ένα καμένο δάσος;

Σε πόσο καιρό θα έχει μεγαλώσει; (*Πώς φτιάχτηκε το δάσος*;, Γ. Γρηγοριάδου-Σουρέλη).

11.3.2. Ποιητικά κείμενα και χωροχρονικές σχέσεις

Αν το ποίημα αξιοποιηθεί σωστά από τον/την παιδαγωγό, μπορεί, εκτός των άλλων, να βοηθήσει τα παιδιά στην κατάκτηση της έννοιας του χρόνου.

Όσον αφορά στον τρόπο παρουσίασής του στα παιδιά η Αγνή Ζακοπούλου επισημαίνει¹⁶⁹: «Εκτός από την απλή απαγγελία από τον παιδαγωγό, άλλοι τρόποι να “εισάγουμε” την ποίηση σε τάξη παιδιών 3 χρόνων και πάνω (στα μικρότερα τα απαγγέλλουμε ή τα διαβάζουμε μόλις μας δοθεί η ευκαιρία) είναι διάφορα παιχνίδια όπως: ψάρεμα με ψάρια που κουβαλούν ποιήματα, κυνήγι θησαυρού, να μας τα φέρει ο μεσάζοντας, να μας στείλουν κάποια οι συμμαθητές μας με τους οποίους αλληλογραφούμε ή να τους τα στείλουμε εμείς, να κάνουμε μερικά δώρο σε κάποιο παιδί που γιορτάζει, να χαρίσουμε από ένα ποίημα σε κάθε παιδί τα Χριστούγεννα, να πάμε ένα δώρο στους γονείς μας, γιατί μας άρεσε πολύ και το έχουμε διακοσμήσει γύρω-γύρω κτλ.»

Αξιοποιώντας τις παραπάνω προτάσεις, το ποίημα μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες για μάθηση και να οδηγήσει σε δραστηριότητες που αφορούν στην έννοια του χρόνου.

Επειδή όμως ο χρόνος, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, είναι μια δύσκολη έννοια για τα παιδιά, η διδασκαλία του πρέπει να στηρίζεται σε κοινά σημεία αναφοράς και σε ξεχωριστά βιώματα που έχουν για καθετί που πέρασε, έρχεται ή θα έρθει, τόσο οι ενήλικες όσο και τα παιδιά. Το ποίημα δίνει πολλές τέτοιες δυνατότητες.

Ακολουθούν ενδεικτικά μερικά ποιήματα¹⁷⁰ που αναφέρονται στις εποχές, τις ημέρες της εβδομάδας, τους μήνες και τις γιορτές.

Ο χειμώνας

*Ο χειμώνας ξεφαντώνει
Με βροχές, χαλάζι, χιόνι.
Δε λυπάται ούτε σταλιά
Τα παντέρημα πουλιά.*

*Πάνω στ' άλογο της μπόρας
-τύραννος χωριού και χώρας-
μας βαράει το κορμί
με μια βάρβαρη ορμή.*

Ξάφνου ετούτος ο σατράπης
λέει: «Θεός γεννιέται αγάπης»
και λιακάδες προμηνά
και τα κάλαντα αρχινά.

Προσκαλεί τον Αϊ-Βασίλη,
λουλουδάτο σαν Απρίλη.
Δέντρο στήνει στο Χριστό
μ' ένα αστέρι γελαστό.

Γιώργης Κρόκος
(Φυσαρμόνικες)

Ο Νοέμβρης ζωγραφίζει

Ο Νοέμβρης ζωγραφίζει,
κρεμασμένος στο κενό.
Κάθε πινελιά σταγόνα,
κάθε πίνακας νερό.

Φτιάχνει με φιλό πινέλο
τη βροχή γραμμή γραμμή.
Στρώνει σύννεφα στα ουράνια,
στρώνει καταχνιά στη γη.

Κι οι εικόνες ξεχειλίζουν,
τι κακό, τι χαλασμός!
Μούσκεμα όσοι τις κοιτάζουν,
λούτσα, μούσκεμα κι αυτός.

Ρένα Καρθαίου
(Νεανικό ημερολόγιο)

Ο Γενάρης

*Πρώτος μήνας ο Γενάρης,
όλης της χρονιάς μπροστάρης.
Πρώτη μέρα θ' ανατείλει
η γιορτή του Αϊ – Βασίλη.
Έχει χιόνια κι έχει κρύα
κι έχει μέρες τριάντα μία.
Κι η τρελή αμυγδαλιά
άνθη δένει στα κλαδιά!*

Ρένα Καρθαίου
(Χριστούγεννα–Πρωτοχρονιά)

Ο χορός των επτά

*Η Δευτέρα με την Τρίτη
στης Τετάρτης πάν το σπίτι.
Με την Πέμπτη κουβεντιάζουν.
Την Παρασκευή φωνάζουν.
Παίρνουνε και το Σαββάτο
και τραβάνε παρακάτω.
Να και η Κυριακή στο πλάι
το μαντήλι τους πετάει
Κι αρχινάνε ζωηρό
της βδομάδας το χορό.*

Γιώργης Κρόκος
(Σταλαματιές)

Η μασκαράτα της Κούκλας

*Στάσου μη μ' αφήνεις,
κούκλα μου χρυσή.
Έλα δα να γίνεις
μασκαράς κι εσύ.*

*Τι μεγάλη σκόλη!
Άκου τραγουδούν!
Μασκαρεύοντ' όλοι
και χοροπηδούν.*

*Θέλεις να σου βάλω
ντόμινο μακρύ
για σπαθί μεγάλο,
κούκλα μου μικρή;*

*Και δε θάναι τάχα,
φως μου, πιο καλά
να σε κάνω βλάχα
με φλουριά πολλά;*

*Όχι δε θ' αρέσεις!
Δες τι σου κεντώ.
Ζώνη θα φορέσεις
κι ένα τρικαντό.*

*Θα σ' ευχαριστήσω!
Μα τι συλλογάσαι;
Όπως κι αν σε ντύσω,
μασκαράς θε νάσαι.*

I. Πολέμης

11.4. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΕΠΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την Παιδική Λογοτεχνία στους χώρους της Προσχολικής Αγωγής έχουν διπλό σκοπό: Αφ' ενός να βοηθήσουν τα παιδιά να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες που θα τους φανούν χρήσιμες και αφ' ετέρου να τα φέρνουν σε επαφή με το βιβλίο με ένα τρόπο ευχάριστο και διασκεδαστικό. Αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αν αναλογιστούμε πως η διαδικασία της ανάγνωσης, για να γίνει απολαυστική, δεν πρέπει να υπαγορεύεται από κανόνες λογικής αλλά να αποτελεί εσωτερική και προσωπική ανάγκη του κάθε αναγνώστη.



Εικ. 35. Ανάγνωση: μια απολαυστική διαδικασία

Ο Κ. Ποσλανιέκ (Christian Poslaniec) στο βιβλίο του «Να δώσουμε στα παιδιά την όρεξη για διάβασμα» δίνει συγκεκριμένα παραδείγματα δραστηριοτήτων που έγιναν σε νηπιαγωγεία και που είχαν ως σημείο αναφοράς το βιβλίο. Μερικές από αυτές είναι¹⁷¹:

- 1) Παραθέτουμε αποσπάσματα από ένα άρθρο για τη λειτουργία ακουστικής βιβλιοθήκης σ' ένα νηπιαγωγείο του Παρισιού.

Σήμερα, στις 10π.μ. έχουν σειρά οκτώ παιδιά. Τέσσερα από τη μεσαία βαθμίδα και τέσσερα μεγάλα. Για να μην προκληθεί αναστάτωση, παίρνουμε δύο μαθητές από κάθε τμήμα. Κάθε φορά που ρωτάμε ποιοι θέλουν να έρθουν, γίνεται πανζουρλισμός: «Εγώ, εγώ κυρία!». Ούτε ένα δεν κοιτάζει αλλού, ούτε ένα δεν κάνει το αφηρημένο για να γλιτώσει την ακουστική βιβλιοθήκη.

Καθένα διαλέγει το ταίρι του, γιατί σε κάθε μαγνητόφωνο (υπάρχουν τέσσερα συνολικά) έχουμε συνδέσει δύο ζευγάρια ακουστικών... Διαλέγουν αρχικά ένα βιβλίο από εκείνα που υπάρχουν στο ράφι. Έπειτα, ψάχνουν την αντίστοιχη κασέτα. Ένα μικρό παιχνίδι που διαρκεί αρκετά λεπτά.

«Δεν χρησιμοποιούμε κασέτες που διατίθενται στο εμπόριο», επισημαίνει η

νηπιαγωγός του σχολείου. Είναι τόσο πανομοιότυπες, και όχι πάντα προσαρμοσμένες στις διαφορετικές ηλικίες. Διαλέγουμε προσεκτικά τα βιβλία μας... Η υπόθεση δεν είναι και τόσο απλή: για τη μαγνητοφώνηση δώδεκα ιστοριών χρειάζεται μια ολόκληρη μέρα. Συμμετέχουν όλοι οι δάσκαλοι, χωρίς να λογαριάζουν το χρόνο τους.

Ο χρυσός κανόνας: διαβάζουμε καθαρά και με σιγανή φωνή. Οι αφηγητές μας σκοπεύουν μάλιστα, για να βελτιωθούν, να πάρουν κάποια μαθήματα από επαγγελματίες ηθοποιούς...

Δίνουμε στους αναγνώστες-ακροατές μας ακουστικά και οπτικά σημάδια. Πάνω στο βιβλίο, ένα μικρό χρωματιστό αστεράκι δείχνει την αρχή της ιστορίας, ενώ στην κασέτα ένα κουδούνισμα δίνει το σύνθημα για το γύρισμα της σελίδας....

Η δραστηριότητα αυτή διαρκεί 10-14 λεπτά, ανάλογα με την ηλικία. Ενώ τα μεγάλα παιδιά ζητούν να το επαναλάβουν, τα πολύ μικρά με δυσκολία συγκρατούν την προσοχή τους πάνω από 10 λεπτά. Η ομάδα των δασκάλων έχει επεξεργαστεί κι ένα σύστημα αξιολόγησης. Όχι κάτι το ιδιαίτερα επιστημονικό, αλλά που να επιτρέπει τον εντοπισμό των βιβλίων με τις περισσότερες προτιμήσεις, τη μέτρηση του ενδιαφέροντος των παιδιών, την παρακολούθηση της συμπεριφοράς τους. (Ανοίγουν τα βιβλία στο κατάλληλο σημείο; Συνεργάζονται αρμονικά με τους συμμαθητές τους; Και πολλές άλλες παρατηρήσεις σχετικές με το χαρακτήρα κάθε παιδιού.)

Είναι σημαντικό να φέρνουμε απ' αυτή ήδη την ηλικία τα παιδιά σε επαφή με τα βιβλία. Και μάλιστα, μέσα σε ένα περιβάλλον όπου έχουν κάποια περιθώρια ελεύθερης επιλογής και τη δυνατότητα να «ξαναδιαβάσουν» πολλές φορές το ίδιο βιβλίο. Μια τέτοια δραστηριότητα μπορεί να γεννήσει στα παιδιά την επιθυμία να μάθουν να διαβάζουν, ώστε να αποκτήσουν μεγαλύτερη ανεξαρτησία στις επιλογές τους, αφού έχουν καταλάβει πια πως τα βιβλία είναι πηγή απόλαυσης.

- 2) Σ' ένα άλλο Νηπιαγωγείο, τα παιδιά δούλεψαν με αφετηρία ένα βιβλίο που η υπόθεσή του διαδραματιζόταν σε μια φανταστική πόλη. Κατασκεύασαν, λοιπόν, μια μακέτα αυτής της πόλης. Έφτιαξαν ή ζωγράφισαν την πόλη, τα βουνά, τη θάλασσα, τα πλοία, της έβαλαν ηλεκτρικό κτλ. Για να πραγματοποιηθεί αυτή η δραστηριότητα, έπρεπε να ασχοληθούν διεξοδικά με το βιβλίο. Με αφορμή αυτή τη μακέτα γεννήθηκαν πολλά αυθόρμητα παιχνίδια και τα παιδιά ανέλαβαν από μόνα τους να δραματοποιήσουν το παραμύθι: άλλο έπαιξε τον κάτοι-

κο, άλλο τον καπετάνιο, το πουλί... Οι αυτοσχέδιοι διάλογοι είτε ήταν εμπνευσμένοι από την αυθεντική διήγηση είτε διέφεραν σημαντικά απ' αυτή.

- 3) Το τρίτο παράδειγμα προέρχεται από μια ομάδα παιδιών του Νηπιαγωγείου, που αυτοαποκαλείται «η ομάδα που πετά», γιατί ασχολείται αποκλειστικά με βιβλία και παραμύθια που έχουν θέμα τις φανταστικές περιπλανήσεις και τα ταξίδια. Χρησιμοποιούν διαφορετικές προσεγγίσεις και ποικίλους τρόπους εισαγωγής στα βιβλία: προσθέτουν κι άλλες περιπέτειες με πρωταγωνιστή έναν ήρωα του βιβλίου, συζητούν τι σημαίνει «φαντάζομαι» και πώς παρουσιάζεται η φαντασία και το φανταστικό στην εικονογράφηση... Διατρέχουν με παρόμοιο τρόπο πολλά βιβλία (από ένα βιβλίο ξεκινά ένα παιχνίδι, μία ζωγραφιά δίνει την ιδέα να παρουσιαστεί ένα άλλο βιβλίο...)
- 4) Μια παρόμοια δραστηριότητα μπορεί να βασιστεί και σ' ένα βιβλίο που προτείνει ιδέες και αναπαραστάσεις που γίνονται χρησιμοποιώντας τα χέρια. Τα παιδιά μπορούν να ζωγραφίσουν σ' ένα χαρτί το περίγραμμα των χεριών: το χέρι κάθετο αναπαριστά ένα δένδρο, οριζόντιο ένα φίδι. Τα παιδιά φτιάχνουν ιστορίες με τις ζωγραφιές τους.

✓ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Για την προσέγγιση των μικρών παιδιών με την Παιδική Λογοτεχνία η οργάνωση δανειστικής βιβλιοθήκης στους χώρους της Προσχολικής αγωγής αποτελεί, ίσως, τον καταλληλότερο τρόπο. Η οργάνωση και η λειτουργία της παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή από τους/τις παιδαγωγούς.

Η Παιδική Λογοτεχνία σε συνδυασμό με τη δανειστική βιβλιοθήκη δίνει δυνατότητες για ποικίλες δραστηριότητες, που σκοπό έχουν να φέρουν τα παιδιά σε επαφή με τα βιβλία, όπως: οργάνωση ημέρας ποίησης, παραμυθιού, μυθολογίας, ζωγραφικής, κατασκευής βιβλίων, εκθέσεις βιβλίων κ.ά.

Ακόμη, με αφορμή την Παιδική Λογοτεχνία, μπορούν να γίνουν δραστηριότητες για την απόκτηση δεξιοτήτων και την κατάκτηση και οργάνωση διαφόρων εννοιών. Τα παραμύθια, οι ιστορίες και τα ποιήματα αποτελούν καλές ευκαιρίες γι' αυτό το σκοπό.

Τέλος, οι παιδαγωγοί μέσα από ευχάριστες και δημιουργικές δραστηριότητες, μπορούν να κάνουν την επαφή των παιδιών με το βιβλίο διασκεδαστική και ταυτόχρονα επικοινωνιακή.

⇒ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) α) Ποια είναι η σημασία της δανειστικής βιβλιοθήκης; β) Ποιος είναι ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας της;

- 2) Ποιες δραστηριότητες σχετίζονται με την Παιδική Λογοτεχνία στον Παιδικό σταθμό και το Νηπιαγωγείο;

- 3) Πώς μπορεί ο/η παιδαγωγός να καταστήσει το διάβασμα βιβλίων απολαυστικό και διασκεδαστικό; Να προτείνετε συγκεκριμένα παραδείγματα.

- 4) Ποια βιώματα σχετικά με τη γιορτή της αποκριάς ξυπνάει στα παιδιά το ποίημα *Η μασκαράτα της Κούκλας* του Ι. Πολέμη; Πώς μπορούμε, βασισμένοι στη συγκεκριμένη γιορτή και στα βιώματα που συνδέονται με αυτή, να «διδάξουμε» την έννοια του χρόνου στα παιδιά;

- **ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ**

- 1) Φτιάξτε το σχεδιάγραμμα της τάξης στην οποία κάνετε την πρακτική σας άσκηση, εντοπίζοντας παράλληλα τη θέση της βιβλιοθήκης. Δώστε (αν υπάρχουν και αν χρειάζονται) εναλλακτικούς τρόπους οργάνωσης της τάξης, για να γίνει η βιβλιοθήκη πιο λειτουργική και η ενασχόληση των παιδιών με το βιβλίο πιο αποτελεσματική.
- 2) Δώστε στα παιδιά τη δυνατότητα να σας διηγηθούν από μια προσωπική τους ιστορία. Στη συνέχεια να τις καταγράψετε και να φτιάξετε ένα βιβλίο σε συνεργασία με τα παιδιά. Τέλος, περιγράψτε τις αντιδράσεις τους, όταν θα ξανακούσουν την ιστορία τους να διαβάζεται μέσα από ένα βιβλίο.
- 3) Επιλέξτε μια ιστορία και εξασκηθείτε, για να μπορέσετε να την αφηγηθείτε σωστά την επόμενη φορά στα παιδιά.
- 4) Επιλέξτε και εφαρμόστε δύο δραστηριότητες με σκοπό τη δημιουργική και ευχάριστη επαφή των παιδιών με το βιβλίο. Καταγράψτε τις αντιδράσεις τους κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων.
- 5) Επιλέξτε ένα παραμύθι και ένα ποίημα με σκοπό την κατανόηση μέσω αυτών της έννοιας του χρόνου. Καταγράψτε τον τρόπο με τον οποίο θα κάνατε αυτή την προσπάθεια στα παιδιά.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Ανιμισμός: Ο όρος αναφέρεται στην τάση των παιδιών να αποδίδουν ψυχή στα άψυχα και να τα προσωποποιούν. Η ίδια τάση χαρακτηρίζει και το παραμύθι, στο οποίο το τραπέζι στρώνεται από μόνο του, τα δέντρα μιλούν κτλ. (Προέρχεται από τη λατινική λέξη *anima*, "ψυχή").

Αντίστροφος κόσμος: Σύμφωνα με τους παραμυθολόγους, είναι μία σειρά μοτίβων που δείχνουν την αδυναμία της πρωτόγονης σκέψης να συλλάβει τις ορθές σχέσεις των πραγμάτων, την τάση της (αποτέλεσμα μιας ανεξέλικτης κρίσης) να συλλαμβάνει πολλές φορές τις σχέσεις των φαινομένων αντίστροφα. Το γεγονός αυτό προκαλεί τη γένεση μιας σειράς πλανών, που, βέβαια, για τους πρωτόγονους δεν είναι πλάνες, αλλά βαθιά ριζωμένες πεποιθήσεις.

Αρχέτυπο: Σύμφωνα με τον Jung, ο όρος αναφέρεται σε κάποιες πρωταρχικές ιδέες, σκέψεις, πράξεις, εικόνες κτλ. οι οποίες πηγάζουν από τις πρώιμες εμπειρίες της ανθρωπότητας και, για το λόγο αυτό, έχουν περάσει στο λεγόμενο «συλλογικό ασυνείδητο» του ανθρώπινου γένους· επομένως, βρίσκονται στο ασυνείδητο καθενός από όπου συνήθως αναδύονται είτε στις συλλογικές συμβολικές εικόνες, δηλαδή στους μύθους, τις θρησκείες κτλ., είτε στα έργα τέχνης, τα όνειρα και τις διάφορες φαντασιώσεις και τις νευρωτικές διαταραχές.

Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά: Ομάδα γυναικών που συστάθηκε το 1955 με στόχο την προώθηση του παιδικού βιβλίου και μάλιστα του ελληνικού, θεσπίζοντας παράλληλα για το σκοπό αυτό ειδικό βραβείο.

Εικονογραφήση: Ελληνική απόδοση του όρου *comic* από τον Π. Μαρτινίδη που φανερώνει την κατ' εξοχήν ποιότητα του είδους, δηλαδή την αφήγηση ιστοριών με τη συμπαράθεση σχεδιασμένων εικόνων.

Εξπρεσιονισμός: Αισθητικό ρεύμα (κυρίως της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης) με κυριότερα χαρακτηριστικά την έντονη επιθυμία ενάντια σε καθετί παραδοσιακό και τη λαχτάρα για καθετί καινούριο. Τα εξπρεσιονιστικά έργα διακρίνονται επίσης από δυνατή συγκίνηση και από την προβολή της πραγματικότητας όπως τη φαντάζονται ή την αισθάνονται τα πρόσωπα του έργου. (Ο όρος προέρχεται από τη γαλλική λέξη *expression* "έκφραση".)

Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου: Ελληνικό παράρτημα (έτος ίδρυσης: 1969) του αντίστοιχου διεθνούς οργανισμού που ονομάζεται I.B.B.Y. (αγγλική βραχυγραφία που σημαίνει: Διεθνής Οργάνωση Βιβλίων για τη Νεότητα). Το έργο του Κύκλου συμπεριελάμβανε: Ίδρυση βιβλιοθηκών, προκήρυξη λογοτεχνικών διαγωνισμών, εκθέσεις παιδικού βιβλίου, συμμετοχή σε παγκόσμια συνέδρια, έκδοση ανθολογιών με τους τίτλους Χρυσό Ρόδι και Χρυσό Μήλο και έκδοση ειδικού δελτίου.

Μαντέματα: Είναι αινίγματα, με τα οποία δοκιμάζεται η νοημοσύνη και η ευστροφία των παιδιών. Συνήθως στηρίζονται στην αλληγορική διατύπωση, τη μεταφορά ή την παρομοίωση.

Παιδική Αποθήκη: Βραχύβιο περιοδικό που κυκλοφόρησε στην Αθήνα την 1η Σεπτεμβρίου 1836 από τον εκδότη Δ. Πανατζή, ο οποίος φέρεται και ως ο μοναδικός συντάκτης του. Στο πρώτο τεύχος του προβάλλουν ο ηθικοδιδασκισμός και η διδα-

σκαλική νοοτροπία. Ο συντάκτης του εκθέτει τους σκοπούς του περιοδικού, που είναι η διασκέδαση μέσα από την ωφέλεια και η ευχαρίστηση μέσω της γνώσης.

Πραγματογνωστικά βιβλία: Ο όρος δεν είναι ιδιαίτερα επιτυχής, γιατί υποδηλώνει βιβλία που αφορούν μόνο σε «πράγματα», αγνοώντας τα φυτά, τα ζώα, τον άνθρωπο από βιολογική, ιστορική και κοινωνική άποψη. Σαφώς ευρύτερος είναι ο όρος «μη λογοτεχνικά» (nonfiction), αλλά δεν έχει επικρατήσει.

Συλλογικό ασυνείδητο: Βλ. αρχέτυπο

Υπερρεαλισμός: Πρωτοποριακό καλλιτεχνικό κίνημα που γεννήθηκε στη Γαλλία το 1924 με πρωτεργάτη τον ποιητή André Breton. Φανερά επηρεασμένοι από την ψυχανάλυση, οι υπερρεαλιστές δραπέτευουν από την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής και χρησιμοποιούν τη φαντασία, την τύχη, το όνειρο και το συναίσθημα σπάζοντας τα δεσμά του ρεαλισμού. Ο δημιουργός καταγράφει ό,τι του υπαγορεύει το υποσυνείδητό του, χωρίς την παρέμβαση της λογικής. Στις καινοτομίες του υπερρεαλισμού συγκαταλέγονται οι απρόσμενοι συνδυασμοί λέξεων, οι εντυπωσιακές εικόνες και η άρνηση κάθε περιορισμού στο λεξιλόγιο και τη στιχουργική. (Πρόκειται για μεταφορά στα Ελληνικά του γαλλικού *surréalisme* < sur = “πάνω” + réalisme- “ρεαλισμός”).

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Κουτσουβάνου, Ε. και ομάδα εργασίας. 1990, σ. 92.
2. Καρακίτσιος, Α. 1989, σ. 1.
3. Ζακοπούλου, Α., Κακάρου, Ν., και Κοσμά, Β. 1993, σσ. 9-10. Για μια διεξοδική συζήτηση, βλ. Χαντ, Π. 1991/ 1996, κυρίως σσ.84-93.
4. Δαραδήμου-Ράπτη, Β. 1987, σ. 28.
5. Σακελλαρίου, Χ. 1991, σ. 42-43.
6. Δελώνης, Α. 1991, σσ. 45-49.
7. Χατζηδημητρίου-Παράσχου, Σ. 2000, σ. 49 (βλ. και Γλωσσάρι)
8. Βλ. Κασίκη-Γκίβαλου, Α. 1995, σσ. 15-23.
9. Κασίκη-Γκίβαλου, Α. 2000, σ. 45.
10. Βλ. Κασίκη-Γκίβαλου, Α. 1994, σσ. 31-41.
11. Καλούρη-Αντωνοπούλου, Ρ. 1999, σσ. 193-194.
12. Καλούρη-Αντωνοπούλου, Ρ. 1999, ό.π.
13. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, Λ. 1995, σσ. 65-72 και Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, Λ. 1987, σσ. 97-110.
14. Μπενέκος, Α., σ. 33.
15. Βλ. Rodari, G. 1985, σσ. 174-177.
16. Γκρέμινγκερ, Α. 1979, σ. 32.
17. Βλ. Κίσαράς, Γ. 1993, σ. 34.
18. Βλ. Κίσαράς, Γ. 1993, σ.72.
19. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 24.
20. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 125.
21. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 125.
22. Βλ. Λαμπρινίδης, Α. 1989, σ. 22-60.
23. Σακελλαρίου, Χ. 1982, σ. 194.

24. Κυριακίδης, Στ. Π. 1965, σσ. 240-264.
25. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 60.
26. Κυριακίδης, Στ. Π. 1965, σ. 250.
27. Σακελλαρίου, Χ. 1982, σ. 199.
28. Βλ. π.χ., Σακελλαρίου, Χ. 1982,ό.π., σ. 205 κ.εξ., Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 59.
29. Κυριακίδης, Στ. Π. 1965, σ. 261.
30. Σακελλαρίου, Χ. 1982, σσ. 210-211.
31. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 64.
32. Κυριακίδης, Στ. Π. 1965, σ. 252.
33. Λουκάτος, Δ. Σ. 1978, σ. μ'.
34. Ήμελλος, Στ. Δ. 1988, σσ. 8, 10.
35. Ήμελλος, Στ. Δ. 1988, σσ. 45-48.
36. Τσιτσλοσπέργκερ, Χ. 1994/ 1999, σσ. 21-25.
37. Ό.π.
38. Ήμελλος, Στ. Δ. 1988, σ. 42 κ.εξ.
39. Ήμελλος, Στ. Δ. 1988, σσ. 14-21.
40. Τσιτσλοσπέργκερ, Χ., ό.π.
41. Σακελλαρίου, Χ. 1995.
42. Βλ. αναφορά στους Boite - Polinka από τον Μερακλή, Μ. Γ. 1973, σ. 15.
43. Μερακλής, Μ. Γ. 1973, κεφ. "Το παραμύθι" (σσ. 15-46) και κεφ. "Το ελληνικό παραμύθι" (σσ. 47-74).
44. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 57.
45. Βλ. αναφορά της Τσιτσλοσπέργκερ, Χ. 1994/ 1999, στον Bettelheim, Βr. 1976. *Psychanalyse des contes de fées*. Paris.
46. Βλ. Σακελλαρίου, Χ. 1995, ό.π.
47. ό.π.
48. Μερακλής, Μ. Γ. 1973.
49. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 52.
50. Βλ. Σακελλαρίου, Χ. 1995, ό.π.
51. Λουκάτος, Δ. 1998.
52. Propp, V.I. 1991.
53. Βλ. Μερακλή, Μ.Γ. 1999α, σσ. 188-189, 190, 197-198.
54. Η καταφατική απάντηση στο ερώτημα αν πρέπει να διδάσκονται τα παραμύθια στο σχολείο δηλώνεται ρητά και ανεπιφύλακτα στις σσ. 209-210 του κειμένου του Μερακλή, Μ.Γ. 1999β, σσ. 199-214.
55. Βλ. Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. 1997, (αναφορά στον Bettelheim, Βr. 1976. *Η ψυχανάλυση των παραμυθιών*. Παρίσι.).
56. Rodari, G. 1985.
57. Ζαν, Ζ. 1996, σ. 208.
58. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σσ. 50-55. Συμπληρωματικά, βλ. το άρθρο: Γιαννικοπούλου, Α. 1994, σσ. 62-70.
59. Βλ. Γιαννικοπούλου, Α. 1994, σσ. 65-70.
60. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σσ. 54-55.
61. Οι δραστηριότητες προέρχονται από τα βιβλία: α) Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σσ. 173-174, 196-203, 218-222, 269-271, β) Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σσ. 45-54 και το άρθρο Τσιλιμένη, Τ. 1997.
62. Μερακλής, Μ. Γ. 1973, σ. 57.
63. Βλ. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 67. Επίσης, βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 71.

64. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σ. 149.
65. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σσ. 148-152.
66. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 67.
67. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σσ. 67-68.
68. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σσ. 159-160.
69. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σσ. 160-161.
70. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 70.
71. Σακελλαρίου, Χ. 1991, σ. 53.
72. Βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σσ. 48-49.
73. Βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 49.
74. Δελώνης, Α. 1982, σ. 50.
75. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 85.
76. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 45.
77. Κανατσούλη, Μ. 1997, σσ. 45-46.
78. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 46.
79. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 46.
80. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 47.
81. Κανατσούλη, Μ. 1997, σσ. 47-48.
82. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 48.
83. Βλ. Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. 1990, σσ. 65-74.
84. Πολίτης, Λ. 1980.
85. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 49.
86. Βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 50.
87. Κατά τον Τζ. Ροντάρι, όπως μας πληροφορεί ο Δ. Πολίτης, 1994, σσ. 161-181.
88. Βλ. και Κανατσούλη, Μ. 1993, σσ. 32-33.
89. Βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 50.
90. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 83.
91. Κούρτη, Ε. 1998, σσ. 26-48.
92. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σ. 266-269.
93. Ό.π., σ. 57.
94. Ό.π., σ. 44.
95. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 85.
96. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, π.χ., σσ. 46, 47, 58.
97. Ό.π., σ. 46, 59.
98. Πολίτης, Λ.
99. Κυριακίδης, Στ. 1990, σσ. 20-42.
100. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998., ό.π., σ. 71.
101. Τα ποιητικά κείμενα των παραγράφων 7.5.β, 7.5.γ., 7.5.δ. και 7.5.ε. προέρχονται από την αν-θολογία του Β.Δ. Αναγνωστόπουλου 1991.
102. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 45.
103. Βλ. α) Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999, σ. 127-129, β) Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1991.
104. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 44.
105. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 44.
106. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 44.
107. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 44.
108. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1991.
109. Βλ. α) Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1999. β) Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1991 και γ) Κούρτη, Ε. 1998, σσ. 31-35.

110. Κανατσούλη, Μ. 1997, ό.π., σ. 44.
111. Κανατσούλη, Μ. 1997, ό.π., σ. 45.
112. Βλ. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σσ. 85-87.
113. Βλ. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 1998, σ. 87, καθώς και Κουλουμπή-Παπαπετροπούλου. 1988, σσ. 98-99.
114. Σακελλαρίου, Χ. 1982, σσ. 348-349.
115. Σακελλαρίου, Χ. 1982, σ. 347.
116. Καρπόζηλου, Μ. 2000, σσ. 84-85.
117. Δελώνης, Α. 1982, σσ. 152-154.
118. Καρπόζηλου, Μ. 2000, σσ. 104-107.
119. Καρπόζηλου, Μ. 2000, σσ. 107-109.
120. Καρπόζηλου, Μ. 2000, σσ. 111-119.
121. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 98.
122. Καρπόζηλου, Μ. 2000, σσ. 120-147.
123. Καρπόζηλου, Μ. 2000, σ. 118.
124. Agnès Aster 1992/ 1993.
125. Μπουσσολάπι, Ε. & Ορλάντο Σ. 1991/ 1992.
126. Βλ. π.χ. Vosniadou, S., & Brewer, W.R. 1992. Mental Models of the Earth: A Study of Conceptual Change in Childhood. Στο: *Cognitive Psychology*, 24, σσ. 535-85.
127. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 91.
128. Η ελληνική απόδοση προέρχεται από τον Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 16.
129. Κανατσούλη, Μ. 1993, σ. 97.
130. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 33.
131. Κανατσούλη, Μ. 1993, σ. 97.
132. Μαρτινίδης, Π. 1990, όσ. 29-31.
133. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σπ. 131.
134. Κωνσταντινίδου-Σέμογλου, Ν. 2001, σσ. 29-30.
135. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 14.
136. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, κεφ. 2.
137. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 63 και Μαρτινίδη, Π. 1989, σσ. 26, 28 και 30.
138. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, κεφ. 3.
139. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, κεφ. 3.
140. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, κεφ. 3.
141. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σσ. 115-118.
142. Για μια κριτική του έργου, βλ. Αντωνίου, Χ.Ηρ. 1990.
143. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 165-172.
144. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 142-143.
145. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 143.
146. Βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 119.
147. Βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 119.
148. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σσ. 121-122.
149. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 124.
150. Κανατσούλη, Μ. 1993, ό.π., σ. 105.
151. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1993, σσ. 174-175, 179.
152. Βλ. Κανατσούλη, Μ. 1997, σ. 120.
153. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 123.
154. Κανατσούλη, Μ. 1993, σ. 105.
155. Κανατσούλη, Μ. 1993, σ. 99.

156. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 143.
157. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 127-128.
158. Βλ. Βέμη, Μπ. 1993, σσ. 181-190.
159. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 143.
160. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σσ. 144-145.
161. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 154.
162. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 161.
163. Βλ. Μαρτινίδη, Π. 1990, σ. 41.
164. Βλ. Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, Λ. 1990, σσ. (β) 159-170 και (α) 171-197.
165. Κοσμά, Β., Ευστρατίου, Μ. και Παπαγεωργίου, Αικ. 1993.
166. Δεληκανάκη, Ν. 1996, σσ. 263-266.
167. Βλ. Δεληκανάκη, Ν. 1996, ό.π..
168. Ό.π.
169. Ζακοπούλου, Α. 1995, σ. 215-216.
170. Βλ. Ζακοπούλου, Α. 1995, ό.π..
171. Βλ. Ποσλανιέκ, Κ. 1992, σσ. 38-40, 85-86.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Agnes Aster 1992/ 1993. *Το λεξικό των παιδιών*. Αθήνα Κεντικελένη/ Μανιατιάς.
2. Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. 1990. *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των φίλων.
3. Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. 1997. *Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού*. Αθήνα: Καστανιώτης.
4. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1991. *Λαϊκά τραγούδια και παιχνίδια για παιδιά* (Ανθολογία). Αθήνα: Ψυχογιός.
5. Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 19994. *Γλωσσικό υλικό για το Νηπιαγωγείο (από τη θεωρία στην πράξη)*. Αθήνα: Καστανιώτης.
6. Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, Λ. 1987. Ο ρεαλισμός στην παιδική λογοτεχνία. Στο: *Μιλώντας για τα παιδικά βιβλία* (2η έκδ.), Αθήνα: Καστανιώτης.
7. Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, Λ. 1990α. Η παιδική λογοτεχνία και τα νέα μέσα επικοινωνίας. Στο: *Η παιδική λογοτεχνία στην εποχή μας*. Αθήνα: Καστανιώτης, 171-197.
8. Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, Λ. 1990β. Παιδική λογοτεχνία και τηλεόραση. Στο: *Η παιδική λογοτεχνία στην εποχή μας*. Αθήνα: Καστανιώτης, 159-170.
9. Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, Λ. 1995. «Όπως και στ' αηδόνια...»: *Για την παιδική λογοτεχνία χωρίς ψευδαισθήσεις*. Αθήνα: Πατάκης.
10. Αντωνίου, Χ.Ηρ. 1989. *Η μεταφορά των κωμωδιών του Αριστοφάνη σε κόμικς*. Αθήνα: Υψιλον/βιβλία.
11. Βέμη, Μπ. 1993. Τα εικονογραφήματα (κόμικς) και η διδασκαλία της ιστορίας. Στο: *Το παιδικό έντυπο*. Πρακτικά Συμποσίου. Α.Π.Θ. - Δήμος Θεσσαλονίκης (16-17 Ιαν. 1993). Θεσσαλονίκη: Δήμος Θεσσαλονίκης - Τμήμα Παιδικών Βιβλιοθηκών, σσ. 181-190.
12. Vosniadou, S., & Brewer, W.R. 1992. Mental Models of the Earth: A Study of Conceptual Change in Childhood. Στο: *Cognitive Psychology*, 24, σσ. 535-85.
13. Παννικοπούλου, Α. 1994. Η Αφήγηση και οι τεχνικές της στην προσέγγιση της Παιδικής Λογοτεχνίας στο Νηπιαγωγείο. Στο: *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, έτος Θ', τόμος 9, Αθήνα: Βιβλιογονία, σσ. 62-70.
14. Γκρέμινγκερ, Α. 1979. *Το παιδί και το βιβλίο*. Αθήνα: Νότος.

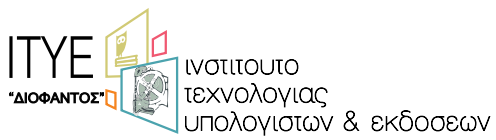
15. Δαραδήμου-Ράπτη, Β. 1987. Η παιδική λογοτεχνία ως μέσο αισθητικής αγωγής. Στο: *Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο. Έργο τέχνης; Μέσο αγωγής;* Εισηγήσεις στο Α' Σεμινάριο του κύκλου του Ελληνικού Παιδικού βιβλίου. Αθήνα: Πατάκης, σ. 28-37.
16. Δεληκανάκη, Ν. 1996. Χωροχρονικές έννοιες και παιδική λογοτεχνία στην προσχολική αγωγή. *Διαδρομές*, 44, σσ. 263-266.
17. Δελώνης, Α. 1982. *Εισαγωγή στη μεταπολεμική ελληνική παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Κέδρος.
18. Δελώνης, Α. 1991. *Βασικές γνώσεις για το παιδικό και νεανικό βιβλίο*. Σειρά: 1η. Αθήνα: Σύγχρονο Σχολείο.
19. Ζακοπούλου, Α., Κακάρογλου, Ν., και Κοσμά, Β. 1993. *Βασικές αρχές προγραμματισμού και δράσης στην προσχολική ηλικία*. Αθήνα: Πανελληνίος Σύνδεσμος Βρεφονηπιαγωγών.
20. Ζακοπούλου, Α. 1995. *Παιχνίδια με το χρόνο για μικρά και μεγαλύτερα παιδιά*. Αθήνα: Εκκρεμές.
21. Ζαν, Ζ. 1996. *Η δύναμη των παραμυθιών* (μτφρ. Μ. Τζαφεροπούλου), Αθήνα: Καστανιώτης.
22. Ήμελλος, Στ. Δ. 1988. *Λαογραφικά, τόμος Α': Δημώδεις παραδόσεις*. Αθήνα.
23. Καλούρη-Αντωνοπούλου, Ρ. 1999. *Αισθητική αγωγή*. Αθήνα: Έλλην.
24. Κανατσούλη, Μ. 1993. *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου. Το αστείο στην Παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα: Έκφραση.
25. Κανατσούλη, Μ. 1997. *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
26. Καρακίσιος, Α. 1989. *Παιδική Λογοτεχνία* (Πανεπιστημιακές σημειώσεις). Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Α.Π.Θ.
27. Καρπόζηλου, Μ. 2004. *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.
28. Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. 1994. Ο δάσκαλος ανάμεσα στο παιδί και στο βιβλίο. Στο: *Φιλαναγνωσία και παιδική λογοτεχνία*, Εισηγήσεις στο 5ο Σεμινάριο του Κύκλου Παιδικού Βιβλίου. Αθήνα: Δελφίνοι, σσ. 31-41.
29. Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. 1995. *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκης.
30. Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. 2000. Λογοτεχνία για παιδιά: Από τον ηθικό λόγο και τη διδαχή στην τέρψη και την απόλαυση της ανάγνωσης (19ος-20ος αι.). Στο: *Περίπλους*, 49, σσ. 37-47.
31. Κίτσaras, Γ.Δ. 1993. *Το εικονογραφημένο βιβλίο στη νηπιακή και πρωτοσχολική ηλικία: Μια θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
32. Κοσμά, Β., Ευστρατίου, Μ. και Παπαγεωργίου, Κ. (Eds.) 1994. *Εγχειρίδιο για την οργάνωση προσχολικής δανειστικής βιβλιοθήκης*. Αθήνα.
33. Κουλουμπή-Παπαπετροπούλου, Κ. 1988. Η ποίηση στο Νηπιαγωγείο. Στο: *Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί*, Εισηγήσεις στο Β' Σεμινάριο του κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 85-102.
34. Κούρτη, Ε. 1998. Γλωσσικά παιχνίδια και επικοινωνία στην προσχολική ηλικία. Στο: *Γλώσσα: περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας*, 46, 26-48.
35. Κουτσουβάνου, Ε. και ομάδα εργασίας. 1990. *Μορφές και τρόποι εργασίας στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
36. Κυριακίδης, Στ. 1990. *Το Δημοτικό Τραγούδι. Συναγωγή μελετών*. Αθήνα: Ερμής.
37. Κυριακίδης, Στ. Π. 19652. *Ελληνική λαογραφία. Μέρος Α': Μνημεία του λόγου*. Δημοσιεύματα του Λαογραφικού Αρχείου, Αρ. 8. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
38. Κωνσταντινίδου-Σέμογλου, Ν. 2001. *Κόμικς, παιδί και αστείο*. Αθήνα: Εξάντας.
39. Λαμπρινίδης, Α. 1989. Το παιδικό λογοτέχνημα: Αισθητικά και παιδαγωγικά κριτήρια. Στο: *Η παιδική λογοτεχνία, συμβολή της στην πνευματική καλλιέργεια των παιδιών*, Εισηγήσεις στο Γ' Σεμινάριο του κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, Αθήνα: Κουτσουμπός, σσ. 22-60.
40. Λουκάτος, Δ. 1998/ 1999. Τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια. Στο: *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 3. Αθήνα: Πατάκης.

41. Λουκάτος, Δ. Σ. (επιμέλεια). 19782. *Νεοελληνικοί παροιμιόμυθοι*. Αθήνα: Ερμής.
42. Μαρτινίδης, Π. 1989. Το σιωπηλό πανδαιμόνιο. Διαβάζω, αρ. 217.
43. Μαρτινίδης, Π. 1990. «Κόμικς». *Τέχνη και τεχνικές της εικονογραφήγησης*. Θεσσαλονίκη: Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις.
44. Μαρτινίδης, Π. 1993. Εικονογράφηση παιδικού βιβλίου και κόμικς ή dignum scilicet, patella orepculm. Στο *Το παιδικό έντυπο*. Πρακτικά Συμποσίου. Α.Π.Θ. - Δήμος Θεσσαλονίκης (16-17 Ιαν. 1993). Θεσσαλονίκη: Δήμος Θεσσαλονίκης - Τμήμα Παιδικών Βιβλιοθηκών, σσ. 171-179.
45. Μερακλής, Μ. Γ. 1973. *Τα παραμύθια μας*. Εκδ. Κωνσταντινίδη.
46. Μερακλής, Μ.Γ. 1999α. Η διδακτική αξία του λαϊκού παραμυθιού στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση: Μια παραμελημένη υπόθεση. Στο: *Το λαϊκό παραμύθι. Κείμενα παραμυθολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 199-214.
47. Μερακλής, Μ.Γ. 1999β. Η παιδαγωγική αξία του παραμυθιού. Στο: *Το λαϊκό παραμύθι. Κείμενα παραμυθολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 185-198.
48. Μπενέκος, Α. Παιδευτικές λειτουργίες του εικονογραφημένου βιβλίου. Αναζητήσεις, διακρίσεις, αξιολογήσεις. *Διαβάζω*, 248.
49. Μπουσσολάτι, Ε. & Ορλάντο Σ. 1991/ 1992. *Άνθρωποι και Φύση. Προϊόντα - Εφευρέσεις*. Αθήνα: Πατάκης
50. Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. 19982. *Η παιδική λογοτεχνία στο Νηπιαγωγείο. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Καστανιώτης.
51. Πολίτης, Δ. 1994. Γιώργος Σεφέρης: Μια "δοκιμή" στην "παιδική διάσταση" της ποίησής του. Στο: *Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας*, έτος Θ', τόμος 9, Αθήνα: Βιβλιονομία, σσ. 161-181.
52. Πολίτης, Λ. 19803. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
53. Πολίτης, Ν.Γ. 1991. *Δημοτικά Τραγούδια*. Εκδ. Γράμματα.
54. Ποστανιέκ, Κ. 1992. *Να δώσουμε στα παιδιά την όρεξη για διάβασμα* (μτφρ. Σ. Αθήνη), Αθήνα: Καστανιώτης.
55. Προπ, Βλ. 1991. *Μορφολογία του παραμυθιού* (μτφρ. Αρ.Παρίση), Αθήνα: Καρδαμίτσας.
56. Ροντάρι, Τζ. 1985. *Γραμματική της φαντασίας* (μτφρ. Μ. Βερτσώνη και Λ. Αγγουρίδου), Αθήνα: Τεκμήριο.
57. Σακελλαρίου, Χ. 1982. *Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δίπτυχο.
58. Σακελλαρίου, Χ. 1991. *Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Φιλιππότη.
59. Σακελλαρίου, Χ. 1995. *Το παραμύθι χτες και σήμερα*. Αθήνα: Πατάκης.
60. Τσιλιμένη, Τ. 1997. Δραστηριότητες μετά την αφήγηση. Στο: *Η Τέχνη της Αφήγησης*, Αθήνα: Πατάκης, σσ. 181-195.
61. Τσιτσλσπέργκερ, Χ. 1994/ 1999. *Τα παιδιά παίζουν παραμύθια* (μτφρ. Δ. Παπαδοπούλου), Αθήνα: Πατάκης.
62. Χαντ, Π. 1991/ 1996. *Κριτική, θεωρία και παιδική λογοτεχνία* (μτφρ. Μ. Κανατσούλη), Αθήνα: Πατάκης.
63. Χατζηδημητρίου-Παράσχου, Σ. 2000. Ο ελληνικός περιοδικός τύπος για παιδιά και νέους. Η ιστορία του, η προσφορά του. Στο: *Περίπλους*, 49, σσ. 48-58.

ΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ: ΑΠΟ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΓΟΥΒΩΝ ΕΥΒΟΙΑΣ (ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥ ΣΤ. ΔΗΜΟΥ), ΑΠΟ ΤΟ 1ο ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΣΤΑΘΜΟ ΜΟΣΧΑΤΟΥ (ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥ Ε. ΚΟΥΡΟΥΝΗ), ΑΠΟ ΤΟ 2ο ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟ ΣΤΑΘΜΟ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΣ (ΑΡΧΕΙΟ) ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟ ΣΤΑΘΜΟ «ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ» ΜΟΣΧΑΤΟΥ (ΑΡΧΕΙΟ).

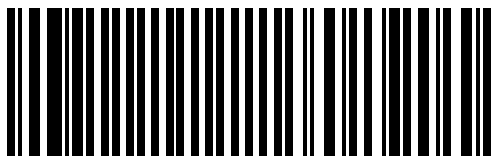
Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.



Ινστιτούτο
Τεχνολογίας
Υπολογιστών & Εκδόσεων

Κωδικός βιβλίου: 0-24-0255
ISBN 978-960-06-3020-6



(01) 000000 0 24 0255 0